

Devoció, festa i veïnat

Capelletes de carrer i capelletes
de visita domiciliària a Manlleu

Joan Arimany i Juventeny

Museu Industrial del Ter / Eumo Editorial

Devoció, festa i veïnat

Capelletes de carrer i capelletes
de visita domiciliària a Manlleu

Direcció de la col·lecció:
Carles García Hermosilla

Devoció, festa i veïnat

Capelletes de carrer i capelletes
de visita domiciliària a Manlleu

Joan Arimany i Juventeny

Aquest llibre ha estat elaborat a partir dels estudis «Elements de la religió popular en context urbà fora dels edificis eclesiàstics. Les capelletes de carrer o fornícules a Manlleu (Osona)» i «Circuits invisibles de fe: les capelletes de visita domiciliària a Manlleu», realitzats per l'autor a partir de dues beques del Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya atorgades els anys 2005 i 2006.

Edició subvencionada pel Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya:

Amb la col·laboració de:

Disseny de la coberta: Eumogràfic

Maquetació: Victòria López

Correcció: Anna Besa

Primera edició: novembre de 2009

© Joan Arimany i Juventeny

© de les fotografies: els autors respectius

© d'aquesta edició:

Museu Industrial del Ter. Passeig del Ter, s/n. 08560 Manlleu

Tel. 93 851 51 76 - Fax 93 851 27 35

www.mitmanlleu.org - mit@mitmanlleu.org

Eumo Editorial. C. de Perot Rocaguinarda, 17. 08500 Vic

Tel. 93 889 28 18 - Fax 93 889 35 41

www.eumoeditorial.com - eumoeditorial@eumoeditorial.com

-Eumo és l'editorial de la Universitat de Vic-

Imprès a Gràfiques Manlleu

Dipòsit legal: B-41.462-2009

ISBN: 978-84-9766-351-9

*Als meus pares, Josep i Teresa:
siguin on siguin, el meu cor és amb ells*

ÍNDEX

Presentació	/	9
Pròleg	/	11
Introducció	/	13
Simbologia religiosa en el paisatge urbà manlleuenc: les capelletes de carrer	/	31
Petits temples dispersos per la ciutat	/	43
La devoció familiar: les capelletes de visita domiciliària	/	109
Epíleg: de la recerca a l'exposició i a les rutes urbanes	/	135
Agraïments	/	137
Bibliografia general	/	139

/ Presentació

Els carrers de Manlleu són plens de senyals i cicatrius de la seva història. No sempre aquests senyals són evidents, cal l'estudi i l'anàlisi dels estudiosos per treure'ls a la llum. Alguns d'aquests senyals o fites són més evidents, comparteixen amb nosaltres l'espai urbà, però tot i això no hi parem atenció, els mirem sense veure'ls. Aquest és el cas de les capelletes de carrer. Quan el Museu Industrial del Ter va fer l'exposició «Petits temples, capelletes de carrer. Devoció, festa i veïnat a Manlleu», basada en el treball de Joan Arimany que ara publiquem, va sortir a la llum per a molta gent de Manlleu un patrimoni fins aquell moment en certa manera desconegut, tot i la seva presència quotidiana per tots els racons de la ciutat, especialment al dalt i al baix vila. Va ser en aquest cas important la visió de conjunt, la possibilitat de veure juntes les 29 capelletes de carrer de Manlleu i altres expressions similars, dedicades a sants i a marededéus diversos i cada una acompanyada de la seva història, que és també la història de la ciutat i de la seva gent. Perquè al voltant de les capelletes es teixien (i encara es teixeixen) relacions de sociabilitat i veïnatge articulades per la devoció i també per la festa. I també en moments històrics, com la Segona República i la Guerra Civil, van ser font de conflictes entre els que pretenien treure de l'espai públic els senyals de la religió i els que els reivindicaven. Les capelletes de carrer analitzades àmpliament en aquest llibre articulaven una vivència de la religiositat popular pública i independent de la jerarquia catòlica.

Aquest llibre pretenia continuar la tasca que en el seu dia va fer l'exposició del Museu Industrial del Ter: posar en valor i difondre aquest patrimoni cultural urbà. Després de l'exposició Joan Arimany ha continuat aplicant la seva curiositat a les expressions de la religiositat popular manlleuenca, i es va interessar per les capelletes de visita domiciliària, petits armariets que contenen la imatge d'una devoció religiosa i que itineren en rutes més o menys estables per les cases de particulars. En aquest cas, la devoció és una vivència privada, restringida a l'interior de les cases i més íntima, però també ens parla de les formes de viure la religiositat per part de molts manlleuencs. Aquest treball s'ha acabat afegint a l'obra que ara presentem i la complementa amb una visió íntima de la religiositat popular per contraposició a la dimensió urbana i pública de les capelletes de carrer.

Aquest llibre és un treball original, basat en una tasca intensa i continuada de recerca i aporta informacions realment originals sobre la nostra memòria com a ciutat. Per aquesta feina constant i rigorosa hem de felicitar el seu autor, Joan Arimany. Espero que us agradi.

Pere PRAT I BOIX
Alcalde de Manlleu
octubre de 2009

/ Pròleg

La vida social deixa les seves empremtes tangibles o intangibles arreu per on es desenvolupa, i on no arriben les construccions queda la memòria, fins que la comunitat la deixa de banda, ja que el saber sí que ocupa lloc en el cervell, bé perquè ja ha deixat de tenir cap funció, bé perquè una generació calla i no transmet.

Per això cal preguntar a les parets de les cases, a la composició urbanística en places o carrers, perquè ens contin la seva llarga història. És estirar un fil que pot descabdellar davant nostre, a través d'una configuració cultural, totes les relacions socials i tot el contingut de la cultura d'un grup, fins que, portant-nos d'institució en institució, de sistema en sistema, en puguem copsar i entendre la totalitat.

La difusió del sagrat a través dels eixos de proximitat-llunyania referents als centres generadors d'ortodòxia escampa tot un devesall de rituals i creences, que es van combinant amb els universos autòctons i locals, però que també corresponen a temps i períodes diversos i coincideixen o no amb els dels centres emissors.

Les capelletes bastides per la devoció i la identitat d'una família, d'un carrer o d'un poble sencer són un exemple d'aquesta vitalitat de les relacions socials. Les cases que guaiten els carrers d'una població ensenyen la identitat dels habitants i la seva relació amb els veïns propers i fins i tot amb el poder. Posar una capelleta propera a una finestra o a un balcó, per tal de poder-la netejar, guarnir i il·luminar, és apropiar-se de la religió sustentada per la jerarquia parroquial i dioce-

sana i fer-la domèstica i del grup que forma el carrer. La gent de la casa, començant per la mestressa, tindran així accés a la imatge sagrada, la vestiran i la guarniran i fins hauran triat el personatge sagrat al qual es vol mostrar devoció i en honor del qual es farà festa.

Per això és tan important saber el motiu de la construcció d'una capelleta de carrer. Es tracta del sant que dóna nom al barri o al carrer? Es tracta del patró del gremi instal·lat al carrer? Es tracta de la commemoració d'un fet religiós que ha commogut els veïns, com un miracle o un fet extraordinari local o supralocal? Es tracta d'una nova devoció, imposada des de dalt o aclamada des de baix? Es tracta del patró de qui va bastir la casa o el nom recurrent dels successius hereus de la casa? O del sant al qual les primeres generacions de propietaris de la casa van voler demanar protecció?

Contestar aquestes preguntes ens porta a entendre més la vida domèstica en conjunció amb la del carrer, perquè el carrer ha estat i continua sent en moltes ocasions el *locus* de la manifestació religiosa dels veïns, en forma d'altarets efímers, tant en el decurs de les processons, com en el viacrucis.

Les processons han originat, com ho havia fet la celebració dels maigs, la construcció d'un lloc sagrat de parada d'un itinerari festiu per part dels veïns d'un carrer. En el cas de les processons, d'un altar amb una imatge preuada davant de la qual el sacerdot que porta la processó s'agenolla i resa uns moments. Els que basteixen l'altar són sovint tots els veïns, i el lloc precís on es decideix posar-lo pot ser el que topogràficament sigui el més convenient, o el que socialment

doni més prestigi a l'acte. Fins i tot, moltes cases grans han tingut capelles domèstiques obertes al carrer per singularitzar aquestes parades de processons.

Les processons constitueixen un cordó de seguretat i protecció per als veïns. Per això és tan important que segueixin els mateixos itineraris, malgrat que la població hagi crescut. Es tracta d'un interior protegit davant d'un defora ignot, i aquest cercle, curull de signes d'identitat, s'imposa a tota la població. Per això són tan significatius els itineraris processionals, els dels viacrucis, amb les seves parades a les estacions, establertes no pas a l'atzar, i que podem comparar amb la preeminència de les capelles efímeres o ja fixades en els murs.

La més moderna itinerància de les capelletes domèstiques, que estableixen unes llistes de cases, en confraries o quasiconfraries, neix en el moment en què la fabricació d'imatges pot permetre destacar-ne una sense perill. Ja no es tracta de l'element únic, sinó que la sacralitat es dilueix en una còpia industrial, amb uns requeriments per conservar-ne la sacralitat, però que ja no és com la seva antecessora, la que feia viatjar a l'ermità d'un santuari, molt més propera al que és sagrat i singular. En aquest cas, predecessor de les capelletes domèstiques itinerants, l'ermità no delegava la tinença de la imatge, només l'ensenyava a la devoció de les contrades allunyades del santuari, tot venent estampes i altres records, que mantenien una vinculació sagrada amb l'original.

En el cas de les capelletes domèstiques subsegüents, la jerarquia eclesiàstica i els diferents ordes i congregacions religioses estenen unes devocions familiars i animen les diferents cases, i sobretot les mestresses, a refer itineraris devocionals que impliquen la població. Són imatges de les advocacions noves de la Mare de Déu, de la Sagrada Família, del Sagrat Cor, que prenen el relleu de la cohesió de les cases a través d'un itinerari del que és sagrat, que les cases fan aviat seu i que camina independentment dels canvis devocionals de la jerarquia eclesiàstica. En aquest cas, com en tants d'altres, es tracta d'una feminització de l'itinerari del sagrat, i aquesta feminització recau en les mestresses que representen cada casa i prenen el protagonisme en els actes religiosos de la comunitat.

Estudiar tots aquests canvis, camins i llocs sagrats, regits per l'àmbit domèstic, fa que l'obra que avui es presenta ens obri una porta plena de suggeriments i de memòries a la conducta i a la interacció social dels nostres pobles. En cada imatge, en cada nota presa, hi ha una història dels carrers, de la gent que l'ha anat transmetent i que ara tenim a les mans com una petita joia en la qual ens sentirem representats.

Josefina ROMA
Universitat de Barcelona

/ Introducció

Des d'antic que l'ésser humà posa sota la protecció i tutela de les divinitats i figures divinitzades, les que cada cultura considera adients, els espais i els llocs que creu més importants.

La civilització romana considerava molt important que la llar —el lloc de convivència familiar— i també el seu entorn estiguessin protegits per divinitats anomenades *Lares*. Xavier Espluga i Mònica Miró esmenten que al voltant de la casa hi havia els *Lares viales*, que protegien els camins, i els *Lares compitales*, que vigilaven les cruïlles, i que fins i tot els eren dedicades unes festes a inicis de gener, les *Compitalia* (ESPLUGA, 2002: 56). La difusió del cristianisme va estendre considerablement, un cop substituïts els símbols, el costum de sacrilitzar aquells llocs que tenien certa significació i que, per la seva pròpia entitat, no mereixien el concepte de sagrats. Així, com explica Xavier Fàbregas, «la geografia dels Països Catalans és curulla d'ermites que senyoregen des del cim de les muntanyes; de pedrons i fornícules que vigilen i protegeixen els revolts dels camins; de creus que alcen la silueta al capdamunt dels turons. En aquest sentit el devesall de signes cristianitzadors és senzillament aclaparador, i denota que el país ha estat sotmès a una vigilància sistemàtica, i a un poder temporal que ha estat exercit sense cap entrebanc seriós» (FÀBREGAS, 1979: 98). D'aquesta vigilància, que esmenta Fàbregas, n'hi ha casos ben propers a qualsevol lloc on se situï l'observador. Les creus de terme, per exemple, servien per emfatitzar els canvis de domini o traspàs de fronteres de límits municipals. «En alguns casos», diu Miquel Domingo, «l'emplaça-

ment no coincidia exactament amb el punt precís de canvi entre els termes municipals, sinó que era en un lloc amb bones condicions paisatgístiques i visible de ben lluny» i afegeix que «constituïa un símbol de reflexió i a la vegada era una fita sobre el territori» (DOMINGO, 2005: 187). Havien d'inspirar, forçosament, el tipus de reflexions que en tractar aquests símbols escultòrics apuntava el manlleuenc mossèn Joan Puntí Collell, amb un cert to moralitzador: «Tant de bo que aquestes creus que, en certa manera, senyen tot el terme parroquial, reals o piadosament imaginades, ens recordin sempre que tots els parroquians hem de viure germanívolament i portar-nos pertot arreu, però sobretot dintre el terme de la nostra parròquia, com a veritables cristians» (PUNTÍ, 1955: 27).

A part de la creu, altres formes de sacrilització s'havien vehiculat mitjançant imatges de la Mare de Déu. A Roda de Ter, per exemple, existeix encara la vinculació de la imatge de la Mare de Déu del Sòl del Pont amb una infraestructura sobre el riu Ter en aquell lloc. El llibre *A banda i banda del Ter. Història de Roda* esmenta que «un dels elements originals del Pont de Roda és que té una Mare de Déu, la Verge del Sòl del Pont. L'origen d'aquesta devoció a Roda es perd en el temps, però el que sembla quedar clar és que el pont, i Santa Maria del Sòl del Pont, no podrien haver existit l'un sense l'altre». I conclou que «en certa manera, la devoció a la Verge està associada al pas del riu» (OLLICH, 1995: 74).

La lletra popular i tradicional dels *Goigs a lloança de la Mare de Déu del Sòl del Pont de Roda de Ter* diuen:

Una antiga tradició
diu que un jorn fóreu trobada
sota el pont, perla estimada,
de la nostra devoció

Sembla ben bé allò que diu Mònica Miró en parlar dels llocs sagrats i la forma en què assoleixen aquesta condició. Segons aquesta autora, a aquesta sacralització es pot arribar després d'un ritual o celebració adient, pel fet que sigui considerat un punt habitat per un «numen, força o energia divina» o «quan, després d'haver estat en contacte directe amb l'objecte diví, l'espai adquireix, per una mena de simpatia màgica, un nou estatus» (MIRÓ, 2002: 32). El lloc, com el cas de Roda de Ter, pren un nou significat per a la comunitat per la ubicació d'un símbol amb caràcter sagrat. Aquest fet va passar de l'ambient rural i de la xarxa de camins als nuclis urbans i a les ciutats creixents. En aquest nou hàbitat es va aplegar la població a la recerca de protecció física a més de l'espiritual.

Manlleu i els seus referents dins la religiositat popular

La presència de la condició de *santedat* en el catolicisme ha estat personificada, generalment, mitjançant la figura de santes, sants o de les diverses advocacions de la Mare de Déu. L'assignació de la condició de *santa* a persones es deu a un procés d'atribució que parteix de la mateixa divinitat. Joan Soler afirma que «*sant* és una noció provinent del judaisme, que vol dir 'inaccessible, intocable, pur i immaculat'» i explica que «*santedat* és un atribut de la divinitat i, per extensió, és sant tot allò que en prové, que li és consagrat o que Déu mateix s'ha triat» (SOLER, 1998: 666). Per aquesta raó, el poble triat pel Déu adorat per la tradició judeocristiana és

sant. Aquesta idea traspasa el cristianisme on, segons Mònica Miró, «s'aplica el concepte 'sant' a aquella persona que ha excel·lit per la seva virtut i ha atès una configuració amb Crist en grau elevadíssim, talment que ha esdevingut model de perfecció i, com a tal, rep un culte i és invocat com a intercessor» (MIRÓ, 2002: 52). Aleshores s'esdevé un procés que detalla molt bé el mateix Soler en explicar com «es passa de pregar Déu 'per ells', a pregar Déu 'a través d'ells' i a pregar-los 'a ells', ja sense referència a Déu, com a éssers poderosos —bé que sovint 'per la virtut que Déu t'ha dat'» (SOLER, 1998: 666).

La difusió de la noció de *santedat* es va fixar entre la població i entre els territoris fidels al cristianisme bàsicament per dues vies: mitjançant la iconografia i mitjançant la designació de noms a persones i edificis religiosos.

El cristianisme va adoptar la iconografia com a model decoratiu i, també, com a forma habitual per difondre les seves tesis. Les representacions de personatges —especialment el mateix Jesucrist, la Mare de Déu i els sants i les santes en les diferents escenes que relaten la Bíblia i els evangelis canònics— van sovintejar, en representacions pictòriques i escultòriques, en les construccions eclesiàstiques. La profusió d'aquestes imatges i la veneració que s'hi adreçava va provocar als segles VIII i IX, fins i tot, una reacció del cristianisme de l'Europa oriental, que en va refusar la presència i el culte; a l'occidental, en canvi, va prendre una gran força. Precisament una de les primeres referències documentals a la devoció d'imatges l'ofereix Iacopo da Varazze a la *Llegenda àuria*, escrita durant la segona meitat del segle XIII. En narrar la vida i culte a sant Nicolau explica el cas d'un jueu que, com que admirava la fama de miracler de sant Nicolau, va fer una imatge a la qual li va encarregar la vigilància de

casa seva i de les seves possessions (VORÁGINE, 1982a: 42). És així com, en paraules de Xavier Fàbrega, «la icona conté la personalitat del personatge, i la conté amb una immediatesa material que hom no s'ha deturat mai a definir; però és indiscutible que constitueix en si mateixa una presència» (FÀBREGAS, 1979: 11).

La utilització de noms de santes i sants per batejar les persones va partir de la creació d'un santoral en el qual cada dia de l'any era dedicat als sants, un, una o més, depenent de l'assignació que fan els òrgans pontificis. Soler afirma que «d'aquí prové el costum de dedicar la vida de cada creient, de batejar en el nom d'un sant, talment que l'onomàstica gairebé tota és referida a sants, santes i marededéus» (SOLER, 1998: 666). Igualment a aquesta atribució individual, diu també aquest autor, «les parròquies —coincidents, a l'Edat Mitjana, amb els nuclis de població— estan dedicades a sants o santes», i afegeix que «d'aquí que la toponímia estigui plena de noms del santoral, i que la majoria de poblacions —barri, vila, ciutat, país— estiguin sota l'advocació d'un sant patró, celebrat per tot el veïnat o la ciutadania en la festa major». Es pot dir, per tant, que les advocacions a les quals són dedicats els edificis religiosos parroquials han influït, de manera més o menys directa, en el tipus de religiositat popular de la societat del lloc. També es pot considerar que, més enllà de la simple adscripció nominal a un sant o santa, advocació mariana o misteri espiritual, les referències a les diverses figures pietoses han impregnat el calendari festiu i moltes altres manifestacions públiques i privades del territori on són presents. Ho diu el mateix Soler quan afirma que «cada poble o nació manifesta, a més de les marededéus trobades o aparegudes esteses territorialment, una especial veneració a sants i santes que actuen com a patrons o protectors d'una geografia concreta termenejada localment o

estesa a una comarca o al conjunt del país, tot erigint-se com a herois o protectors mítics de l'entorn» (SOLER, 2007: 163).

Els primers documents que fan referència al terme de Manlleu ofereixen les formes inicials de religiositat, en forma d'advocacions a les quals són dedicats els edificis religiosos del lloc.

L'acta de consagració o dotalia (SALLÉS, 1984: 317) de l'any 906 situa l'església parroquial manlleuena sota l'advocació de la Mare de Déu. Jordi Bolòs, a l'*Àtles del comtat d'Osona (798-993)* (BOLÒS, 2001: 39), esmenta que «conèixer l'advocació d'una església ens ajuda a datar-la i a interpretar l'organització del territori, tot i que les dades que aporta no són totalment segures» i, més endavant, es refereix a l'advocació concreta de la Mare de Déu dient que «és molt possible que hom pugui incloure entre les esglésies precarolíngies moltes de les dedicades a santa Maria». Diverses referències incloses en aquest document de consagració, com les afirmacions que el veguer Fedanci va «reedificar» l'església en un turó on hi havia unes «parets antigues» i a la qual va sotmetre l'església de sant Esteve¹ «com solia tenir en temps antics», permeten suposar que hi havia existit una ordenació anterior. En aquest aspecte, diu Antoni Pladevall, «a Manlleu subsistí algun sistema d'organització, o si més no el record de l'antiga organització» i afirma que «es refereix a estructures i subjeccions o lligams tradicionals, molt anteriors a l'obra de Guifré el Pilós» (PLADEVALL, 1990: 73). O sigui, que segurament es tractaria d'un moment anterior a la repoblació iniciada el 879 i molt probablement, també, a un període previ a la breu ocupació franca que es va acabar amb la revolta d'Aissó de 826. No és forassenyat, per tant, atribuir la primera organització

1. Es tracta de Sant Esteve de Vila-setrú, encara existent al nord-oest del nucli urbà.

Església de Sant Esteve de Vila-setrú. (Carles Martorell)

religiosa del territori manlleuenc a l'època visigòtica. Aquesta hipòtesi és avalada pel fet que la dedicació a sant Esteve de l'església que es subjecta a Santa Maria de Manlleu remet, també, a una època força antiga. Aquest sant és considerat el primer màrtir i per aquest fet se l'anomena *protomàrtir*. La devoció a Esteve es va difondre amb força per tots els territoris cristians, especialment a partir de la descoberta de les seves suposades relíquies entre el 3 i el 20 de desembre de l'any 415 prop de Jerusalem (Escrits, 1992: 138).²

A l'acta de consagració de l'església de Santa Maria apareix, també, una tercera dedicació del que se suposa un tercer edifici eclesiàstic: es tracta de Sant Martí de Miralles. Tot i que mai no s'ha pogut

identificar aquesta església, aquest document la situa damunt el cingle de can Molas (barri de Vistalegre) a l'altra banda del riu respecte del nucli urbà actual. La titularitat està dedicada a sant Martí, anomenat *apòstol de les Gàl·lies*, que va ser bisbe de la ciutat francesa de Tours durant el segle IV; per tant, remet a una devoció gàl·lica, segons la proposta de Bolòs,³ aportada per pobladors francs durant els primers temps de la repoblació. Del mateix moment històric es poden atribuir les advocacions que han dut i porten la majoria d'esglésies escampades pel terme municipal de Manlleu o dins dels seus límits. Aquestes esglésies es van edificar durant els segles de l'Edat Mitjana: Sant Julià de Vilamirosa, Sant Miquel de la Guàrdia o Sant Miquel de Clavelles. També cal destacar l'edifici de Sant Jaume de Vilamontà, reedificació de l'antiga ermita coneguda com a Sant Jaume Vell situada més al nord. Precisament, sobre sant Jaume i la dedicació d'edificis eclesiàstics a aquesta figura, Bolòs ho relaciona amb «la baixa edat mitjana i a la difusió d'advocacions lligades a noves influències i a les noves formes de religiositat», com seria la importància que va prendre el camí de sant Jaume; de la mateixa manera cal concebre la dedicació a sant Francesc d'Assís de l'església de la masia de Bellfort. Segles més tard es construiria el santuari de Puig-agut, al cim més alt del terme, edificat a finals del segle XIX, i que respon a noves formes de devoció desenvolupades en èpoques relativament recents, com les dedicades al Sagrat Cor de Jesús, a la Mare de Déu de Lurdes o a sant Josep. D'aquesta manera, la geografia manlleuena queda impregnada d'elements que responen a la forta presència de la religió catòlica des de molt antic.

2. Vegeu, especialment, la nota núm. 11 de l'obra esmentada.

3. Aquest historiador medievalista sosté, en el mateix lloc indicat, que «d'on tenim més seguretat d'una aportació franca és amb els sants gàl·lics» i enumera diversos sants els primers dels quals són sant Martí i sant Julià.

Església de Sant Francesc a la masia de Bellfort, 1940. (Xavier Valls)

El desenvolupament del territori, en el traspàs de l'antiguitat tardana a l'alta Edat Mitjana, va estar influït directament per la importància progressiva assolida pel factor religiós relacionat amb el cristianisme. Com diu Bolòs, «hem de pensar que moltes vegades hi hagué unes certes continuïtats en l'ocupació de llocs ja habitats al baix imperi, degudes en bona part a la importància que va poder tenir l'església com a element central, organitzador del territori» (Bolòs, 2004: 58). Miquel Domingo, per la seva banda, estableix que «la consolidació del lideratge de l'Església, com a poder religiós, doctrinal i polític, havia de manifestar-se també amb l'ocupació territorial» i afirma que «el poder eclesial, finalment, definí i estructurà el territori» (DOMINGO, 2005: 186).

La raó per la qual l'església de Santa Maria va desenvolupar un nucli urbà al seu voltant és, principalment, la funció parroquial i la reserva d'uns terrenys propers, com diu la mateixa acta de consagració, «per causa del cementiri». La parròquia esdevé la unitat administrativa més reduïda de l'estructura territorial que neix a l'alta Edat Mitjana amb una funcionalitat recaptatòria dels delmes que havia de pagar la població del seu terme (Bolòs, 2000: 119). «L'existència d'una església i d'un cementiri», afirma el mateix autor, «esdevingué un element fonamental a l'hora de fixar els pobles en un indret» i determina que «els canvis de l'any 1000 forçaren que la gent s'enganxés a aquestes esglésies» (Bolòs, 2000: 104); aquest procés pren el nom d'*ensagrerament*, o sigui, la formació de sagreres. El tipus de nucli nascut a partir d'una sagrera és anomenat per Bolòs el tipus de *poble eclesial*. El seu desenvolupament es va deure, en gran part, a l'espai de les trenta passes que delimitava l'entorn dels edificis de culte i on havia estat establert, ja en temps visigòtics, una forma de protecció davant els abusos dels senyors feudals; aspecte que es veuria reforçat per la institució de Pau i Treva a partir del segon quart del segle XI (Bolòs, 2000: 183-184). Així, en paraules d'Antoni Pladevall, «Manlleu va néixer com una expansió de la primitiva sagrera o nucli de cases creat al redós i cercant la protecció de l'església de Santa Maria» (PLADEVALL, 1990: 82) i aquest nucli incipient es va veure afavorit, a partir del segle XII, per la formació d'una comunitat de clergues, sota la regla de sant Agustí, amb centre a la mateixa església i que perduraria cinc-cents anys. La jurisdicció civil, en canvi, acabaria a mans dels senyors de Centelles, que la mantindrien fins a la independència municipal assolida el 1703.

Miquel Surinyach (1983: 7-11; 1984: 21-25) ha estudiat a fons les diverses fases i dinàmiques de crei-

Símbol de Manlleu situat a l'entrada de la població des de Torelló, 1582.
(Fons de la Biblioteca Municipal de Manlleu)

xement de Manlleu. La primera fase va respondre a un creixement agrupat. Des dels inicis i fins al segle XVI, les cases es van construir al voltant de Santa Maria, omplint la part alta del turó que ocupava la primera edificació del temple parroquial. Progressivament es va dibuixar una xarxa de carrers estrets i curts que formaven uns cercles concèntrics, en els sectors nord i ponent, que tindrien el seu eix en el mateix temple religiós. En aquest espai es van aplegar les cases que van conformar la barriada anomenada *Dalt Vila*.

Des de finals del segle XVI i fins a mitjan XVIII, Manlleu va estendre el nucli amb l'anomenat *creixement lineal*. Es va edificar al costat dels camins que, sortint de les portes del grup de cases original es dirigien als punts principals del terme parroquial i de la comarca. Van ser els carrers amb noms que recorden el lloc on es dirigien

aquests camins: carrer de Torelló (cap a aquesta població del nord de la comarca), carrer de Sant Pere (de Torelló, que es dirigia cap a aquesta localitat), carrer del Pont (que enfilava cap a Vic), carrer de la Cavalleria (masia del terme municipal i que servia de camí cap a Roda de Ter) i call de Ter (actual carrer d'Enric Delaris, que era la via directa als espais amb vegetació de ribera, arran de riu, aptes per al bestiar).

Al segle XVIII, gràcies al reforçament de l'economia menestral i a la consolidació de l'autonomia municipal, hi va haver un augment important de població. Aquesta empenta va comportar una nova fase d'ampliació de la superfície habitable en el que es coneix com a creixement d'*eixample*.

Des de final del segle XVII i en fases successives, la població es va estendre en totes direccions. Primerament es va ocupar l'espai entre el nucli antic i el riu, a partir de nous carrers que unien els antics camins. Es va iniciar, d'aquesta manera, el barri que es coneixeria per *Baix Vila*. Posteriorment, durant el segle XIX, la industrialització va esdevenir un procés transformador de primera magnitud i els nous temps van deixar una empremta que encara perdura. El 1864 es va obrir la carretera de Vic a Torelló, passant per Manlleu (que obligaria a urbanitzar l'actual passeig de Sant Joan); el 1879 va arribar el ferrocarril i es va obrir l'estació a un quilòmetre de distància del nucli (fet que va obligar a obrir una nova carretera) i el 1893, com a centre de la nova ciutat, es va projectar i es va portar a terme la gran plaça porticada de Fra Bernadí.

Quan començava el segle XX, Manlleu ja tenia 6.000 habitants i vivia una transformació social sense precedents. El nucli continuava creixent i en la dècada dels anys trenta es van desenvolupar actuacions urbanístiques que acollien els fluxos migratoris de gent que arribava d'arreu de la comarca per treballar a les fàbri-

ques instal·lades al llarg del curs del riu. L'evolució del nucli urbà manlleuenc durant el segle xx, des del punt de vista urbanístic i sociològic, va ser objecte de l'estudi de Pere Casas i Carles Crosas publicat com a primer llibre de la col·lecció «La turbina» del Museu Industrial del Ter (CASAS, 2007).

La conquesta de l'espai, cultivat o erm, per a l'edificació va representar una doble dimensió: urbana i social. En el primer cas, com a resultat normal de l'extensió del poble o ciutat i, en el segon, com a conseqüència de la creació de nous barris i veïnats. El traçat de les vies forma una trama —conjunt de carrers que caracteritzen la morfologia urbana— sobre la qual es desenvolupen tots els aspectes de la vida quotidiana —des de la construcció d'edificis fins a les relacions personals— i és on queda clarament definit el que és privat, la casa de cadascú, i el que pertany a la comunitat, la via exterior.

Les successives ampliacions del nucli urbà van representar l'obertura de nous carrers. A la darrerria del segle XVIII, el viatger Zamora va visitar Manlleu i va dir que: «Su población consiste en 450 casas, y crece tanto cada día que se está tratando de hacer dos calles» (ZAMORA, 1973: 68); amb molta probabilitat es pot suposar que aquests dos carrers que es pretenien obrir eren els que es van anomenar de l'Horta d'en Font i el de Sant Domènec, clars exponents del primer eixample de la part baixa i que connectaven el carrer del Pont i el Call de Ter.

Una forma clara de veure el procés de creixement es pot comprovar en el quadre de la pàgina següent, que va oferir Esteve Gaja a l'obra *El Manlleu del segle XIX* (GAJA, 1983: 189-190),⁴ al qual s'han afegit les

4. Cal constatar que en la relació de 1819 no surten esmentats alguns carrers que se sap que existien, com el de Sant Higiní, el de Malla i algun altre; podria ser que no tinguessin cap sortida principal de domicili. També cal

Antigues rajoles de pertinença a Manlleu, 1986. (Fons Carles Molist. Arxiu Municipal de Manlleu)

dades referents al segle xv:⁵ hi apareixen els carrers existents en un moment determinat i, entre parèntesis, les cases que hi havia edificades en cadascun dels carrers.

Un altre indicatiu, ben evident, que determina el moment d'obertura i urbanització d'un carrer és la construcció de les cases que el defineixen. El costum de posar la data d'edificació a la llinda de la porta principal o d'alguna finestra indica clarament un moment històric determinat. Francisco de Zamora descrivia la seva estada a Manlleu el 21 d'agost de 1787, entre

destacar que alguns carrers han canviat de nom; en alguns casos per raons del règim polític del moment i en d'altres perquè es va substituir el nom tradicional per un altre que es considerava més adequat.

5. La llista del segle xv apareix en un petit article dins *Manlleu: programa de Fiesta Mayor* (agost de 1955), p. 11.

s. XV	1819	1850	1900
Places			
Grau, de (23)	Grau, de (8)	Grau, de (8)	Grau, de
-	Major (17)	Major (12)	Major
Pou, del (10)	Pou, del (13)	Pou, del (7)	Pou, del
-	Rosell, d'en (16)	Rosell, d'en (16)	Rosell, d'en
Trias (8)	-	Trias (11)	Trias
-	-	-	Quintana, de la
-	-	-	Bernadí
Passeig			
-	-	-	Sant Joan, de
Carrers			
Defora (10)	Defora, de (22)	Defora, de (32)	Torelló
-	Baixa Cortada (7)	Baixa Cortada (2)	Baixa Cortada
-	-	-	Bisbe Morgades
-	Capellans, dels	Capellans, dels (3)	Capellans, dels
Cavalleria, de la (10)	Cavalleria, de la (32)	Cavalleria, de la (42)	Cavalleria, de la (72)
Comte, del (7)	Comte, del (13)	Comte, del (18)	Comte, del
-	-	Era Nova, de l' (6)	Era Nova, de l'
-	-	-	Fedanci, d'en
-	-	Font, de la (7)	Font, de la
-	Horta d'en Font (28)	Horta d'en Font (30)	Horta d'en Font
-	Horta del Frare (13)	Horta del Frare (23)	Horta del Frare
Malla (5)	Malla	Malla (1)	Malla
-	Pont, del (62)	Pont, del (66)	Pont, del (81)
Rosell, d'en (14)	Rosell, d'en	Rosell, d'en	Rosell, d'en
-	-	-	Rusiñol
-	-	Sant Antoni (1)	Sant Antoni
-	Sant Domènec (27)	Sant Domènec (34)	Sant Domènec
-	-	Sant Ferran (2)	Sant Ferran
Sant Higini (8)	Sant Higini	Sant Higini (3)	Sant Higini
-	Sant Jaume	Sant Jaume (4)	Sant Jaume
-	-	Sant Joan (1)	Sant Joan
-	-	-	Sant Josep
-	Sant Martí (17)	Sant Martí Gros (18)	Sant Martí Gros
-	-	Sant Martí Xic (8)	Sant Martí Xic
-	-	-	Sant Pere
-	Ter, del	Ter, del (56)	Ter, del (88)
-	-	Ter, vora del (5)	Ter, vora del
-	-	-	Umbert
-	Vendrell, d'en (16)	Vendrell, d'en (10)	Vendrell, d'en
-			

altres detalls, amb aquesta frase: «En totes les cases de Manlleu i en les de Roda hi posen en la llinda l’any de la construcció i el nom de l’amo amb els símbols o les eines del seu ofici, i se’n senten cofois» (ZAMORA, 1973: 68). A principis de la dècada de 1980 encara quedaven diverses cases on hi havia constància d’aquest costum, tot i que, de ben segur, ja se n’havien perdut molts exemples (i moltes més ho deuen haver fet des d’aleshores). Un inventari d’aquests edificis oferia la llista del quadre de més avall (ARIMANY, 1982: 17-19).

L’interès principal de saber el moment i la circumstància de l’obertura d’un carrer radica en aquells significats històrics i socials, estretament relacionats, que proporcionen traces sobre els símbols que s’hi poden trobar.

Els carrers i els seus noms han tingut, en moltes ocasions, una història paral·lela. En alguns casos les denominacions s’han adequat als models socials o a les tendències polítiques del moment. Aquest fet ha conviscut, de vegades ben malament, al costat de la mostra de devoció popular que representava designar un nom de sant, santa o d’advocació mariana a una via urbana.

Dels carrers amb nom de sant, en el nucli antic de Manlleu, en destaca, per l’antiguitat, el desaparegut carrer dedicat a Sant Higiní —un dels primers papes santificats— que es va obrir durant l’Edat Mitjana; segons Domènec Torrent i Garriga, se li va donar aquest nom perquè era en terrenys pertanyents al benefici de Sant Higiní, fundat a l’església parroquial,

Dalt Vila		Baix Vila	
Carrer del Comte	1701, 1712, 1747, 177-	Carrer de la Cavalleria	1679, 1684, 1702, 1723, 1737, 1744, 1755, 1786, 1787
Carrer d’en Rossell	1684, 1792	Carrer d’Enric Delaris	1701, 1722
Carrer de Tras lo Mur	1846	Carrer de l’Horta d’en Font	16 --
Carrer de Torelló	1622, 1632, 1729, 1781, 1797, 1798	Carrer de la Passió	1793, 1793
Plaça de Dalt Vila	1755	Carrer del Pont	16-9, 1682, 1700, 1737
Plaça del Grau	1561	Carrer de Sant Domènec	1690, 1696, 1698, 1707, 1731
Plaça de Trias	1692, 1789	Carrer de Sant Jaume	1807
		Carrer de Sant Martí	1782, 1787
		Carrer del Vendrell	17-1, 1707, 1791

i que segons el mateix autor datava de 1378 (TORRENT, 1893: 109). També, en el nucli antic, hi ha el carrer de la Gleva o de la Mare de Déu de la Gleva; es tracta d'un carrer curt i de baixada, que Domènec Torrent i Garriga recull amb el nom popular de Baixada de l'Orella, ara en desús. El nom es va canviar el 1910 i està dedicat a l'antiga devoció manlleuena pel santuari proper, a ponent del terme municipal, i per la imatge mariana que acull (ROCA, 2006: 41). Ben diferent és el cas del carrer de Sant Pere que, amb diversos segles d'antiguitat, amb aquest nom no ha pretès mai recordar el sant, sinó que és el traçat de l'antic camí a Sant Pere de Torelló.

Antic fanal situat als carrers de Manlleu. (Fons Carles Molist. Arxiu Municipal de Manlleu)

De final del segle XVIII i principi del XIX, hi ha diversos carrers amb noms de sant. En l'eixamplament que experimenta Manlleu en el sector anomenat *Baix Vila*, entre el nucli antic i el riu, s'obren diverses vies a les quals es posa nom de sant: són els carrers de Sant Jaume, Sant Joan, Sant Domènec, Sant Ferran i Sant Martí. D'alguns se sap o es pot deduir la raó de la denominació: del de Sant Jaume es pot pensar que es deu al fet que aquest sant, des de segles enrere, és el copatró de Manlleu —juntament amb la Mare de Déu Assumpta—; del de Sant Domènec es coneix la causa exacta, ja que es va obrir sobre uns terrenys dels pares dominicans de Tremp que van voler recordar el patró de l'orde, i finalment, respecte del de Sant Martí, es creu que és el record de l'església que hi havia situada fa segles a l'altra banda del riu Ter anomenada Sant Martí de Miralles, avui totalment desapareguda. De la resta, no n'ha arribat la causa concreta, si no és que, en el seu moment va respondre a una devoció popular.

A partir de mitjan segle XIX, va seguir el costum de santificar carrers a partir del seu nom. N'hi ha dos exemples ben singulars. El carrer de Sant Josep es va obrir el 1858 quan, amb diners de la hisenda pública, es va adquirir un terreny situat al carrer de Sant Martí per posar-lo en comunicació amb el carrer de la Cavalleria. L'Ajuntament va acordar, precisament, donar el nom de Sant Josep al nou carrer ja que, com esmenta l'acord municipal pres en aquell moment, era impropri que una població com Manlleu no tingués una plaça o un carrer dedicat a sant Josep (GAJA, 1983: 152). El 1864, en canvi, quan la carretera que va de Vic a Torelló va creuar la població de sud a nord es va escollir el nom de Sant Joan per al passeig que en va sorgir, nom que ja duia un carrer més antic.

Amb els pas dels anys es van succeir diversos canvis de nom, obligats per les circumstàncies polítiques.

Antiga font de Sant Josep. (A. Piella. Fons de la Biblioteca Municipal de Manlleu)

Mentre que en el període republicà es van substituir tots els noms de tipus religiós per personatges i conceptes relacionats amb el règim polític, el franquisme els va recuperar, almenys en part, i se'n va afegir algun altre. És així com la patrona d'Espanya, la Mare de Déu del Pilar, va tenir el seu carrer.

A la tardor de 1979, l'estrenat ajuntament democràtic, al seu torn, va decidir canviar alguns noms de carrers que recordaven el règim anterior i va recuperar els tradicionals; una excepció entre aquests, bé que aplicant-hi una modificació a la denominació, és el carrer de Montserrat que, en origen, no feia referència a la imatge de la Mare de Déu patrona de Catalunya sinó al Terç de Montserrat, unitat militar franquista que va lluitar a la Guerra Civil i estava formada bàsicament per catalans fugitius de la zona republicana. Malgrat això, també hi va haver algun canvi respecte al nomenclàtor tradicional, però que va reforçar la presència religiosa al carrer, com en el cas del carrer de Sant Jordi, amb ànim de recordar el patró de Catalunya i, evidentment, assenyalar un fort símbol d'identitat

Llinda de balconada dedicada a la Mare de Déu Immaculada amb data de 1853. (Carles Martorell)

catalanista més que no pas religiós; es tractava d'un tram de l'antic carrer de l'Horta del Frare —entre el carrer del Pont i el Passeig de Sant Joan— que en els temps de la dictadura duia el nom de carrer de Calvo Sotelo.

Al costat d'aquesta presència de sants, que curiosament sempre reflecteix personatges masculins, als carrers de Manlleu es troba una altra forma d'expressar la religiositat, en aquest cas de caràcter privat. Tot i que en queden poquíssims exemplars, encara es pot veure alguna llinda, de porta o de finestra, que porta gravada, en part o de manera completa, alguna al·lusió a la salutació tradicional d'«Ave Maria Puríssima», a la qual es contestava: «sens pecat fou concebuda.» També n'hi ha alguna on es poden veure les lletres «JHS», acrònim del nom de Jesucrist. La decoració de les llindes de les obertures dels edificis privats, fins i tot els més modestos, era un costum molt freqüent ja al segle XVI i s'intensifica als segles XVII i XVIII, com s'ha comentat anteriorment i com ja va indicar Francisco de Zamora en el viatge a Manlleu.

La presència simbòlica de referents religiosos pren significat en tant que més enllà del caràcter específicament físic que el relaciona amb la trama urbana de la ciutat, el carrer, en paraules de l'antropòleg Manuel Delgado (2005: 36-37) «és per a la sociologia, l'antropologia i la geografia humana una autèntica institució social», ja que «en el seu marc es desenvolupen formes específiques de sociabilitat, els protagonistes de la qual no solen mantenir vincles sòlids, no estan associats per llaços naturals». Delgado es reafirma en aquest darrer aspecte quan diu que «des de sempre, les formes de convivència que han singularitzat la vida del carrer han estat més aviat informals i escassament orgàniques». Aquesta manca de vincles familiars o de sang no ha impedit que, continua l'antropòleg, «el

carrer ha estat l'escenari predilecte perquè una societat es procuri a si mateixa les pròpies teatralitzacions de manera que, sotmesos a la mirada de tothom, els grups humans dramatitzen sentiments compartits, consciències identitàries, vindicacions, acataments i rebel·lies...».

Si bé el carrer és un espai que crea comunitat, aquesta situació es dona doblement quan allò que s'hi fa és una festa. Precisament Salvador Palomar (2005: 249-250) afirma que «tota celebració festiva té capacitat de crear comunitat» i estableix que «participar en la festa és formar part del col·lectiu social que la genera». De la mateixa manera, continua dient, que «la festa comporta una percepció de grup i l'ús d'un seguit d'elements d'identificació i de representació de la societat, que són acceptats consuetudinàriament pels individus». Dins aquesta interpretació del context festiu, Palomar assenyala que «la dialèctica entre festa i comunitat és més visible, encara, en l'àmbit de la religiositat». No ha de sorprendre, per tant, que siguin les manifestacions de religiositat al carrer aquelles que tendeixen a un enfortiment més gran del grup social que hi viu.

La primera referència a les activitats festives als carrers de Manlleu la proporciona Domènec Torrent i Garriga. En tractar de la història i dels aspectes destacables de cadascun dels carrers de final del segle XIX, apunta que era habitual que s'hi celebressin festes veïnals. Torrent afirma que «muchas son las calles que celebran fiesta en determinado día del año» i detalla aquestes celebracions festives explicant que «consisteixen a arranjar un altar al carrer» i a guarnir les cases amb llums i portar-hi una orquestra. Així mateix, diu que era habitual celebrar un ofici solemne, amb música, a l'església parroquial «al que asisten los vecinos y solteras con hacha» i afegeix que «gene-

ralmente también se celebra baile en alguna casa de la misma calle» (TORRENT, 1893: 203-204). El mateix autor també sol destacar quin dia de l'any cada carrer celebra la festa i amb motiu de quina advocació mariana o quin sant, que sol ser la patrona o el patró de l'espai urbà i, en alguns casos, sol remarcar que en alguna casa hi ha una imatge del sant o la santa. Aquesta darrera referència esdevé de gran importància per comprovar l'existència de diverses capelletes de carrer, almenys en el moment de redactar-se la descripció, al voltant de 1893.

Santes i sants protectors de col·lectius socials manlleuencs

Històricament ha estat freqüent una adscripció a determinats grups socials, a part de la geogràfica o territorial, dels diversos sants i santes. En el marc de la religiositat popular, cal destacar la importància del patronatge de sants en confraries i gremis a partir del segle xv.

El caràcter protector dels personatges santificats s'estableix de molt abans. Martí Gelabertó afirma, però, que no es pot establir una continuïtat entre els herois clàssics i els sants venerats en el cristianisme. Ofereix diferents arguments entre els quals cal destacar que els sants fan una funció intercessora entre els humans i Déu, mentre que els personatges mitològics antics no tenien contacte directe amb la divinitat (GELABERTÓ, 2005: 178). Ricardo García Cárcel defensa la mateixa idea quan afirma que «durant molt de temps s'ha cregut que els sants no serien més que els successors dels vells déus pagans. Aquesta tesi, fonamentada bàsicament en la idea de sant Agustí sobre l'entrada massiva de pagans a l'Església després de la conversió de Constantí, ha estat avui absolutament

refutada per Peter Brown. Segons el parer d'aquest historiador, no es va produir cap incidència perversa dels pagans, sinó una crisi interna del cristianisme. La institucionalització del culte als sants va provocar una lluita d'influències entre l'oligarquia dels bisbes i les grans famílies cristianes d'origen patrici convertides de feia poc per encapçalar una nova forma de patronatge —el patronatge espiritual dels sants— calcat sobre les relacions entre patrons i clients que vertebraven l'entramat social de l'Imperi romà» (GARCÍA, 1990: 20). Un exemple d'aquest model de relació que van assenyalar els seguidors de la tesi de Peter Brown apareix clarament en una carta del bisbe Sever de Menorca,⁶ en la qual explica la conversió dels jueus de la ciutat de Magona (Maó) que va tenir lloc després del conflicte social aparegut arran de portar a l'illa les relíquies de sant Esteve, descobertes pocs anys abans a Jerusalem. Aquests fets van ocórrer entre els dies 2 i 9 de febrer de 418 i en donar-los a conèixer a la resta de la cristiandat esmenta: «El poble jueu es recolzava sobretot en l'autoritat i destresa d'un tal Teodor, el qual era l'home més important d'aquella ciutat, no solament entre els jueus, sinó també entre els cristians, per la seva fortuna i pel seus càrrecs civils [...]. Dins la ciutat havia exercit tots els càrrecs municipals, havia estat ja defensor i encara avui és patró del municipi». I continua explicant, establint una evident comparació: «D'altra banda, els cristians, com a més humils d'esperit i de forces que eren però superiors pel vigor de la veritat, imploraven l'ajut de llur "patró" Esteve...».

Segons Antoni Pladevall, els dos termes, *gremi* i *confraria* «són dos mots inicialment sinònims, però que

6. Podeu llegir aquesta carta, traduïda per Josep Amengual i Batlle a: *Escrips de bisbes catalans del primer mil·lenni*. Barcelona: Proa, 1992, p. 135-161. També és remarcable la introducció que en aquesta obra fa Antoni Pladevall, p. 17-20.

amb els temps s'aniran dissociant». Així, «el mot *confraria* fa al·lusió a la base religiosa i assistencial, que era un important principi que agrupava i agermanava la gent d'un mateix ofici, mentre que *gremi* és un mot més tardà que designava bàsicament una associació de gent que treballava dins d'un ram concret de la producció» (PLADEVALL, 1995: 390). A la societat catalana, els gremis van assolir una gran importància als segles *xvi* i *xvii* i molts provenien de confraries. A Osona, especialment a la ciutat de Vic, alguns gremis van adquirir certa importància, com és el cas del dels paraires.

Aquests col·lectius havien pres com a protector simbòlic dels seus components i de la mateixa organització una santa o un sant significatiu. En aquest sentit, Joan Soler recorda que «els gremis d'oficis, des de la baixa Edat Mitjana, estan sota la protecció d'un sant o una santa —preferentment del propi ofici, o que en la vida i miracles hi hagués tingut alguna relació—, i establerts en confraries de caràcter alhora religiós i corporatiu» (SOLER, 1998: 667). Així, les confraries s'encarregaven d'organitzar les festes i les celebracions dedicades a la santa o al sant patró, i sufragaven la construcció de retaules, altars o imatges als temples parroquials (ALBAREDA, 1981a: 25); també es dedicaven, en alguns casos, a construir capelletes de carrer.

Manlleu era un nucli petit durant els segles d'activitat gremial. Aquest fet va comportar que no hi hagués agrupacions professionals. El 1722, quan la població tenia al voltant de 900 habitants, només hi havia cinc paraires, dos teixidors, cent dinou jornal·lers, dos sastres, dos fusters, un mestre de cases i un ferrer (ALBAREDA, 1987: 8). Aquest poc nombre de treballadors es va incrementar sensiblement al llarg del segle *xvii*, especialment pel que fa al nombre de paraires que, malgrat tot, no formarien gremi i depen-

Nau del temple barroc. (Lluís Coll. Fons de la Biblioteca Municipal de Manlleu)

drien del de Vic (ALBAREDA, 1987: 10). Aquesta situació permet a Joaquim Albareda (1981b: 156) constatar que a Manlleu no hi havia cap gremi i, com a institucions religioses, el 1770 només hi havia les següents: la Confraria de la Minerva, la Confraria del Roser, la Confraria de les Ànimes del Purgatori —que era l'única que tenia ordenances— i a Sant Julià de Vilamirosa, la

Anvers del recordatori de la benedició de l'estendard del gremi tèxtil. (Fons de la Biblioteca Municipal de Manlleu)

Confraria de Nostra Senyora de la Concepció. La finalitat bàsica d'aquestes agrupacions era guanyar indulgències per aconseguir el perdó dels pecats mitjançant obres pietoses i mostres de religiositat.

De patronatges col·lectius, a Manlleu, n'hi ha diverses referències gràcies a les festes que es dedicaven al sant. A final del segle XIX, segons les diverses men-

cions al periòdic *El Ter*,⁷ se sap que a Manlleu hi havia les manifestacions de devoció següents: els traginers i taverners celebraven sant Antoni Abat —festa que encara ara se celebra, organitzada per l'Associació de Sant Antoni Abat, els Tonis de Manlleu—; els fusters es recordaven de sant Josep; els pagesos honoraven sant Isidre; els peons de paleta mostraven devoció per sant Antoni de Pàdua; els pescadors de canya ho feien per sant Pere; els obrers —aquells treballadors que feien a les fàbriques tèxtils— tenien per patrona la Mare de Déu del Carme; i finalment els pastissers manlleuencs tenien la seva major consideració pels màrtirs vigatans sant Lluç i sant Marcià. Les activitats més habituals eren l'ofici solemne, que solia ser cantat i amb acompanyament musical, i en alguns casos hi havia cercavila. Especialment lluïda era la festivitat de la Mare de Déu del Carme en la qual, pel fet d'escaure's en ple juliol, els treballadors en lloc d'anar a treballar anaven a passar la tarda a les fonts de l'entorn de Manlleu.

Després de la Guerra Civil espanyola alguns dels patronatges van canviar. Emmarcats en la nova forma sindical pròpia del franquisme, es van promocionar les celebracions que relacionaven els sectors industrials predominants i sants de nova fornada: entre els treballadors relacionats amb el sector tèxtil es recordava sant Antoni M. Claret i, entre els del sector metal·lúrgic, sant Eloi. Es continuaven respectant alguns dels patronatges antics, especialment aquells que tenien una connotació que es podria relacionar amb les antigues confraries, com la Immaculada Concepció entre les Filles de Maria.

La importància de certs col·lectius ciutadans durant el barroc també es veu en les aportacions que feien per

7. El periòdic *El Ter*, en la seva primera època, tenia periodicitat quinzenal i es va editar entre el 18 de desembre de 1897 i el 5 de març de 1901. En total van sortir 80 números.

construir manifestacions artístiques que embellien els temples parroquials. Joan Soler, en parlar de les confraries, estableix que «a cada una li corresponia un altar lateral a la parròquia, formant conjuntament una cort de sants a l'entorn de l'altar major» (SOLER, 1998: 666).

Respecte del temple parroquial de Santa Maria de Manlleu, reformat a final del segle XVIII, Francisco de Zamora, després de la visita que va fer a Manlleu el 21 d'agost de 1787, va escriure que «la iglesia es nueva, empezada en 1770 y acabada en 1782, sin más auxilios que limosnas» i afegeix que «es muy capaz pero sin decoración alguna» (ZAMORA, 1973: 68). Segons la descripció que en va fer Esteve Gaja 1986: 16-25),⁸ aquest temple era un edifici d'una sola nau, amb volta de canó, amb un altar major construït el 1846 i deu altars laterals. En alguns casos, aquests altars laterals, carregats d'imatges de santes i sants, responien a aportacions de diversos grups de manlleuencs i a diverses iniciatives privades que pretenien honorar el seu patró o la seva patrona o deixar constància d'una devoció especial. D'entre els que s'havien construït a partir dels donatius econòmics de col·lectius professionals, hi havia els tres primers altars situats a l'esquerra del presbiteri: l'altar de Sant Josep costejat pels fusters de la població; l'altar de Sant Isidre amb aportacions de la pagesia; i l'altar de Sant Sebastià, patró dels paraires manlleuencs. A la dreta de la nau, hi havia, entre d'altres, l'altar de Sant Sever, que Domènec Torrent i Garriga atribueix també a l'aportació dels paraires i a la dels teixidors. Aquest notari, historiador del passat manlleuenc, el 1893 explicava que «no tots els altars es van construir en un mateix temps, ni tal com es troben a l'actualitat [en la seva època, s'entén], sinó d'acord amb les aportacions dels devots, o si s'aconseguien recursos, s'aplicaven

després, en diferents èpoques, diverses millores i ornaments» (TORRENT, 1893: 173). Si bé aquestes agrupacions de manlleuencs amb un mateix ofici no tenien una formalitat legal, com comentava Joaquim Albareda en parlar de la inexistència d'un gremi local de paraires, sí que devien tenir un cert funcionament corporatiu; d'altra manera, no hauria estat possible una recollida i donatiu de diners de la importància que mereixia la construcció d'un altar lateral propi.

Altar lateral de Sant Sebastià. (Lluís Coll. Fons de la Biblioteca Municipal de Manlleu)

8. L'autor fa una exhaustiva descripció del temple parroquial construït en època barroca i destruït el 1936.

La devoció pública i la devoció privada

Si bé les capelletes de carrer i altres formes de devoció esmentades fins ara són una expressió pública de pietat, també existeixen, en aparent contraposició però amb absoluta complementarietat, formes de religiositat domèstiques, més íntimes i d'escassa visibilitat exterior: les capelletes de visita domiciliària. Precisament pocs anys després d'aparèixer publicada per primera vegada, gràcies a Domènec Torrent, una informació sobre la presència de capelletes de carrer manlleuques va arribar a la població un nou tipus de manifestació devota, més modesta i familiar, en forma de capelletes itinerants.

Des de 1907, la Congregació dels Fills de la Sagrada Família va difondre una forma domèstica de culte a la figura de la Sagrada Família: comportava la formació de grups de famílies que compartien, per un temps preestablert, l'acollida i la presència a la llar d'unes petites capelletes portàtils amb la imatge de Jesús, Josep i Maria, que posteriorment passarien a uns altres veïns. Cada família esdevindria, d'aquesta manera, la baula d'una invisible cadena de devoció.

Des de l'any 1908 ja es té constància de la presència d'alguns itineraris de capelletes de visita domi-

ciliària de la Sagrada Família entre els manlleuencs. Molt aviat augmentaria el nombre de famílies que les rebien i la formació de nous grups amb una capelleta pròpia. Després del parèntesi de la Guerra Civil, es reprendria amb força aquesta pràctica que es vincularia a les parròquies. El creixement de Manlleu, l'arribada de noves famílies i l'interès per enfortir el paper de la religió entre la població serien factors clau en la gran difusió d'aquestes capelletes. Així, amb els anys, altres advocacions acompanyarien la de la Sagrada Família, que sempre ha estat la més habitual, com la Mare de Déu del Sagrat Cor de Jesús i, recentment, la Mare de Déu de Lurdes.

Les capelletes de carrer i les capelletes de visita domiciliària són els elements centrals d'aquest volum. Més enllà de l'indissociable aspecte religiós, representen un model social determinat, el del veïnatge i el de la comunitat creada per la convivència quotidiana en un mateix carrer o plaça. Es parla, també, d'altres elements religiosos simbòlics presents en el paisatge urbà, com les creus del viacrucis i altres de diversa tipologia. Són la mostra dels segles d'influència que la religió catòlica ha exercit sobre la societat i que ha impregnat també la formació i el desenvolupament de la ciutat.

/ Simbologia religiosa en el paisatge urbà manlleuenc: les capelletes de carrer

La religiositat en context urbà: les capelletes de carrer

Tot i que el monoteisme hebreu prohibia la representació de la imatge de Déu, el culte a les imatges forma part del cristianisme des dels inicis. Després del conflicte generat per la doctrina iconoclasta, que va dominar dins l'església bizantina en els segles VIII i IX, la veneració adreçada a les representacions dels misteris de la divinitat, de la Mare de Déu o de les santes i dels sants va imposar-se al cristianisme occidental. Les seves representacions artístiques, de tipus pictòric i escultòric, es fan ben presents, especialment a partir del romànic. Les peces que encara es conserven són exemples de la gran riquesa que assoliria aquesta forma de culte.

Com a conseqüència del culte, la devoció a les imatges ha assolit un paper molt important en la difusió del catolicisme, tot i la voluntat, l'interès i la recerca de la ponderació, per no caure en la idolatria. I és que segons Xavier Fàbregas, la icona «conté la personalitat del personatge, i la conté amb una immediatesa material que hom no s'ha deturat mai a definir; però és indiscutible que constitueix en si mateixa una presència» (FÀBREGAS, 1979: 118). Només cal observar casos com la marededéu de Montserrat i d'altres representacions marianes per adonar-se que el fervor ha fet aprimar la frontera entre la credulitat i el culte oficial.

A partir del segle XVI la imatgeria religiosa pren un paper encara més destacat. La Contrareforma, en la seva expressió més contundent, continguda en el decrets redactats al Concili de Trento (1545-1563), va posar una atenció especial a la funció i la representació simbòlica dels missatges religiosos mitjançant imatges. Així, la sessió xxv es va dedicar a «la invocació, veneració i relíquies dels sants i de les sagrades

imatges». En aquest apartat es recomanava als bisbes que instruïssin adequadament els fidels respecte de la intercessió i la invocació dels sants, de l'ús legítim de les imatges i la correcta consideració que se'ls havia d'adreçar, sense caure en la idolatria, «sinó perquè l'honor que es dóna a les imatges es refereix als originals que hi són representats». Afirmar Fina Parés que «aquestes directius i l'exuberància barroca faran que als segles XVII i XVIII la imatgeria popular dels sants es desplegui àmpliament» provocant que «determinats sants protectors contra els pitjors flagells de la societat tradicional (sant Roc, protector davant la pesta, per

Antiga capelleta de la marededéu de la Gleva del carrer del Vendrell, 1999. (Facund Pérez)

exemple) o advocats de sectors socials o professionals concrets (sant Galderic, patró dels pagesos catalans, a poc a poc substituït pel castellà sant Isidre, sota el guiatge oficial) generaran una àmplia gamma de produccions artístiques populars» (PARÉS, 1999: 137).

La presència de la imatgeria religiosa es difon arreu. Josep M. Garrut (1960: 134) explica que «sorgeixen en camins i senders, més o menys transitats, creus de terme, espais d'humiliació, on el caminant es parava a resar breus segons, implorant bon viatge o donant gràcies per haver arribat sa i estalvi al seu destí. Les capelles a l'exterior de les poblacions arriben després a l'interior». Aquest fet passa en un context en què el desenvolupament dels nuclis urbans provoca que els nous carrers s'allunyin, cada vegada més, del temple parroquial que n'és el centre i, en la majoria dels casos, l'origen. Així, diu Parés que «l'art religiós popular propi de la devoció pública ha anat més enllà dels edificis sagrats» i afegeix que aquest art «també es troba a la via pública, en la vida quotidiana, plasmat en els sants de carrer, amb la capelleta corresponent que custodia la imatge del sant, la qual generalment és esculpida o bé representada amb un plafó de rajola» (PARÉS, 1999: 137).

Garrut situa aquest fenomen cap a mitjan segle XIV «quan l'àmbit està impregnat de l'esperit religiós del temps» i «cada barri així com cada carrer i cada gremi [...] adopten un patró al qual tributen devoció i festes» (GARRUT, 1960: 134). Així esdevenen permanents els altars provisionals, que se solien fer en molts carrers amb motiu del dia del patró o de la patrona veïnal, on es posava la seva imatge escultòrica. En aquest context es fan molt nombroses a les poblacions catalanes —i no solament catalanes— les anomenades *capelletes de carrer*, que són una de les expressions més característiques de la religiositat popular en context urbà.

Capelleta buida en format de fornícula, 1999. (Facund Pérez)

El *Diccionari català-valencià-balear* d'A. M. Alcover i F. de B. Moll defineix *capelleta* com «l'endinsada oberta a un mur i limitada per un arc, a manera de capella en petit, que serveix per tenir-hi una imatge exposada a la veneració dels feels» (Alcover, 1962: 967). La *Gran Enciclopèdia Catalana*, per la seva banda, entre altres accepcions, ofereix la definició següent: «Fornícula amb una imatge exposada a la veneració dels fidels.»¹

1. «Capelleta». Dins: *Gran Enciclopèdia Catalana*. 2a ed. Vol. 6. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1986.

En aquest segon cas apareix el mot *fornícula* que, moltes vegades, és utilitzat com a sinònim de *capelleta*. Si es fixa l'atenció en el significat de *fornícula*, en les dues fonts consultades anteriorment s'ofereix la mateixa interpretació: «Buit deixat en el gruix d'una paret per a col·locar-hi una estàtua, un altar, etc.» (ALCOVER, 1968: 9). És així com el concepte de *fornícula* és bàsicament arquitectònic; en canvi, el concepte de *capelleta*, més ampli, conté una connotació directament relacionada amb la devoció. Per tant, aquest darrer mot és el que sembla més propi a l'objecte tractat seguit de l'aclariment *de carrer* per diferenciar-les d'altres tipus de capelletes, de funcionalitat semblant però de format i localització ben diferent, com serien les que duïen antigament els ermitans en fer la capta, les de visita domiciliària, més actuals, o d'altres de construcció improvisada.² A part de les que tenen format de *fornícula*, també és freqüent trobar les capelletes de carrer que estan formades per composicions de rajoles decorades.

Les capelletes de carrer són, per tant, elements simbòlics, de tipus artístic i propis de la religió catòlica, en tant que són representacions de sants o d'advocacions marianes. Es troben situades a la façana d'un edifici de propietat privada, una casa particular, sempre de cara a l'espai públic, el carrer, i en un pla més elevat que l'observador. Presideixen l'entorn on estan situades, ja sigui un carrer o una plaça, i més que un sentit decoratiu esdevenen una declaració pública de devoció religiosa. Estan en estreta relació amb aquest entorn, sobre el qual exerceixen, en l'imaginari col·lectiu, una forma de protecció. Com assenyalava Josep M. Garrut, en alguns casos representen la patrona o el patró dels qui exerceixen l'ofici predominant en aquell espai; en

d'altres tenen una relació amb un fet o moment històric determinat i en d'altres són simplement mostres públiques d'una devoció particular.

Encara ara, al voltant de moltes capelletes s'organitzen activitats que manifesten clarament aquesta devoció en forma de rés del rosari. A l'entorn d'algunes d'aquestes capelletes se celebren veritables festes veïnals, de caire popular, que són dedicades a la Mare de Déu o al sant en particular.

A Manlleu, les capelletes més antigues es poden datar de final del segle XVII i del segle XVIII; la majoria de les que encara perduren són, però, del segle XIX.

A final de l'any 1936, en els primers mesos de la Guerra Civil, les autoritats locals van decretar la desaparició dels símbols religiosos de l'espai públic. D'aquesta manera, algunes imatges es van destruir, mentre que d'altres es van salvar gràcies a l'interès dels veïns que les van guardar zelosament. En els anys posteriors a la guerra, van retornar al seu lloc les figures que havien salvat i es van reposar les que s'havien esmicolat. Posteriorment, durant els anys cinquanta, se'n van posar de noves als nous carrers que s'obrien a Manlleu. I en les darreres dècades també s'han estrenat noves capelletes amb la intenció, generalment, de mostrar la devoció particular dels propietaris de la casa que l'acull.

Actualment a Manlleu es poden contemplar vint-i-nou capelletes;³ d'aquestes n'hi ha deu de dedicades a advocacions marianes, entre les quals es compta la

2. És interessant veure aquesta distinció segons les diferents accepcions que ofereix la *Gran Enciclopèdia Catalana* del mot «capelleta».

3. En el moment de redactar-se aquest llibre les capelletes de Sant Mameu i de Sant Josep del carrer de la Cavalleria no es trobaven al seu lloc a causa de la rehabilitació de l'edifici que les acollia; tot i això, l'Ajuntament les conservava per restituir-les. Tampoc eren a la seva *fornícula* la imatge de Sant Antoni Abat, que els propietaris de l'edifici que l'acollia van retirar perquè esperaven enderrocar-lo, ni la marededéu del Pilar, del carrer de Rusiñol, que des de fa uns deu anys presideix l'entrada de la caserna de la Guàrdia Civil de Vic.

marededéu de la Font, que tot i que no està en un edifici de titularitat privada és considerada capelleta, i dinou de dedicades a sants. A més, també es contempen elements simbòlics relacionats amb el catolicisme que, tot i que poden respondre a alguns dels criteris de *capelleta* esmentats anteriorment, no tenen la significació social i històrica corresponent. Així mateix, també es fa un inventari de la resta de símbols religiosos ubicats al nucli urbà manlleuenc, però estan al marge de qualsevol relació amb el concepte de *capelleta*.

Per sort, la normativa municipal protegeix adequadament aquests elements del paisatge urbà. La revisió del Pla d'Ordenació Urbanística (POUM) de Manlleu, que s'aplica des de mitjan 2008, en el Catàleg de béns d'interès arquitectònic, natural i cultural a protegir conté, en l'apartat d'arquitectura religiosa, les diverses capelletes de carrer i fornícules que hi ha dins el nucli urbà.

L'estudi de les capelletes de carrer a Manlleu

L'estudi de les capelletes de carrer de Manlleu és una tasca, ja des d'un bon principi, sotmesa a grans incerteses. D'una banda, el pas de les generacions des de la construcció inicial de la majoria de capelletes fa que no hi hagi la possibilitat d'obtenir informació de primera mà; de l'altra banda, les referències bibliogràfiques i documentals són més aviat escasses.

El 1893 Domènec Torrent i Garriga va escriure, amb més voluntat que rigor científic, el llibre titulat *Manlleu, croquis para su historia*. Malgrat tot, aquesta obra aporta dades prou interessants per conèixer el Manlleu que estava a punt d'acabar el segle XIX. Torrent va dedicar un capítol als carrers del nucli urbà de Manlleu que existien en aquell moment (TORRENT,

1893: 145-169). Per sort per a l'estudi de les capelletes, esmenta que en alguns carrers hi havia un «templet» dedicat a tal sant o tal altre o, en alguns casos, comenta que en aquell carrer se celebrava festa en una data determinada. És el testimoni que assegura que moltes de les capelletes que es troben actualment als carrers de la població ja existien en aquella data i que algunes eren objecte de devoció.

De les capelletes manlleuenques no se n'esmenta res més en publicacions editades fins anys després; només es troben algunes referències esporàdiques a l'Arxiu Municipal de Manlleu en documents puntuals i de forma individual. El 1936, però, hi ha un expedient d'aquest Arxiu que dóna un tractament global a les capelletes manlleuenques; es tracta del decret⁴ de les autoritats locals que ordenava la destrucció dels símbols religiosos que es trobaven en l'àmbit públic urbà, entre els quals hi havia les imatges de sants o marededéus. Esteve Gaja relata com, en els moments propers a l'inici de la Guerra Civil, va posar-se en marxa el moviment anticatòlic: «d'ençà de les eleccions del 16 de febrer de 1936 quan el laïcisme a Manlleu surt al carrer i quan hom en fa ostensiblement grans bocades mentre els militants catòlics s'esporugueixen i es tanquen dins la closca d'un mal entès pacifisme. Mostra de la bel·ligerància o lluita descarada dels anticlericals la trobem en una sessió municipal, el mes de maig, quan, en el torn de precís i preguntes, a un conseller li sembla descobrir la Mediterrània en exposar la idea d'establir un impost sobre les imatges religioses que estiguin a la via pública. El que no passava de ser una amenaça va esdevenir realitat en iniciar-se la guerra». Així ho esmenta: «La destrucció de les imatges religioses que, des de sempre, es mostraven en les vies públiques,

4. Arxiu Municipal Manlleu. *Incautacions*. Governació 18, exp. 7/1936.

Fiestas que se celebran el día 14 de mayo de 1939, para la reposición de la

Virgen de los Ángeles patrona de la calle del Generalísimo Franco (antes Puente)

SALVADA DE LA DESTRUCCIÓN ROJA

PROGRAMA

A las 8 de la mañana: En la Iglesia Parroquial, Misa de Comunión. Durante la misa el Coro de niñas de María entonan diferentes cantos bajo la dirección del P.D.O. JOSÉ AULET.

A las 10: Misa cantada por la «Escuela Cantorina», bajo la dirección del mismo director.

Acto seguido, en procesión, y con acompañamiento de la

Orquesta Principal de Voltregá

se trasladarán las imágenes desde la Iglesia Parroquial a la Calle de San Martín y del Generalísimo Franco.

Terminada la ceremonia se tocarán

DOS SARDANAS VERMOUT

en la calle del Generalísimo Franco en honor al pueblo en general.

A las 4 de la tarde: Juegos infantiles, carreras de sacos, de patines, de carros (ruilletes), el típico juego de la zula y otros juegos, etc.

A las 9 de la noche: **SELECTA AUDICIÓN DE SARDANAS** por la propia

Copla Principal de Voltregá

Nota: Las ruinas de esta calle estarán preparadas para atender al público en general con toda clase de comodidades y amenidad.

LA COMISION

Manlleu, Mayo de 1939. — AÑO DE LA VICTORIA.

Full anunciant la reposició de tres imatges destruïdes el 1936. (Arxiu de la família Codony Martínez)

mitjançant fornícules o capelletes ubicades en les façanes de determinades cases, va ésser un dels altres objectius que, amb intent d'esborrar tota manifestació religiosa, s'imposaren les autoritats revolucionàries. En arribar el mes de novembre, el dia 4, s'obligà tots els propietaris d'edificis on existien nínxols que guardaven imatges o emblemes religiosos, a què les fessin desaparèixer de la via pública, dintre el termini de quinze dies. Així es féu encara que, val a dir-ho, algunes s'havien tret abans.» I ofereix una dada de gran interès: «les capelles existents el 1936, visibles des de la via pública, eren 36» (GAJA, 1979: 15). És així com l'Arxiu Municipal de Manlleu conserva la proposició presentada per un dels regidors del consistori i les notificacions conseqüents a les quals acompanya una llista de les imatges i símbols que calia treure. En aquesta llista constaven els noms republicans dels carrers i d'altres espais públics, vigents aquell moment.

Algunes imatges de capelletes es van destruir d'acord amb les imposicions de les autoritats, però d'altres es van preservar. Alguns veïns van ignorar les

ordres de les autoritats municipals i van arribar a posar en risc la pròpia vida. Gràcies a la seva decisió, avui podem contemplar algunes imatges que tenen més d'un segle d'antiguitat.

Després de 1939, quan el règim franquista s'identificava estretament amb el concepte del nacionalcatolicisme, els símbols religiosos van retornar a l'espai públic. Progressivament, ja des de poques setmanes després de l'acabament de la guerra, les imatges conservades es van reposar a les seves fornícules i les que s'havien destruït es van substituir per representacions escultòriques de nova adquisició als tallers de sants d'Olot, preferentment, o a Vic. És així com les capelletes de carrer manlleuencs, entre 1940 i 1950, van reviuire en la seva màxima esplendor i en alguns carrers se'n van erigir de noves. Es pot dir que els carrers competien per mostrar la seva devoció a la resta de Manlleu. De les capelletes recuperades i de les noves, se'n troben referències a les pàgines de la *Hoja Dominical* en uns breus articles titulats «Jalones», en els quals no consta l'autor.

El primer estudi, amb visió panoràmica, de les capelletes de Manlleu va aparèixer el 1990 gràcies als alumnes de l'antic curs de 8è de l'Ensenyament General Bàsic del col·legi manlleuenc del Carme sota el títol «Les fornícules i sants dels carrers de Manlleu», que va obtenir un premi Baldiri Reixach. Aquest estudi recull, amb imatges pròpies i manllevades, algunes anècdotes molt interessants que responen a la memòria popular que respecte de les capelletes lentament s'anava esvaint.

Cada capelleta té la seva història, més petita o més gran, però igualment important per al col·lectiu devot que viu al seu voltant. Les capelletes de carrer, en la seva majoria, no són cap fenomen mut ni oblidat, ans al contrari, al voltant de la majoria encara hi ha ben present el gest de la devoció religiosa i el gest del respecte col·lectiu i individual.

Les capelletes i l'entorn urbà: els pous i les fonts com a espais urbans singulars de construcció social

La precarietat de les infraestructures urbanes i dels serveis proporcionats a la població feia que el Manlleu dels segles passats presentés un panorama ben pobre. Elements que avui es consideren imprescindibles per a un mínim nivell de vida només es podien obtenir amb un notable esforç. Un exemple ben clar és l'abastament d'aigua potable per a usos i consum domèstics.

Fins fa uns vint-i-cinc anys el subministrament d'aigua per als habitatges manlleuencs, tot i tenir el riu Ter tan pròxim, va dependre del cabal dels pous. Les possibilitats de tenir aigua fresca i apte per a persones i bestiar es reduïen als pous particulars o a pous i fonts públics. Manlleu ha estat sempre una terra on la possibilitat d'obtenir aigua subterrània no és una tasca costosa. Gaja (1983: 15) diu que al segle XIII ja hi havia

el costum d'obrir pous en la via pública per proveir d'aigua els veïns. El viatger Francisco de Zamora ja en va fer esment en la descripció de la visita a Manlleu entre 1785 i 1790 quan diu: «en las calles hay varios pozos para el servicio público, con su soga y su cadena, y cada una lleva cubo» (ZAMORA, 1973: 68).

Al segle XIX, segons el mateix Gaja, es van col·locar bombes mogudes amb els braços i es van tapar els pous perquè l'extracció d'aigua fos més còmoda. D'aquestes fonts públiques, n'hi havia mitja dotzena a Manlleu, i la gent hi anava a proveir-se d'aigua amb atuells adequats, principalment gerres. Un exemple d'aquesta evolució es troba en l'acord municipal del 2 de gener de

Font del carrer de Sant Jaume, 1958. (Xavier Valls)

1866 en què es va decidir tapar un pou que hi havia al carrer del Pont per posar-hi una bomba, moguda amb els braços, en substitució de la corriola que hi havia; a més, es va millorar el carrer, ja que el pou es trobava al mig del pas i dificultava el trànsit, i l'obertura es va instal·lar arrecerada a la casa del davant (GAJA, 1983: 153). Anys després, aquesta construcció es convertiria en font i duria el nom de la font de la Sagrada Família, que encara existeix, en versió moderna, acoblada a l'edifici de Caixa Manlleu. Així mateix, el 1884 es va fer desaparèixer el pou que hi havia al carrer de Sant Jaume, on els veïns acudien a proveir-se d'aigua i s'hi va posar la bomba que elevava l'aigua (GAJA, 1983: 156).

L'interès dels manlleuencs per tenir una font propera a casa seva es constata en diverses anotacions que apareixen a la premsa de diferents èpoques. D'una banda, el 1899 els habitants de l'actual veïnat de la Cavalleria manifestaven a l'Ajuntament que «veuriem de bon grat que s'emplacés una font pública» en el seu sector (*El Ter*, 1899: 3); és molt probable que aquesta font fos la que en temps posteriors es coneixeria amb el nom de Sant Josep, justament al capdavant del carrer que duu aquest nom. D'altra banda, el 1927 en una crònica manlleuena d'aquell any hi havia aquesta nota indicativa de la gran importància que es donava als serveis públics d'abastament d'aigua i la perspectiva de millora que es plantejava: «A més de la reforma de la font del carrer de St. Jaume està en projecte una a Dalt Vila, una al Carrer de la Caballeria i una al Carrer de Santo Domingo.»⁵

També era important l'existència de llocs per abeurar el bestiar. A Manlleu hi havia diferents abeuradors, entre els quals destacava el que estava situat al capdamunt del carrer d'Enric Delaris (Call de Ter). Es va

construir el 1850 i es nodria amb les aigües sobrants de la font de la Mare de Déu. Era a l'altura d'on avui comença el carrer del Dr. Guardiet i s'hi va mantenir fins al 1936 quan es va enderrocar per obrir el nou carrer (GAJA, 1983: 151).

Els pous i les fonts, a més de servir per subministrar aigua, han tingut una segona dimensió: com a llocs de trobada, de dones i homes a buscar beuratge. D'aquesta manera, han estat un focus creador de la societat, pel fet que han estat llocs als quals se'ls ha donat, inconscientment, una significació especial des de l'antiguitat. Per tant, es pot afirmar que el seu simbolisme és molt gran. És l'aigua que sorgeix de la terra i això li dona una gran força; fins i tot s'atribueix una dualitat de sexes, en la qual la font és representativa del masculí, ja que representa el flux vital que s'expulsa, i el pou és el femení, roca foradada o cavitat (SOLER, 1998: 302 i 593). D'altra banda, Xavier Fàbregas argumenta que «les fonts, els pous i les cisternes van restar sota l'advocació de petites divinitats mitjançant les quals els romans van intentar de guarnir tot un sistema de policia celestial i subalterna, una veritable xarxa que havia de vigilar el bon funcionament d'aquelles instal·lacions encaminades a conduir o emmagatzemar les aigües. Fontinus era el conserge celestial de les fonts i Furrina, la seva col·lega del gènere femení, ho era dels pous. Furrina no va trigar a passar al domini popular, d'on possiblement havia sortit, i per desdoblar-se en un gran nombre de nimfes» (FÀBREGAS, 1987: 99). Amb la cristianització, quan van subsistir a Catalunya molts dels hàbits que existien anteriorment i amb fortes arrels paganes, els atributs d'alguns personatges sobrenaturals van ser repartits entre els sants. No ha de sorprendre, per tant, que al costat de moltes fonts s'hi trobin simbologies marcadament religioses i que hagin esdevingut indissociables l'una de l'altra.

5. Programa de la Festa Major (1927). Manlleu: Ajuntament de Manlleu.

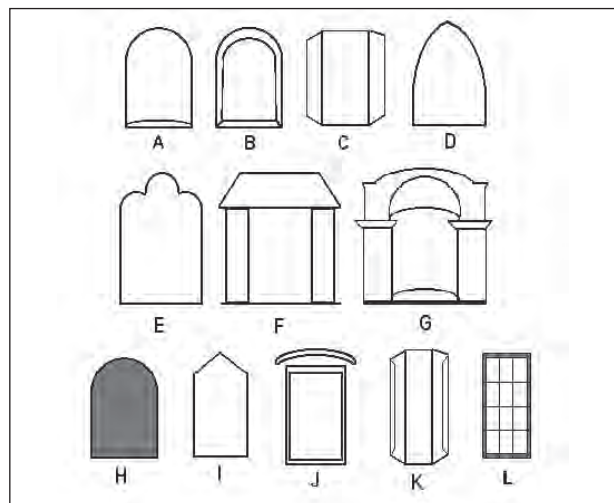

Bevent a la font de la Mare de Déu, 2005. (Joan Arimany)

Diverses capelletes de carrer manlleuenques estan relacionades, per proximitat, amb fonts o antics pous. El cas més evident és el de la font de la Mare de Déu, en la qual la referència divina i la deu d'aigua estan íntimament relacionades des del mateix moment que es van construir el temple i la conducció en forma de mina el primer quart del segle XVIII. Hi ha, a més, altres casos en què s'ha establert o s'estableix aquesta relació directa: és el cas del carrer de Sant Jaume i la capelleta d'aquest sant, la de Sant Mamet al començament del carrer de la Cavalleria, i la de Sant Antoni Abat al carrer d'Enric Delaris.

Estructura de les capelletes

Algunes fotografies de les primeres dècades del segle XX mostren capelletes de carrer manlleuenques d'estructura molt elaborada, ben diferent a les actuals.

Diversitat de formes i estructura exterior de les capelletes de carrer de Manlleu.

Les reformes successives dels edificis que les acullen han provocat que hagin anat adoptant formes més simples. Actualment, la gran majoria de les capelletes responen a l'estructura de fornícula que, segons la *Gran Enciclopèdia Catalana*, és un «buit deixat en el gruix d'una paret per a col·locar-hi una estàtua, un altar, etc.»⁶ En el dibuix es poden observar algunes lleugeres particularitats i variacions de fornícula que presenten la majoria de les capelletes manlleuenques (formes A a D), i estructures més elaborades que tenen el mateix concepte (formes E i G). Hi ha, però, especificitats en algunes capelletes que les individualitzen respecte de les altres: les formes H (sant Mamet), I (marededéu del Carme del carrer de Torrent i Garriga) i J (sant Martí del carrer de Sant Martí) són elements sobreposats al mur que els subjecten (capelleta de Sant Domènec). La

6. «Fornícula». Dins: *Gran Enciclopèdia Catalana*. 2a ed. Vol. 11. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1987.

forma K (Sant Domènec del carrer de Sant Domènec) és una estructura polièdrica de vidre, totalment externa, situada en una cantonada.

L'altre grup de capelletes són un plafó de rajoles decorades que estan representades en la forma L. De les diverses que hi ha a Manlleu en rajola, només s'ha considerat capelleta de carrer el cas de Sant Arnau del carrer d'Arnau de Corcó per la significació social actual; la resta es comenten en l'apartat «Tipologies i advocacions diverses semblants a les capelletes de carrer,» en el qual apareixen aquelles representacions que comparteixen elements amb les capelletes tradicionals, però que no ho són.

La majoria de capelletes en format de fornícula solen tenir un vidre que protegeix la imatge religiosa que hi ha a l'interior. D'aquestes, només hi ha dos casos

que mai no n'han tingut i és el cas de les capelletes de la marededéu Immaculada de la plaça de Crist Rei i la de Sant Roc (forma F).

Aquests vidres generalment estan subjectats per un marc que en permet l'obertura des del frontal mitjançant unes frontisses. Menciò a part es mereixen aquelles estructures que responen a formes poligonals (formes C i K), que tenen diferents maneres d'accedir a la imatge que contenen. Cal observar aquelles capelletes en format de fornícula que tenen l'accés des de la part posterior, des de l'interior de l'edifici que les ubica, en què el vidre és immòbil, com el cas de Sant Roc, Sant Rafael Arcàngel i de Sant Josep del carrer de Sant Josep.

Aproximadament la meitat de les capelletes manlleuques estan il·luminades amb llum elèctrica, mitjançant una bombeta o un altre tipus de làmpada. L'energia sol arribar-hi des de la instal·lació de l'edifici que les acull; aquest fet vol dir que aquesta energia representa una despesa directa per als propietaris i és una atenció més, i consegüentment un gest de devoció afegit, a la capelleta i a la figura que representa. La llum sol estar encesa les vint-i-quatre hores del dia o ho està quan hi ha alguna prometença, com en el cas de Sant Ramon Nonat de l'Avinguda de la Diputació. N'hi ha alguna, com la de l'arcàngel Sant Rafael de can Puget, que té uns farolets que són purament decoratius.

En algunes capelletes que s'han reformat els darrers anys, i especialment en aquells casos en què els nous edificis són de propietat comunitària, l'energia elèctrica prové de la xarxa d'enllumenat públic. L'Ajuntament de Manlleu s'encarrega, a petició dels veïns més antics del voltant —que sempre havien vist la capelleta il·luminada— de disposar de la infraestructura i les feines d'instal·lació necessàries. És per

Capelleta de Sant Roc amb accés posterior, 2005. (Joan Arimany)

Capelleta de Sant Pere ben il·luminada. (Carles Martorell)

això que la il·luminació funciona quan s'engega l'enllumenat públic, que sol ser només a les hores de fosca. Cal observar que en alguna capelleta és la mateixa situació del fanal de l'enllumenat públic allò que li proporciona il·luminació més o menys directa.

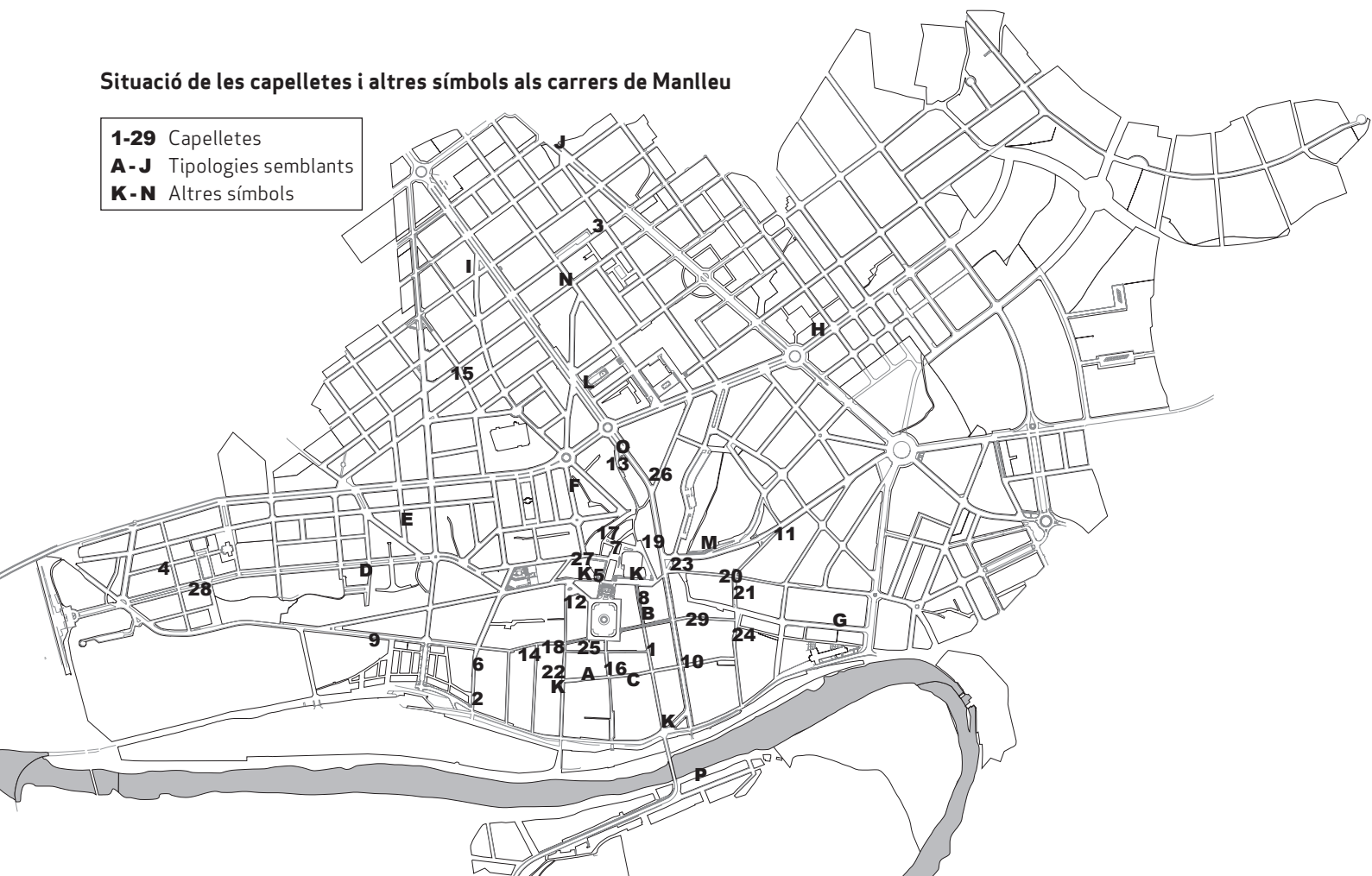
L'element central de la capelleta és la imatge que acull, de la Mare de Déu o del Sant que és objecte de devoció. No és habitual tenir informació de la procedència de les imatges més antigues; només es coneix la d'aquells casos que van tenir una significació especial quan es van adquirir o elaborar, com la marededéu de la Font. No obstant això, es tenen referències de les imatges més modernes i, en alguns casos, de les que es van haver de reposar després de la Guerra Civil. Algunes vegades s'havia fet la compra en botigues especialitzades de Vic, però generalment s'adquirien als tallers de sants d'Olot (CUÉLLAR, 1985: 289).

/ Petits temples dispersos per la ciutat

Situació de les capelletes i altres símbols als carrers de Manlleu

- 1-29** Capelletes
A-J Tipologies semblants
K-N Altres símbols

1 Maredeu dels Àngels	13 Sant Antoni de Pàdua	25 Sant Pere	G Virgen de la Cabeza
2 Maredeu del Carme	14 Sant Antoni de Pàdua	26 Sant Pere	H Virgen de la Villa
3 Maredeu del Carme	15 Sant Arnau	27 Sant Rafael arcàngel	I Sant Jordi
4 Maredeu de Fàtima	16 Sant Domènec	28 Sant Ramon Nonat	J Sant Joan Baptista
5 Maredeu de la Font	17 Sant Isidre	29 Sant Roc	
6 Maredeu de la Gleva	18 Sant Jaume		K Creus del viacrucis
7 Maredeu Immaculada	19 Sant Joan	A Maredeu del Carme	L Sant Antoni de Pàdua
8 Maredeu de la Mercè	20 Sant Josep	B Sagrada Família	M Font de Moisès
9 Maredeu del Pilar	21 Sant Josep	C Sant Martí	N Font de Sant Pancràs
10 Maredeu del Pilar	22 Sant Lluís Gonzaga	D Maredeu de Núria	O Monument a Pere Collell i Vilaró
11 Sagrat Cor de Jesús	23 Sant Mamet	E Maredeu del Pilar	P Creu de Terme
12 Sant Antoni Abat	24 Sant Martí	F Sant Antoni de Pàdua	

La Mare de Déu dels Àngels, l'advocació mariana de l'orde franciscà

La Mare de Déu dels Àngels és una advocació mariana estretament vinculada amb els frares franciscans. La tradició litúrgica de temps enrere, relacionada amb aquest orde, aconsellava que el 2 d'agost es guanyés el Jubileu de la Porciúncula. Era una de les moltes ocasions que tenien els fidels per assegurar-se un tros de cel i deixar de banda els pecats comesos durant l'atzarosa vida quotidiana.

La *Gran Enciclopèdia Catalana* explica que es tracta d'una «indulgència que hom guanya en la visita a la capella de la Porciúncula, prop d'Assís, on sant Francesc establí el primer centre de l'orde franciscà» i afegeix que «testimoniada ja al segle XIII, la indulgència —atribuïda a Honori III— s'estengué a d'altres esglésies, franciscanes sobretot, que amb aquesta finalitat hom freqüenta del 2 d'agost al diumenge següent».¹ La tradició, d'acord amb la referència esmentada, diu que va ser una petició del mateix sant Francesc, feta el 1216, per tal que, com es feia en altres casos, es guanyessin la indulgència plenària els qui assistissin a l'església on va néixer l'orde franciscà. Aquest costum, en el decurs dels temps, es va estendre per molts llocs i a molts temples de la cristiandat. Dins l'església calia fer les oracions oportunes, confessar els pecats i participar de l'eucaristia.

Joan Amades (1953: 728) diu que el jubileu que es guanyava el 2 d'agost «era conegut pel “dia dels perdons”» i resol que «obeeix a una concessió pontifícia especial». I Valeri Serra i Boldú (1981: 212) recull la narració poètica següent, que fa referència a aquesta indulgència:

*A dos d'agost és lo dia
de alegria,
per a tots los pecadors,
estenent-se los favors
de Maria.*

En el temple parroquial de Santa Maria de Manlleu, la devoció a la Mare de Déu dels Àngels és antiga. A l'altar lateral de Sant Sever, de l'edifici barroc destruït el 1936, hi havia un relleu amb aquesta advocació mariana. I del costum d'aquest dia i del seu seguiment en una altra època, diu el Dr. Josep M. Gasol que a Manlleu de mitjan segle XX, «amb motiu d'aquesta diada es guanyen Jubileu visitant l'església parroquial» i especifica que «en algun temps era tant el concurs de fidels que acudien a beneficiar-se d'aquesta gràcia espiritual, que calia regular-ne la circulació a la porta del temple mitjançant unes cledes enramades amb boixos» (GASOL, 1958).

Marededéu dels Àngels del carrer del Pont

Carrer del Pont, 35

La imatge es va col·locar en un moment imprecís del segle XIX com a prec davant d'una epidèmia de còlera o verola. Es va situar davant del carrer de l'Horta d'en Font, a la casa que seria coneguda amb el nom de can Segarra, que més tard es va enderrocar. El motiu de la col·locació d'aquesta fornícula no és clar; l'única referència es troba en els goigs que se li van dedicar el 1982. Hi ha uns versos que diuen:

*Quan anys enrere la pesta
ens colpia amb dur flagell
us vam demanar amb requesta
protecció en vostre mantell.
Des de llavors Verge aimada,
vostra gràcia s'obtingué.*

1. «Porciúncula». Dins: *Gran Enciclopèdia Catalana*. 2a ed. Vol. 18. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1988.

Capelleta de la
marededéu dels
Àngels, 2007.
(Carles Martorell)

S'hi estableix clarament que el motiu era demanar ajuda contra una epidèmia. Es podria pensar en el bienni 1884-1885 en què el còlera va fer estralls a la població.

Quan es va enderrocar la casa de can Segarra, la façana del nou edifici que s'hi va construir —als baixos del qual es va instal·lar la botiga de gorres i roba d'home Novedades Muñoz— es va estructurar amb la previsió que l'havia de presidir la capelleta.

Els veïns van salvar la imatge de la destrucció de 1936 i la van amagar a l'interior de la casa, on es va estar tot el període de la Guerra Civil. Es va reposar el 14 de maig de 1939, juntament amb dues imatges d'altres carrers, amb una benedicció a l'església parroquial de Santa Maria, sardanes i jocs infantils.

Domènec Torrent i Garriga (1893: 155) la vincula amb la marededéu Assumpta i esmenta que aquest tram del carrer del Pont, des de la cantonada amb el carrer de Sant Jordi (antigament carrer de l'Horta del Frare) fins al pont de can Molas, feia festa el 15

d'agost; és probable que així fos en un principi i que posteriorment, com que coincidia amb la Festa Major de tota la població, es traspassés a la data actual pel fet que, iconogràficament, les dues figures marianes —la de l'Assumpció i la dels Àngels— són pràcticament idèntiques. El canvi es devia produir a principi del segle xx, atès que el 1930 la premsa ja indica que la festa dedicada a la capelleta se celebrava el 2 d'agost. Aleshores es feien diversos dies d'activitat, amb el rés del rosari, audicions i ballades de sardanes i jocs de cucanya per a la mainada. Després de la Guerra Civil es va continuar la festa. A la dècada de 1970 va anar minvant la celebració, però a partir de 1980 es va recuperar amb l'empenta que encara té. El 2005 es va celebrar el 25è aniversari d'aquesta represa.

D'aquestes festes en queda una anècdota que relata Josep Prat i Balmes: «Quan vinguérem a viure a Manlleu l'any 1954, precisament era el dia 2 d'agost, ara fa exactament quaranta anys, i començo a explicar unes anècdotes que tenen per referència el cèntric carrer del Pont. Vàrem llogar un primer pis propietat de la Reina de les Pàgines, i era el dia de la Mare de Déu dels Àngels. Quan al vespre acabàvem de col·locar els mobles i utensilis de la llar al seu lloc, i se'm va acudir treure el cap al balcó, la meua sorpresa va ser que al davant mateix de casa hi havia tota una colla de senyores assegudes amb unes cadires al mig del carrer, i anaven mirant cap a casa. Vaig dir a la meua dona: "Corre, vine, vine, mira aquesta gent, potser ens volen fer un homenatge per ser els manlleuencs 15.000 que venim a viure a la vila, com solen fer els aeroports o autopistes?" Però no, aquests grans veïns del carrer del Pont celebraven la festa de la Mare de Déu dels Àngels, que al costat d'on vaig sortir hi ha una capelleta, i la meua dona també per indicació d'una veïna, es va adherir a les senyores a resar el sant rosari. Ara, actualment,

Detall del carrer del Pont, a principi del segle XX. (Arxiu de la Biblioteca Municipal de Manlleu)

Façana de l'edifici i fornícula, 1950. (Arxiu de la família Codony Martínez)

Joc de trencar l'olla, 1980. (Carles Molist. Arxiu de Gaspar Ballús)

Xocolatada per celebrar la festa, 2005. (Joan Arimany)

Preparant el sopar, 2007. (Joan Arimany)

també fan sardanes, llavors no, perquè ja hagués clavat un salt cap al mig del carrer i hagués anat a ballar-ne, i no recordo que això passés...» (PRAT BALMES, 1994: 9).

En les festes de 1982 es van estrenar els goigs titulats *Goigs a llaor de la Mare de Déu dels Àngels que es venera al carrer del Pont de la vila de Manlleu* amb lletra de Francesc d'Assís Pujol i música del mestre Rafael Ramírez; actualment, cada any encara es canten després del rosari.

**GOIGS A LLAOR
DELS ÀNGELS QUE
CARRER DEL PONT DE**

**DE LA MARE DE DÉU
ES VENERA AL
LA VILA DE MANLLEU**

REGINA ANGELOUM

Puls que això nostre adonem,
i ajut del nostre quifer,
Reina dels àngels alimada
protégis aquest carrer.

Si preguem la fructa Deu
que perdé la humanitat,
Vós heu estat la que sus lliva
de la taca del pecat,
amb una fruita preuada
que ens donà vostre Fumet.

Elle àngels us fan corona
dalt del tres celstial;
i açí us tenim tota estona
coronats i glorificats;
Que us agraïm l'unió
al tal interès que vós feu.

Quan anys enrere la posta
ens colpia amb el flagel
se ven demorar amb requesta
protecció en vostre manell;
Dua de llavors Vós alimada,
vostre gràcia s'obtingué.

Vostre imatge contemplada
empleja tot aquest lloc
entre flors i lluminàcia,
entre i goigs i vós trobo;
La fructuosa adonada
ens dóna al goig primor.

El carrer del Pont proclama
la devoció ancestral,
vostre cor és una flama
per vostre amor maternal.
I us tenim per advocada
d'aquest manlleu terrer.

La capella en nostra via
deu al goig que no us pot,
d'aquí que sempre la confia
tot aquest carrer del Pont;
Donada cada tenebra
hi hagi amor i abundós bé.

La devoció mariana
que Manlleu respira arreu
en aquest indret té ofensa
reconcentrant amb vós veu;
On el pont fa la guàrdia
en llum aquest bell domer.

Deu qui els goigs hem cantat ara
així santa protecció,
destinarem una bona Mare
de l'eternitat guardada;
Soum-nos: Vostre adorada
al qui a Vós sempre vingui.

Encoltes amorosides
el pens de tot el veïnat
i volguem donar-li vida
plena sempre d'unitat;
Fem-osa fraternal llapata
amb l'amor confessor.

De la temptació maliciosa
apartem de tot nequícia;
Reina dels àngels alimada
protégis aquest carrer.

F. d'A. Pujol, 1892

V. Preghem per nosaltres, Santa Maria, Mare de Déu;
R. Perquè algú digues de les promeses de Jesucrist.
PREGUEM. Déu i Mare nostra, mireu-vos alimada; fèiem Maria, la mare de Jesús, la vostra Fill; feu que no ens
tingi mai la força del nostre caprici; que ens faci tota en la fe, en la caritat i en l'esperança i en l'amor. Les he
dempuig per Jesucrist Senyor nostre. AMEN.

Popal

Música: Rafael Ramírez i Torres

Goigs a la Mare de Déu dels Àngels escrits el 1892. (Fons de la Biblioteca Municipal de Manlleu)

La Mare de Déu del Carme, antiga patrona dels obrers manlleuencs

L'assignació d'un sant, santa o Mare de Déu com a protector o protectora d'un ofici és molt antiga. L'elecció solia dependre d'episodis que estaven incorporats, de vegades de forma forçada, a la vida de la santa o sant. La presumpta ocupació o simplement un element del martiri eren motiu suficient per establir quina o quin havia de ser la patrona o el patró. En alguns casos, però, es fa més difícil de determinar la raó. Un exemple d'aquesta poca claredat és el patronatge de la Mare de Déu del Carme sobre els obrers manlleuencs. Cal dir que per obrers del segle XIX manlleuenc —context històric del qual es tracta— cal entendre tot el grup de treballadors de les fàbriques tèxtils que hi havia arran del riu Ter i del canal industrial; la manufactura del cotó va ser, almenys en la segona meitat del segle, el sector industrial predominant.

Possiblement la devoció manlleuenc a la Mare de Déu del Carme sigui molt més antiga, però l'any 1883 els fabricants de Manlleu van oficialitzar el patronatge de la Mare de Déu del Carme. En consonància amb aquest fet, diu Esteve Gaja que, aquell any, «el dia 16 de juliol, es celebra un ofici solemne, a les sis del matí, en el que predica el Bisbe de Vic qui, accidentalment, es trobava a la Vila» (GAJA, 1983: 155). D'aquesta devoció s'explica una anècdota ben curiosa. Rafael Puget, industrial manlleuenc del segle XIX, en la veu que li dóna Josep Pla (1945: 25), parla de la importància que la devoció a la Mare de Déu del Carme tenia per als obrers manlleuencs:

«Quan l'Església va suprimir com a festa de precepte la de Nostra Senyora del Carme, el meu pare va preguntar als obrers de la seva fàbrica què pensaven fer: si treballar o quedar-se a casa. Per unanimitat van decidir treballar.

Això va caure malament en diverses fàbriques, i sobretot en la massa obrera de Manlleu, que llavors era dominada per un tal Payent [...] Payent i els seus amics van creure que l'acord pres pels obrers de la fàbrica del meu pare era una provocació. El meu pare va quedar meditant sobre l'interès que podien tenir Payent i els anarquistes que els obrers celebressin la festivitat de la Verge del Carme. Així, quan va arribar el dia es va observar que els obrers entraven a la fàbrica, es va organitzar una gran agitació, els anarquistes van llençar una arenga a la massa i un grup de dues-centes persones, capitanejades per Payent es va presentar, cridant, davant el despatx: "Mori Puget" —cridaven—. "S'ha de tancar! Cremarem la fàbrica! És festa de precepte!".»

L'anècdota acaba amb la destrucció de les rescloses del riu que donaven força a la fàbrica, però amb la victòria moral de Puget, perquè «des de llavors es va treballar sempre a Manlleu el dia del Carme».

Tot i que aquesta anècdota és il·lustrativa de la devoció dels manlleuencs a la Mare de Déu del Carme, no sembla certa del tot. Més aviat està redactada amb

més intenció de lloar la figura de Puget que no pas per narrar la veritat.

Gaja (1983: 55), d'altra banda, esmenta un fet que podria ser ben bé el mateix i el situa en un moment concret: «l'any 1885, trobant-se enmig d'una vaga que ja durava cinc setmanes i a la que hom no veia la fi, a l'arribar la diada de la Mare de Déu del Carme, els treballadors acudeixen, processionalment, lluint l'atxa, segons el costum d'altres anys, a l'església parroquial per celebrar, juntament amb els amos, un solemne ofici en honor de llur patrona.»

La premsa de final del segle XIX dona constància de com se celebrava la festivitat de la Mare de Déu del Carme. El 1899 esmenta que «els obrers van celebrar la seva festa el diumenge darrer amb ofici solemne amb orquestra i per la tarda amb ball a la font de la Teula que va estar animadíssima» (TER, 1899: 3). L'any 1900 recorda que «el dia de Nostra Senyora del Carme, els obrers d'aquesta vila van obsequiar a la seva Patrona amb ofici solemne amb orquestra i per la tarda, després d'una cercavila a càrrec de l'orquestra Antigua de

Fontada de grup catalanista, 1915. (Jaume Salarich. Arxiu de la Biblioteca Municipal de Manlleu)

Manlleu, com la de la nit de la vigília, van sortir moltes famílies a berenar a les fonts de l'extraradi, principalment a la de la Teula; a l'esplanada que hi ha junt a aquesta, es va ballar al so de l'esmentada orquestra, regnant la gatzara pròpia i el perfecte ordre de sempre» (TER, 1900: 4).

La relació entre la figura de la Mare de Déu del Carme i els obrers manlleuencs va cristal·litzar en una altra faceta: la dedicació a aquesta advocació mariana de diverses societats de protecció mútua. La primera entitat a Manlleu que en va dur el nom es va fundar el 14 de març de 1888 i es deia «Asociación de operarios de ambos sexos dedicados a la fabricación de algodón, bajo la invocación de Nuestra Señora del Carmen». Va durar molt pocs anys, ja que es va dissoldre l'11 d'octubre de 1891. Una segona entitat, la Societat de Nostra Senyora del Carme, es va fundar el 5 de novembre de 1897. La majoria de socis eren de classe obrera i la societat tenia com a finalitat el socors mutu entre els associats. Aquesta entitat va tenir una durada més llarga que l'anterior, encara que no gaire més, i es va dissoldre el 9 de novembre de 1913.

A mesura que avançava el segle xx, la celebració de la Mare de Déu del Carme va perdre seguiment. A final de la dècada de 1920, la premsa ho relatava així: «La festa del Carme, patrona dels treballadors, s'ha celebrat enguany molt desanimada. A la parròquia de Santa Maria hi tingué lloc un solemne Ofici com així també al col·legi de les Germanes Carmelites» (MANLLEU, 1929: 11). El 1931 el seguiment de la festa tampoc va ser unànime: «Uns obrers celebraven la tradicional festa del Carme i altres volgueren treballar.»² Els darrers anys de la celebració de la diada, just abans de la Guerra Civil, el seguiment devia ser més el propi

de qualsevol tarda d'estiu que no el d'una festivitat amb vinculació religiosa: «Diada del Carme. La clàssica jornada festival de Nostra Sra. del Carme va transcorre molt lenta i calorosa. La nostra vila presentava una alegre matinada riolera, notant-se gran afluència pels voltants dels temples que en aqueix dia es veieren molt concorreguts» (MANLLEU, 1935: 7).

Després de la guerra, el patronatge dels oficis va canviar radicalment. Des de principi de la dècada de 1940 el sector tèxtil manlleuenc va festejar la diada de l'aleshores beat Antoni M. Claret, el 24 d'octubre, i els metal·lúrgics, la de Sant Eloi l'1 de desembre.

Marededéu del Carme del carrer del Vendrell

Carrer del Vendrell, 10

Capelleta de la marededéu del Carme del carrer del Vendrell, 2007.
(Carles Martorell)

2. Programa de la Festa Major (1931). Manlleu: Ajuntament de Manlleu.

La capelleta sembla que es va construir amb motiu d'una epidèmia a mitjan segle XIX, tot i que Domènec Torrent i Garriga no l'esmenta el 1893. Estava situada prop de les «Tres fàbriques» al capdavall del carrer del Vendrell. La relació d'aquesta advocació mariana amb el patronatge dels obrers manlleuencs sembla el motiu més clar de la seva presència.

La imatge del carrer del Vendrell es va salvar de la destrucció de 1936, però l'aiguat de l'octubre de 1940 va afectar la casa que l'acollia i la van retirar. El 24 d'octubre de 1954 es van celebrar les festes de restitució de la imatge, a l'edifici actual; aleshores se la va qualificar de centenària. Es va fer un ofici solemne a l'església parroquial de Santa Maria, on es va beneir la imatge i va ser conduïda en processó fins a la fornícula.

Capelleta, 1954. (Xavier Valls)

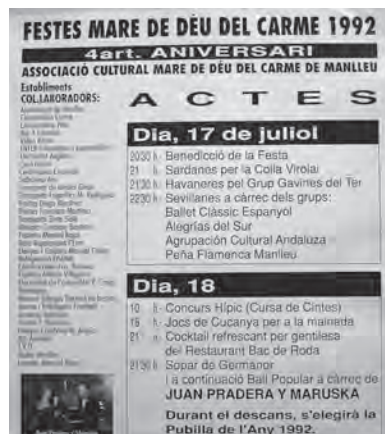
Marededéu del Carme del carrer Torrent i Garriga

Carrer de Torrent i Garriga, 87

Els veïns del carrer Torrent i Garriga van decidir que una data propícia per fer festa a prop de casa seva era el dia de la Mare de Déu del Carme, el 16 de juliol. Per reforçar aquesta proposta es va adquirir una imatge d'aquesta advocació mariana a uns tallers de sants d'Olot. Es va situar en una casa del veïnat, on es va construir la fornícula el 16 de juliol de 1989. L'acte d'inauguració va constar de la benedicció de la marededéu, a càrrec de mossèn Jordi Vila, rector de la parròquia de Sant Pau de Manlleu, de rés de rosari, xocolatada i jocs de cucanya; i al vespre hi va haver sopar i ball. Durant quatre anys es va fer festa amb un

Capelleta de la marededéu del Carme del carrer de Torrent i Garriga, 2007. (Carles Martorell)

Cartell de les festes de 1992. (Fons de la Biblioteca Municipal de Manlleu)

Rebuda de la marededéu de Fàtima a la plaça, 1950. (Jaume Salarich. Fons de la Biblioteca Municipal de Manlleu)

apat multitudinari i espectacles diversos. El mateix any 1989 es va constituir l'Associació Cultural de la Mare de Déu del Carme amb l'objectiu d'esdevenir l'associació de veïns del barri. Aquesta entitat, però, no va aconseguir el seu propòsit i actualment és inactiva.

Un record de la rebuda a la marededéu de Fàtima

A les dècades de 1940 i 1950 sovintejaven els esdeveniments de caràcter religiós que comportaven grans mostres d'adhesió pública al nacionalcatolicisme impulsat pel règim franquista. L'historiador Borja de Riquer (1989: 250) afirma que «a Catalunya, segurament amb més intensitat que a d'altres llocs, l'Església catòlica manifestà una clara obsessió per recristianitzar el país, per regenerar-lo del seu passat laic i anticlerical» i esmenta, entre els mitjans per assolir-ho, la imposició de l'assistència als actes religiosos i «la

proliferació d'actes i celebracions religioses al carrer», entre els quals fa referència a «les passejades de la Verge de Fàtima».

La devoció a la Verge de Fàtima va sorgir de l'aparició de Maria, la Mare de Déu, a dues nenes i un nen portuguesos el 1917. Arran d'aquestes visions, el lloc va esdevenir un important punt de pelegrinatge. L'Any Sant de 1950 es va aprofitar per difondre aquesta imatge mariana per la geografia espanyola i catalana. A Manlleu la visita va tenir lloc a finals de setembre d'aquell any.

L'organització de l'esdeveniment va remoure tota la població. Es van convocar representants de cada carrer per organitzar i coordinar l'ornamentació de la via pública, especialment amb boixos que formessin arcs, garlandes blanques i blaves i estendards amb simbologia mariana.

Del 30 de setembre al 2 d'octubre de 1950 la imatge de la Mare de Déu, que provenia del santuari de la Gleba a les Masies de Voltregà, va ser conduïda per

La Verge de Fàtima de camí al barri de Gràcia, 1950. (Fons de la Biblioteca Municipal de Manlleu)

tots els carrers de Manlleu, vistosament engalanats i plens de gent, acompanyada per manlleuencs que duïen atxes enceses a les mans. Maria del Mar Basagaña va recollir que «les dones vestien discretament i amb zèfir o mantellina al cap, i els homes portaven els seus millors vestits» (BASAGAÑA, 2002: 27). Precisament la *Hoja Dominical* havia assenyalat que les dones havien de procurar «la màxima decència» en el vestir, fins i tot quan només fessin simplement d'espectadores (HOJA DOMINICAL, 1950: 1056).

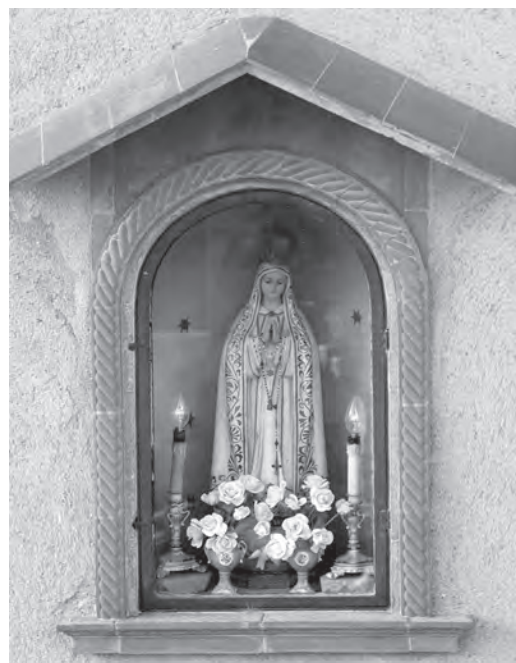
El seguici, durant els tres dies que va durar l'estada de la imatge a Manlleu, va recórrer tota la població amb una especial rebuda a la plaça de Fra Bernadí, aleshores Plaza de España, i va fer parades a l'Hospital de Sant Jaume i a les diferents esglésies repartides pel nucli urbà; de nit, dins el temple parroquial, diversos manlleuencs representants dels diferents carrers i de les associacions i gremis van vetllar contínuament la imatge segons un ordre preestablert. El 2 d'octubre, a mitja tarda, Manlleu va acomiadar la Verge de Fàtima,

que anava cap a la parròquia de Sant Martí Sescorts. Havien estat tres dies d'una gran exaltació religiosa.

Maredeu de Fàtima del carrer d'Umbert

Carrer d'Umbert, 20

La rebuda de la Verge de Fàtima es va celebrar especialment al carrer d'Umbert, de l'aleshores recent barri de Gràcia, que es va omplir de motius florals i vegetals en la confecció dels quals va participar tot el veïnat. Si bé en un primer moment no era previst que la maredeu passés per aquesta via, la magnificència de l'escenari va fer variar el recorregut i el seguici va canviar l'itinerari per poder-hi passar.

Capelleta de la maredeu de Fàtima, 2007. (Carles Martorell)

Per commemorar aquest esdeveniment, un dels primers que celebrava el veïnat, es va decidir construir una fornícula, com ja tenien altres carrers de la població, en honor a la Verge de Fàtima. Es va situar al punt mitjà del carrer a la banda ombrívola i la benedicció de la imatge es va fer el 28 de setembre de 1952. Després de la missa a l'església de Nostra Senyora de Gràcia, es van organitzar dues processons, una de matinal i una altra de nocturna amb torxes.

El manteniment i la il·luminació de la capelleta recau en la família que l'acull a casa seva, però no va quedar establert el costum de fer festa veïnal amb motiu de la presència de la imatge.

La font de la Mare de Déu, la marededéu de la Font

Carrer de la Font

Marededéu de la font al seu petit temple, 2005.
(Joan Arimany)

La font de la Mare de Déu es podria considerar que no és una capelleta de carrer de les habituals, ja que no es troba en la façana de cap edifici de propietat privada. Compleix, però, amb escreix, les altres qualitats d'una capelleta de carrer: la simbologia religiosa i el caràcter comunitari. D'alguna manera es pot considerar que, més enllà de ser la capelleta del carrer de la Font —que d'aquí precisament li prové el nom—, és la capelleta de tot Manlleu.

L'origen de la font de la Mare de Déu cal cercar-lo a l'antiga plaça del Pou, l'actual plaça de Crist Rei, just al davant de l'església de Santa Maria i de l'antiga Casa del Comú o Ajuntament de Manlleu. Allà hi havia una font que, quan es va urbanitzar la plaça de Dalt Vila, es va transformar en pou i, a partir d'aleshores, va ser necessari treure l'aigua amb cordes i corriola. La dificultat que comportava obtenir l'aigua va fer que

Imatge de la marededéu de la font abans de la Guerra Civil, 1926. (Xavier Valls)

el marquès d'Aytona, propietari del terreny, accedís a conduir-la mitjançant una canalització subterrània fins al lloc on és ara emplaçada la font de la Mare de Déu. El 1722 (encara es pot veure la data sota la imatge) es va construir una capella o templet i s'hi va posar la imatge que li va donar nom.

El 16 de febrer de 1724 l'intendent general de Catalunya Josep Pedrejàs va concedir als regidors i comú dels veïns de Manlleu l'ús de les aigües sobrants de la font a canvi de pagar un sou i cinquanta rals anuals, en moneda de Barcelona, a la hisenda del rei.³ Així, les aigües que vessaven de la font i que no es recollien es van utilitzar, durant molt de temps, per proveir l'abeurador de bestiar que hi havia al capdamunt del carrer d'Enric Delaris (o call de Ter). A partir d'aquest punt, feien camí cap al riu, a cel obert, tot seguint el traçat d'aquest carrer (ROCA, 2003: 170). Així ho descrivia Francisco de Zamora en els seus escrits sobre el Manlleu de final del segle XVIII: «Hay también una fuente hecha pocos años hace por medio de una mina que extrae el agua de uno de los pozos antiguos más elevados: tiene tres caños, es buena agua, hay su abrevador, y el sobrante pasa por medio de la calle, de donde la toman para regar las huertas, con lo cual hace el pueblo limpio y hermoso.» (ZAMORA, 1973: 68).

La devoció dels manlleuencs per la Mare de Déu de la Font és antiga i arrelada. A mitjan segle XIX, el Dr. Ramon Andreu, fill de Manlleu, ja va compondre uns goigs que repetien: «De la Font sou nomenada, amparo de tot Manlleu.» Segons Torrent i Garriga (1893: 150-151), en aquella època estava envoltada de retaules i altres ofrenes de devots, però el bisbe de Vic els va fer retirar perquè ho considerava poc apropiat a aquell lloc.

3. Arxiu Municipal de Manlleu. Governació 186, expedient núm. 1.

Sardanes per la festa, 1980. (Fons Carles Molist. Arxiu Municipal de Manlleu)

Grup de veïnes i veïns organitzadors de la festa, 2005. (Joan Arimany)

Resant el rosari, 2007. (Joan Arimany)

IMATGE DE L'ESQUERRA: Antics goigs de la Mare de Déu de la Font estrenats el 1850. (Col·lecció particular de Joan Arimany)

IMATGE DE LA DRETA: Goigs de la Mare de Déu de la Font estrenats el 1929. (Col·lecció particular de Joan Arimany)

La importància social d'aquesta font, la principal de Manlleu, feia que esdevingués un motiu d'informació pública quan rajava o deixava de fer-ho. És interessant la notícia del mes de juliol de 1929, apareguda al periòdic *Manlleu*, que diu: «la font de la Mare de Déu comença sentir la manca d'aigua; és llàstima puix d'aigua tan bona i fresca no se'n troba en gaires llocs.» (MANLLEU, 1919: 11). Així mateix, l'any següent apareix una altra informació, però en una situació contrària: «als trenta-dos dies d'haver-se iniciat les pluges benefactores començà a donar més aigua la font de la Mare de Déu i als 40 dies justos rajava a bell doll.»⁴ No són més que exemples de la importància que aquesta deu tenia per als manlleuencs.

El dia 28 de març de 1935 un jove manlleuenc va apedregar la imatge de la Verge i van quedar afectats la cara de la mare i un braç del nen Jesús. La premsa només va dir que el gognom del jove era Caballeria. La indignació dels manlleuencs es va produir amb força, i fins i tot es van celebrar actes religiosos de desgreuge, i es va obrir una subscripció popular per reparar els danys. Es va aprofitar l'ocasió per millorar tot el temple, tal com testimonia la data que hi ha inscrita. Les obres de restauració es van donar per finalitzades per la Festa Major d'aquell any.

La font també va ser víctima dels temps polítics. El 1936, iniciada la Guerra Civil, es va destruir la imatge, que encara era l'original del segle XVIII. L'historiador Esteve Gaja (1979: 123) recull el fet que «tot i la desaparició de la imatge però com sia que persistís el

4. Programa de la Festa Major (1930). Manlleu: Tipografia manlleuencs.

nom secular (i no fos cas que els llibertaris es veiessin obligats a posar en els seus llavis el nom de la Verge Maria si volien convidar els companys a apaivagar llur set amb la millor aigua de la Vila) s'acordà canviar-ne el nom, convenint-se que, d'aquí endavant se'n diria "Font de la Igualtat" i que, perquè fos així, s'hi posés una placa o rètol amb la nova denominació (cosa aquesta darrera que no arribà a fer-se).

Un cop finalitzada la guerra, el 1939, un devot manlleuenc va obrir una subscripció per reconstruir la imatge. L'escultor Pere Puntí va reproduir l'antiga. Per fer aquesta escultura va aprofitar les restes de pedra de la figura de Sant Bernat Calbó de la catedral de Vic, que estava situada sobre la façana i que també havia estat destruïda durant els primers dies de la Guerra Civil. La reposició es va fer l'1 de setembre de 1940.

En els primers anys de la dècada de 1970, es van arranjar les escales que portaven del carrer de la Font a la plaça de Dalt Vila i es van canviar les rajoles que decoraven el frontal de la font. Les antigues, col·locades al segle XIX, eren molt senzilles i estaven molt malmeses. Les noves, que encara es conserven, van ser obra del ceramista barceloní J. Vives, i el dibuix era de Francesc d'Assís Pujol i Escalé. Representen dos àngels que aguanten unes àmfores d'on brolla aigua, i a sota hi ha un fragment dels goigs escrits l'any 1929 que diu: «Puix Manlleu us correspon i a l'entorn de vós s'apila, empareu tota la vila, Mare de Déu de la Font.».

Del manteniment i l'ornamentació de la font, se n'ocupen les veïnes del carrer, que porten el títol de «pabordesses de la font». Anualment organitzen la festa, que ja se celebrava a final del segle XIX, segons Domènec Torrent i Garriga, i que té lloc el diumenge dins l'octava de Corpus; al matí es diu una missa a l'església de Santa Maria i, a la tarda, es resa el rosari i es canten els goigs, estrenats el 2 de juny de 1929 amb motiu de

la festa d'aquell any. La lletra és de mossèn Joan Puntí i Collrell i la música de mossèn Ferran Gorchs.

Manlleu i la devoció a la Mare de Déu de la Gleva

Prop del punt on el riu Ter, amb un pronunciat meandre, abandona la direcció nord-sud i emprèn camí a l'est, cap a la costa Brava, hi ha el temple religiós que conté la imatge mariana coneguda com la marededéu de la Gleva.

La marededéu de la Gleva és una de les marededéus trobades escampades per Catalunya. La llegenda, forjada per la imaginació i la devoció popular, ja era ben definida quan el frare dominicà gironí Narcís Camós la va escoltar a mitjan segle XVII; aquest incansable viatger es va dedicar a visitar els diferents santuaris catalans, en plena Guerra dels Segadors i epidèmia de pesta, i va recollir i traspassar tot allò que hi feia referència en un interessantíssim volum titulat *El Jardín de María* (CAMÓS, 1949: 348–352). De la imatge de la Gleva, Camós explica que una pastoreta d'una masia propera al lloc on ara hi ha el santuari va veure repetidament com un bou del ramat furgava la terra en un lloc precís. Després de contemplar el fet diverses vegades, es va apropar a aquell punt i fent un forat a terra va descobrir una imatge de la Mare de Déu sostinguda per unes columnes sota d'un terròs, una gleva, de terra. Aquesta llegenda, que presenta protagonistes i situacions molt semblants a relats relacionats amb altres imatges marianes, planteja un origen miraculós del santuari que alguns autors han situat en èpoques molt reculades (PLADEVALL, 1988: 24–25).⁵ Els documents, però, indiquen que la tradició

5. Antoni Pladevall recull les diferents versions que hi ha sobre la data de la troballa de la imatge: «les versions més antigues de la llegenda no donen cap precisió cronològica i els autors que l'han volguda datar tampoc

Santuari de la Mare de Déu de la Gleva, proper a Manlleu, 2008. (Joan Arimany)

arrenca al voltant del segle XIII. Antoni Pladevall així ho indica quan afirma que «tot porta a creure que l'inici de la devoció a la Mare de Déu de la Gleva va tenir lloc entorn l'any 1280» (PLADEVALL, 1988: 31). La imatge de la Mare de Déu va ser destruïda durant la Guerra Civil, i després se'n va fer una reproducció que conté les restes de l'antiga.

La devoció dels manlleuencs per la Mare de Déu de la Gleva és molt antiga. Recull la *Hoja dominical* de Santa Maria que l'arxiu parroquial manlleuenc conservava una nota de l'any 1585 en què Bernat Serrabou de Manlleu feia censal (llista o inventari) dels ciris de la Gleva que els manlleuencs feien cremar davant la

aporten res. El pare Camós no s'atreveix a dir quan succeí això, només diu que seria "mucho antes de los años 1064", perquè creu que és d'aquest any la primera data o document sobre la Gleva [...]. El canonge Poquí, en la seva *Gleva Il·lustrada*, indica com a any de la troballa el 993 sense aportar cap document o prova, i Joaquim Roca i Cornat en la seva *Historia, culto y milagros de Nuestra Señora de la Gleva*, diu que, segons escriptures "que nos ha sido dable examinar", això devia succeir l'any 822.»

marededéu (HOJA, 1950: 1056). També constava en un llibre sobre la història, culte i miracles de la Mare de Déu de la Gleva, escrit per Joaquim Roca i Cornet, que el 19 de setembre de 1687 el pagès manlleuenc Rafael Amalrich, davant l'atac d'un ós ferotge que ja li havia posat una pota al coll, va invocar la Mare de Déu de la Gleva i va sortir indemne del fet (HOJA, 1949: 986).

Els manlleuencs antigament solien fer romiatge al santuari per la festivitat dels apòstols sant Felip i sant Jaume, l'11 de maig. Aleshores, quan encara no s'havia construït el pas que travessa el Ter davant mateix del santuari, feien camí per la riba esquerra del riu després de passar pel pont de can Molas. Posteriorment, es va establir la visita obligada al santuari en la data del seu aplec més conegut, el 8 de setembre, que era festiu a Manlleu. La manlleuenc Angelina Abian recorda com s'esperava la participació a aquesta manifestació festiva: «per a nosaltres —els que constituïem el jovent dels anys quaranta— l'aplec era esperat amb il·lusió. Potser ens atreïen més les festes populars, però al matí era agraïda obligació l'assistència familiar als cultes religiosos i la visita al Camarí de la Verge.» L'Angelina explica el programa de la diada dient que «al matí, a l'església, a les ballades de sardanes de la plaça; al migdia, a dinar en simpàtiques colles per la rodalia, escampats per les fontanes del poble o prop del llegendari i exuberant riu Ter... I a la tarda, nova visita al Temple i noves ballades al peu del santuari» i conclou dient que «quants prometatges no hi foren iniciats a l'empar de la Verge trobada!» (ABIAN, 1973: 448).

L'Ajuntament de Manlleu va voler deixar constància d'aquesta devoció amb la dedicació d'un carrer situat a Dalt Vila. El 1910 es va provar la denominació de carrer de la Gleva per a l'antiga baixada de l'Orella, que comunicava el nucli antic de la població amb el passeig de Sant Joan i l'antic camí de Sant Pere de Torelló (ROCA, 2006: 41).

Manlleu també va mostrar una especial manifestació de respecte per la Mare de Déu de la Gleva quan la imatge mariana va passar per la vila el 18 de setembre de 1948 en el seu camí des del santuari cap a Vic. Diverses arcades, plenament engalanades, van marcar el pas de la comitiva que acompanyava la marededéu. Va entrar pel carrer de Rusiñol i fou conduïda fins a la plaça Fra Bernadí, on la va agombolar una gran gentada i les Filles de Maria van recitar poemes i pregàries. Va seguir el seu camí pel carrer del Pont fins a la sortida de la població (HOJA, 1948: 940).

Marededéu de la Gleva del carrer del Vendrell

Carrer del Vendrell, 20

Al peu de l'antic camí que conduïa al santuari de la Gleva, l'actual carrer del Vendrell, hi ha una fornícula amb la imatge de la Mare de Déu, acompanyada per les figuretes d'una noia i d'un bou que recorden la llegenda

que fa referència a la localització miraculosa d'aquesta marededéu trobada.

Té més d'un segle d'existència, ja que Domènec Torrent i Garriga l'esmenta el 1893. No es té constància del moment en què s'hi va col·locar. Probablement la van salvar de la destrucció d'imatges religioses de 1936, ja que durant l'aiguat de l'octubre de 1940 se sap que ja era a la fornícula i que l'aigua se la va endur; els veïns la van trobar uns metres més avall, en direcció al riu, d'on la van recuperar.

A final del segle XIX el carrer del Vendrell ja celebrava la seva festa el dia 8 de setembre (TORRENT, 1893: 162). Aquesta manifestació va ser especialment lluïda els primers anys de la dècada de 1920. Un grup de pabordes i pabordesses es feia càrrec de l'organització de la festa, que era animada sobretot al matí. Havien confeccionat una bandera identificativa o estendard que es treia en les celebracions especials; una d'aquestes ocasions va ser el pas de la imatge provinent

Capelleta de la marededéu de la Gleva, 2007. (Carles Martorell)

Altar de la marededéu de la Gleva per les festes de 1948. (Arxiu família Casals)

Els gegants comprats pel veïnat del carrer del Vendrell, 1929. (Arxiu de Lluís Terricabras. Fons de la Biblioteca Municipal de Manlleu)

del santuari de la Gleva, el 18 de setembre de 1948. Aleshores fins i tot es va baixar la marededéu de la capelleta i se li va fer expressament un altar. Les festes al carrer es van celebrar fins a la dècada de 1960.

Coincidint precisament amb el nomenament de Manlleu com a Ciutat Gegantera de l'any 2010, cal recordar que els gegants més antics que té la població es van adquirir per a les festes del carrer del Vendrell dedicades a la Mare de Déu de la Gleva. L'any 1923 Martí Molera Pagès, veí d'aquest carrer, va comprar-los a Olot. L'anècdota va sorgir quan Martí Molera, en veure els models dels gegants que el taller de J. Ventolà Plana li va presentar, no va acceptar el que havia de ser per a la geganta; per al gegant no hi va haver cap problema i el mateix motllo del d'Olot va servir, però la geganta no li acabava de fer el pes. Preocupat pel contratemps, Martí Molera va sortir del taller per donar una volta pels carrers de la capital de la Garrotxa i va ser així com, de sobte, va veure una noia olotina i li va proposar d'acompanyar-lo fins al taller on va dir tot convençut: «la vull com ella.». Martí Molera, que des d'aleshores va ser «en Martí dels gegants», va tornar a Manlleu amb una parella de gegants —Montserrat i Jordi— i cinc nans. Aquests nans, però, no van pertànyer al conjunt de la població fins al 1929, després que el mateix Molera s'oposés a una decisió de la comissió organitzadora de les festes del carrer del Vendrell i els vengués a l'Ajuntament. Esteve Gaja i Francesc d'Assís Pujol van explicar els inicis del gegants als *Croquis manlleuencs* (GAJA, 1952: 85-97).

La Immaculada Concepció o «sens pecat fou concebuda»

La festa de la Immaculada Concepció de la Mare de Déu és una data celebrada a Catalunya des de fa segles.

Tot i que l'Església Catòlica no va declarar oficialment aquest dogma fins al 1854, la devoció a aquesta figura mariana es constata des d'antic en moltes i diverses manifestacions populars festives i artístiques.

La *Gran Enciclopèdia Catalana* defineix la Immaculada Concepció com la «doctrina segons la qual, en virtut de la gràcia preventiva de Crist, fou preservada del pecat original des de l'instant que fou concebuda» (DURAN, 1987: 47). És a dir que, en paraules de Salvador Alsius (1999: 133), «la Mare de Déu va ser concebuda excepcionalment sense el pecat original amb què neixen tots els humans, des d'Adam i Eva» i aquests dos presumptes pares de la humanitat van cometre el pecat, segons el mateix autor, «en menjar la fruita prohibida de l'arbre de la ciència del bé i del mal» (ALSÍUS, 1999: 210). O sigui, que pel destí que per desig diví li esperava a Maria, aquesta havia de ser forçosament lliure de pecat.

El jesuïta Pere de Ribadeneyra (1527 - 1611), en l'obra hagiogràfica *Flos sanctorum*, escrita a finals del segle XVI, descriu detingudament aquesta creença en dir que «la Virgen fue exempta, y libre; de manera que aunque fue hija de Adán, no incurrió en el pecado original, como incurren, todos los que el curso natural son hijos, y descendientes de Adán» (RIBADENEYRA, 1790: 577). I més endavant, diu que «aunque esta gloriosa Virgen, mirandola como hija de Adán, y concebida por via natural de san Joachin y Santa Ana, sus Padres, havia de contraher el pecado original, y caer en los daños, que de él se siguen, como todos los otros hijos de Adán; pero no cayó, y fué preservada, y prevenida con la gracia sobreabundante del Señor, que *ab aeterno* la havia predestinado para Madre suya, y con singular privilegio la eximió de aquella ley general, que comprehendia à todo el Linage Humano: porque asi convenia à la excelencia, y dignidad de tal Hijo, y de tal Madre; lo cual se hizo de esta manera».

Tot i que la creença de la concepció immaculada de Maria estava molt arrelada, no va ser fins al 1854 que el papa Pius IX la va definir com a dogma de fe mitjançant la butlla *Ineffabilis Deus*. En aquest document es diu: «[...] declarem, pronunciem i definim que la doctrina que defensa que la Felicíssima Verge Maria en el primer instant de la seva concepció fou, per singular privilegi de Déu Omnipotent, en previsió dels mèrits de Crist Jesús, Salvador del gènere humà, preservada immune de tota taca de culpa original, ha sigut revelada per Déu i per tant ha d'ésser fermament i constantment creguda per tots els fidels» (HOJA, 1956: 1436).

La festa de la Immaculada, però, se celebrava des de feia segles. Pere de Ribadeneyra, en descriure la diada del 8 de desembre, destaca l'antiguitat de la celebració, quan diu que «porque fue el principio de todas las fiestas, y en la que despues de su eterna predestinación se pusieron los fundamentos de este Templo Divino, y se comenzó à aparejar la Casa, en que havia de morar el Señor; y esta fue una grande obra, y todas las cosas, que concurren en ella, son grandes» i, més endavant, tot fent-se una pregunta, continua dient: «¿con quanta mas razon devemos creer que la Immaculada Concepción de la Virgen Sacratíssima, que es el fundamento de sus fiestas, está llena de mysterios y prodigios divinos?» (RIBADENEYRA, 1790: 577). El primer lloc on es va festejar va ser al sud d'Itàlia, ja al segle IX, i va passar a Anglaterra al segle XI, però Roma no la va acceptar fins al 1476 (DURAN, 1987: 48).

Segons Sebastià Janeras i Eulàlia Duran, «a la corona catalano-aragonesa aquesta creença fou defensada sempre oficialment pels reis», i indiquen que «el 1333 Alfons II fundà una confraria sota l'advocació d'aquest misteri». Més endavant assenyalen que un decret reial de 1394 «establí la celebració solemne de la festa —ja tradicional en algunes poblacions— en tota la corona, i que prohibia la predicació contra el misteri, tot impo-

sant la pena d'exili als contraventors» (DURAN, 1987: 48).

Per aquesta gran significació, les poblacions catalanes van festejar molt la proclamació del dogma de la Immaculada Concepció; així ho explica el manlleuenc Domènec Torrent i Garriga en referència a la seva població: «en 1855, con motivo de la declaración dogmática de la Inmaculada Concepción de María Santísima se celebraron en Manlleu grandes fiestas cívico-religiosas», i proclama que «quizás ninguna población del llano [Plana de Vic] se distinguió en tan alto grado sobre el particular» (TORRENT, 1893: 109).

L'antiga devoció per la Immaculada Concepció és fàcilment verificable en la majoria de poblacions del nostre entorn. En diverses llindes de cases construïdes entre els segles XVII i XIX es pot llegir, a manera de salutació, les paraules: «Ave Maria Puríssima, sens pecat concebuda» o una frase semblant en català o castellà. Un exemple és la llinda d'una balconada del manlleuenc carrer de la Cavalleria que conté el text: «Sois concebida sin pecado original» i que duu la data de 1853, precisament un any abans que l'Església proclamés el dogma de la Immaculada. Jèp de Montoya, Xavier Pedrals i Joan Soler expliquen que «la devoció popular va convertir el dogma en fórmula habitual de salutació: “Ave Maria Puríssima” —reduït sovint a un “A Maria!”—, al qual es responia amb un “sens pecat fou concebuda”, mostra de fins a quin punt era assumit per simple memorització un dogma difícil de comprendre» (MONTAYA; PEDRALS i SOLER, 2006: 127).

Marededéu Immaculada de la plaça de Crist Rei (plaça del Pou)

Plaça de Crist Rei (plaça del Pou), 5. Antiga casa del Comú de Manlleu

Segons Torrent i Garriga (1893: 168), la primera capelleta es va construir el 1690 quan es van fer les

Capelleta de la marededéu Immaculada, 2007. (Carles Martorell)

Vista de l'antic edifici on hi havia la fornícula, 1930. (Rafart. Arxiu de la Biblioteca Municipal de Manlleu)

Pas de la setmana santa amb la fornícula al fons, 1930. (Fons Lluís Coll)

obres de la Casa del Comú. El mateix autor la situa en una cantonada de l'edifici; és probable que la cantonada a la qual fa referència fos la més propera a l'església. En una reforma de l'edifici a finals del segle XIX, van traslladar la fornícula just al mig de la façana a l'alçada del primer pis. Actualment es troba de nou prop d'una cantonada, la més allunyada al temple parroquial. L'any 1904 uns veïns de Dalt Vila es van adreçar a l'Ajuntament amb la proposta següent: «Que per celebrar el cinquantè any de la declaració dogmàtica de la Puríssima Verge Maria, desitgen regalar una corona de plata a la seva imatge existent en el templet de la casa dels hereus de Pere Codinach, situada a la Plaça del Pou, i la imatge de la qual és de propietat del M. Ajuntament, ja que és la mateixa que existia a la cantonada de l'antiga casa consistorial. I com que de la subscripció que els recurrents van a obrir, no esperen obtenir tot el necessari per a pagar la despesa de l'esmentada corona supliquen que se serveixi ajudar,

amb fons municipals, a pagar els costos de la repetida corona amb la quantitat que estimi.»⁶ D'aquesta instància es desprèn principalment la continuïtat de la imatge respecte de l'original i l'interès que despertava entre els vilatans; a més de la propietat municipal que, actualment, no es té en compte.

La imatge es va salvar de la destrucció a l'inici de la Guerra Civil pel simple fet que va ser tombada a la balconada del primer pis de la casa, on va passar tot el període bèl·lic.

A final de la dècada de 1980 es trobava molt mal-mesa i es va restaurar de les mans i del cap. No es té constància de cap celebració festiva relacionada amb la capelleta que, en alguna ocasió, s'ha confós amb la representació de l'Assumpció de Maria, patrona de Manlleu.

6. Arxiu Municipal de Manlleu. Governació 5. Llibre d'actes del ple de l'Ajuntament 1902-1909.

Capelleta de la marededéu de la Mercè, 2007. (Carles Martorell)

Capelleta, 1954. (Xavier Valls)

Rés del rosari, 2005. (Joan Arimany)

La Mare de Déu de la Mercè, patrona de la part alta del carrer del Pont

La Mare de Déu de la Mercè és una advocació mariana pròpia de les terres catalanes i, en especial, de la ciutat de Barcelona, que la té per patrona. La tradició explica que l'any 1218 el rei Jaume I, sant Ramon de Penyafort i sant Pere Nolasc van tenir una visió simultània de la Mare de Déu. Els feia la petició que calia deslliurar els captius cristians que eren esclaus de guerra en països del nord d'Àfrica o sotmesos a causa de la pirateria que infestava la Mediterrània. Davant la coincidència, tots tres van pregar a la Mare de Déu que els fes saber exactament la seva voluntat; la mateixa Verge se'ls va aparèixer i els va demanar que fundessin un orde dedicat a la redempció de captius. Aleshores, sant Pere Nolasc va fer una imatge escultòrica igual a l'aparició i van construir una basílica per venerar-la (SOLER, 1998: 425). La constitució de l'Orde de la Mercè

es va dur a terme i es va dedicar, d'acord amb l'encàrrec assumit, a deslliurar de l'esclavatge els pobres cristians sotmesos. L'Orde Mercedari es va difondre per les principals ciutats medievals de la corona catalanoaragonesa; a Vic els mercedaris s'hi van establir el 1254 i hi van restar fins al segle XIX.

Marededéu de la Mercè del carrer del Pont

Carrer del Pont, 5-7

La part alta del carrer del Pont de Manlleu —des del carrer de la Font al carrer de Sant Jordi— té la Mare de Déu de la Mercè com a patrona. Per aquest motiu venera una imatge, col·locada en data indeterminada del segle XIX en un dels edificis; segons el notari Domènec Torrent i Garriga, el 1893 ja s'hi havia col·locat.

La Mare de Déu de la Mercè és la patrona dels captius i per aquest motiu la Verge i el nen Jesús van acompanyats de dues figures, ofertes per una veïna

amb motiu d'una prometença, que simbolitzen presos o esclaus.

Per la Guerra Civil la devien amagar perquè la van restituir pocs mesos després que s'acabés, el 14 de maig de 1939, amb una benedicció a l'església parroquial de Santa Maria, que per aquella època s'havia improvisat sobre les restes de l'antic temple enderrocat.

Cada any se celebrava una festa, constatable des de final del segle XIX, i actualment encara es resa el rosari i tot seguit es fa un ressopó entre els veïns. A més, se celebra una missa a la parròquia, el diumenge més proper a la festivitat de la Mare de Déu de la Mercè, i es prega pels veïns del carrer.

La Mare de Déu del Pilar, l'antiga patrona de la Guàrdia Civil i del servei de Correus

La devoció manlleuena per la Mare de Déu del Pilar s'ha de contextualitzar en una època i relacionar amb uns col·lectius determinats. Aquesta advocació, d'origen aragonès, es va difondre especialment durant el període franquista perquè era la patrona de l'estat espanyol i això comportava la promoció del concepte d'hispanitat. El servei de Correus i el cos de la Guàrdia Civil, que celebraven la festa patronal el dia del Pilar, simbolitzaven aquesta adscripció.

A Manlleu, a l'inici del segle XIX, la primera agència semblant al servei de Correus actual era molt precari. Esteve Gaja i Molist explica que a l'inici d'aquest període les cartes arribaven dues vegades a la setmana a Vic on les anava a recollir un repartidor manlleuenc i «a partir de 1844 són ja tres els correus setmanals i d'ençà la vinguda del carril, en 1879, s'esdevé diari». (GAJA, 1983: 36). Des d'aleshores, la carteria des d'on

es gestionava el servei variava segons qui fos l'encarregat i va passar del carrer del Pont al d'Enric Delaris i Fedanci. Després de la Guerra Civil, segons explica Pere Claparols i Dalmau, que va ser administrador de Correus des de 1954 a 1979, la carteria de Manlleu es va convertir en una agència postal, un nivell de més categoria, i el 1954 va esdevenir una estafeta. Primerament es va instal·lar al primer pis de can Vilaró, a Dalt Vila, però el 1960 l'oficina es va traslladar al carrer del Bisbe Morgades i el 1983 a la cantonada d'aquesta via amb el carrer de Sant Domènec, on ha estat fins ara (CLAPAROLS, 1984: 2).

La presència permanent de la Guàrdia Civil a la població —cos militar dedicat al manteniment de l'ordre públic, la protecció de les persones i propietats i execució de les lleis constituït el 1844—⁷ va començar el 1877 quan l'Ajuntament de Manlleu la va sol·licitar i es va comprometre a proporcionar-li un edifici per adaptar-lo com a caserna.⁸ La posada en funcionament es va fer el 18 de juliol de 1889, primer en un estatge que va llogar el mateix Ajuntament⁹ i després en una casa del carrer de Rusiñol que va fer les funcions de caserna fins a 1975. Després d'aquesta data, la Guàrdia Civil es va traslladar a un edifici més gran construït al carrer de la Cavalleria, cantonada amb el carrer de Torrent de la Borina, i s'hi va estar fins a 1997, quan el cos va deixar de ser present a Manlleu, substituït pels Mossos d'Esquadra (DANÉS, 1998: 11).

Les festes patronals d'aquests dos grups se celebraven de manera conjunta i públicament. La premsa manlleuena de final dels anys cinquanta i principi

7. «Guàrdia civil». Dins: *Gran Enciclopèdia Catalana*. 2a ed. Vol. 12. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1987.

8. Arxiu Municipal de Manlleu. Governació 2.

9. Arxiu Municipal de Manlleu. Governació 4.

Imatge situada davant la caserna de la Guàrdia Civil, 1980. (Fons Carles Molist. Arxiu Municipal de Manlleu)

Capelleta buida del carrer Rusiñol on hi havia la marededéu del Pilar, 2007. (Carles Martorell)

Capelleta amb la marededéu del Pilar tal com era el 1954. (Xavier Valls)

dels seixanta del segle xx se'n feia ressò i destacava que «sirva esta nota de invitación a todos los manlleuenses para que se sumen a esta conmemoración» i es felicitava el cap de la brigada de la línia de la Guàrdia Civil i l'administració de Correus per aquesta celebració (FIESTA DEL PILAR, 1959: 87). El 1961, a més del programa d'activitats, especialment la missa matinal, es convidava a «un vino español a autoridades y representaciones» (FIESTA DE LA HISPANIDAD, 1961: 139).

Més enllà d'aquesta festa gremial, sempre hi ha hagut manlleuenques amb el nom de Pilar o Maria Pilar i, des del punt de vista particular, també s'han recordat de la seva patrona. La diada de la Mare de Déu del Pilar se celebra encara públicament al santuari de Puig-agut amb una de les seves tres misses anuals.

Marededéu del Pilar del carrer Rusiñol

Carrer de Rusiñol, 35

Fornícula actualment buida que contenia la marededéu del Pilar des de la dècada de 1940. Està situada a l'edifici que va ser la caserna de la Guàrdia Civil a Manlleu des de final del segle XIX fins a 1975. Es tractava de la patrona d'aquest cos militar i, per aquest fet, se celebrava una missa a l'església parroquial de Santa Maria el 12 d'octubre a la qual assistia una representació d'aquest cos i les autoritats polítiques locals. A mitjan dècada de 1970 la imatge es va traslladar a la caserna situada al carrer de la Cavalleria. Quan el 1997 la Guàrdia Civil va abandonar la vila, la marededéu fou portada a l'entrada de la caserna de Vic.

Marededéu del Pilar del carrer Verge del Pilar

Carrer de la Verge del Pilar, 30

Capelleta situada en la façana lateral d'un edifici que fa cantonada amb el passeig de Sant Joan. El carrer Verge del Pilar es va projectar dins les actuacions urbanístiques previstes en la reconstrucció dels efectes de l'aiguat de 1940 i altres reformes del nucli urbà dutes a terme els anys posteriors. Servia per unir el carrer de Sant Domènec i el de Sant Martí i se li va posar el nom de la Verge del Pilar en consonància amb la religiositat de l'època. La imatge mariana es va adquirir en un dels tallers de sants d'Olot, es va beneir el 12 d'octubre de 1959 a l'església parroquial de Santa Maria i, posteriorment es va col·locar a la fornícula. Aleshores era un dels pocs carrers que duïen el nom oficial d'una advocació mariana i no tenien la corresponent imatge. El nom popular, però, era el de carrer de l'Apèndix, ja que no tenia sortida per un dels extrems. Durant alguns anys es va celebrar la festa del carrer: es portava la imatge a

Capelleta de la marededéu del Pilar del carrer de la Verge del Pilar, 2007. (Carles Martorell)

beneir a l'església parroquial, es ballaven sardanes i a la tarda es feia una xocolatada; també es resava el rosari al davant de la capelleta. A primers anys de la dècada de 1970 es va deixar de celebrar.

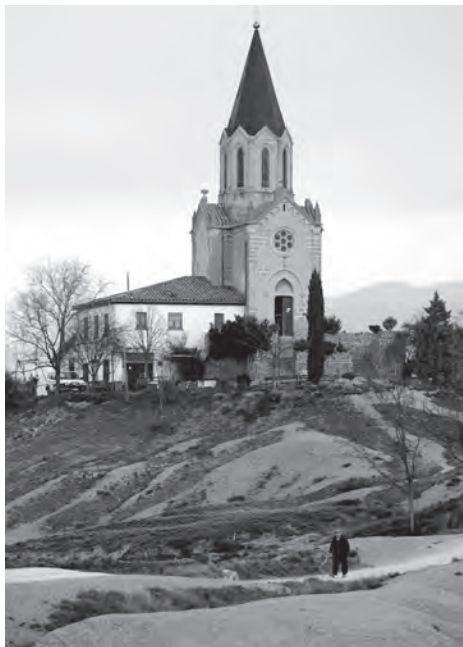
Manlleu i la devoció al Sagrat Cor de Jesús

La devoció al Sagrat Cor de Jesús és una mostra de pietat força antiga. Es va començar a difondre al segle XIII, a partir de les visions de santa Matilde i santa Gertrudis. L'impuls definitiu va venir gràcies a una nova visionària, en aquest cas santa Margarite-Marie d'Alacoque (1673-1675). Un segle després el papa Climent XIII en va aprovar el culte, que es va estendre per tota l'Església Catòlica gràcies a Pius IX, que en va establir la festivitat el divendres després de l'octava de Corpus.

Segons el periodista Salvador Alsius (1999: 240), la imatge del Sagrat Cor de Jesús és la representació de l'efígie de Jesús amb exhibició explícita del seu cor, com a símbol del seu amor per tota la humanitat. Joan Galtés i Josep Manuel Udina (1987: 193) afegeixen que aquesta representació de Jesús és un símbol alhora del seu amor humà i diví.

El culte a la Província Eclesiàstica Tarraconense va ser promogut pels concilis dels segles XVIII i XIX, i al bisbat de Vic són indissociables d'aquesta devoció els noms dels bisbes Josep Morgades i Gili (que va ocupar la seu entre 1882 i 1899) i el seu successor Josep Torras i Bages (bisbe de 1899 a 1916).

El bisbe Morgades, seguint les orientacions de Lleó XIII, va promoure, en paraules de l'historiador Jordi Figuerola, «la regeneració religiosa de la societat mitjançant la presència més activa de l'església davant la població i els governants» i va procurar una «mobilització doctrinal i devocional a nivell popular» (FIGUEROLA,

Santuari de Puig-agut dedicat al Sagrat Cor de Jesús. (Carles Martorell)

1994a: 22). El mateix historiador recorda que el bisbe va refermar, el 13 de maig de 1883, la consagració de la diòcesi al Sagrat Cor de Jesús, com ja s'havia fet per primera vegada vuit anys abans (FIGUEROLA, 1994b: 156-157).¹⁰

En aquesta empresa de difondre la devoció al Sagrat Cor de Jesús, Morgades va comptar amb la col·laboració de Ramon Madirolas i Codina, el promotor del santuari de Puig-agut. Després de proposar la seva idea als altres propietaris amb qui creia compartir els drets del turó, Madirolas va manifestar-ho al bisbe Morgades, el qual «acogió benévolo el proyecto, animó á sus autores á que lo realizasen cuanto antes» (MADIROLAS, 1885: 159-160). Per això el prelat va ser present en la col·locació de la primera pedra el 29 de desembre de 1883.

Així mateix, Madirolas va fer servir la seva capacitat d'influència per transmetre aquesta estimació personal pel Sagrat Cor. Després de fundar la societat Joventut Catòlica, el 1877 va participar en la vinguda a Manlleu dels Germans de les Escoles Cristianes de la congregació fundada per Joan Baptista de la Salle, de la qual va sorgir el Col·legi del Sagrat Cor de Jesús.

Pel que fa a la devoció al Sagrat Cor de Jesús, cal destacar que el 10 de setembre de 1885 l'Ajuntament de Manlleu va prendre dues decisions en sessió plenària: d'una banda, preveia una dotació econòmica de 750 pessetes per a la construcció del santuari de Puig-agut i, de l'altra, es prenia l'acord següent: «por unanimidad consagrar esta Villa y término municipal al Sagrado Corazón de Jesús (que se venerará en el templo que se levanta en Puig-agut) a fin de que bajo el amoroso amparo de su tierno Corazón, podamos nosotros y nuestros descendientes vernos libres de todas las calamidades presentes y futuras y á su vez colmados de prosperidades [...]. Entiende este municipio atraer así las Bendiciones que augura León XIII (del Sagrado Corazón de Jesús) sobre esta Villa y comarca y en las cuales nos confirma con su Bendición Apostólica.»¹¹ Aleshores, l'alcalde era Pere Homs i consten com a regidors Antoni Roqué, Josep Vilamala, Josep Poquí, Josep Sanglas, Josep Viladecans i Joaquim Baucells; signa l'acord Nicolau Prat en funció de secretari.

De la devoció, en resten, també, múltiples mostres més modestes, més privades, escampades per tot el municipi. Jesucrist, quan es va aparèixer a santa Margarite-Marie, va transmetre-li diverses promeses a qui li oferís culte; una d'aquestes promeses va ser que ompliria de benediccions la llar on la imatge del Sagrat Cor fos exposada amb devoció (ALSIUS, 1999: 240).

10. Vegeu, especialment, la nota núm. 147.

11. Arxiu Municipal de Manlleu. Actes del ple de l'Ajuntament (1878-1893). Governació 3, llibre 2.

Segurament per aquest motiu, i com a prova de veneració popular, a moltes llars de famílies manlleuenques és present en un lloc destacat la imatge del Sagrat Cor; també és freqüent veure-la en forma de plaqueta de metall a l'entrada principal de moltes d'aquestes cases com a senyal de benvinguda i acolliment.

Sagrat Cor de Jesús del carrer de Jacint Verdaguer (de l'Era Nova)

Carrer de Jacint Verdaguer, 28

Des de la dècada de 1940 aquesta imatge es trobava en una font que s'havia construït uns deu anys abans en aquest carrer, que tradicionalment es coneixia com a carrer de l'Era Nova, tot i que el nom actual recorda la figura del poeta Jacint Verdaguer. Els veïns van recollir diners per pagar la imatge, però com que en faltaven, un veí en va proporcionar la resta amb la condició que fos la del Sagrat Cor.

Capelleta del Sagrat Cor de Jesús, 2007. (Carles Martorell)

Domènec Torrent i Garriga esmenta que a final del segle XIX, aquest veïnat feia festa pel Patrocini de Sant Josep el tercer diumenge després de Pasqua de Resurrecció, conjuntament amb el carrer de la Cavalleria.

A causa de la urbanització de la zona i la posterior creació del petit parc dedicat a mossèn Cinto Verdaguer, la font es va enderrocar. La capelleta va ser traslladada el 22 de juliol de 1960 a la façana de l'edifici particular on encara es pot veure. Actualment es continua resant el rosari en la festivitat del Sagrat Cor.

La festa de Sant Antoni Abat a Manlleu

La devoció per Sant Antoni Abat, o del porquet, és molt antiga i arrelada a Catalunya. La seva biografia diu que va viure entre la segona meitat del segle III i principi del IV i esmenta que «retirat al desert de Nítria vers

Font amb la imatge del Sagrat Cor del carrer Jacint Verdaguer, 1950. (Família Saborit Freixenet. Fons L'Abans)

el 270, la seva fama d'home de pregària, de lluitador contra els dimonis i de guaridor de malalts atragué al seu voltant un gran nombre de deixebles, i així restaren establerts els primers grups d'anacoretes» (FÀBREGA, 1986: 445).

Roger Costa (2007: 70) explica que la festa al voltant de la diada de Sant Antoni, està «estretament vinculada al món agrari i especialment dedicada a la protecció dels animals de feina [...] ha estat la festa principal de la pagesia catalana [...] la festa patronal dels oficis relacionats amb el transport de persones i mercaderies».

Una de les manifestacions vinculada a aquesta festa són els anomenats Tres Tombs. Joan Soler en veu l'inici en el record de les «festes *Consualia* romanes, celebrades pel desembre, amb cavalls, mules i ases guarnits de murtres i llorers, amb la finalitat de preservar de malures el bestiar de llaura i de càrrega» (SOLER, 1998: 768). Segons la *Gran Enciclopèdia Catalana*, antigament es tractava d'una «cavalcada organitzada a Barcelona pels gremis de llogaters de mules, traginers de mar i bastaixos de capçana». Estava encapçalada per tres genets: el banderer, que era el millor licitador dels membres dels oficis esmentats, i dos cordoners, que es dirigien a l'església de Sant Antoni on eren beneïts juntament amb tot el grup acompanyant que anava vistósament guarnit. El nom de Tres Tombs es deu al fet que «després de la benedicció, el millor genet feia alçar la cavalcadura sobre les potes del darrere i li feia fer tres tombs. Més endavant fou tota la cavalcada la que donava tres voltes entorn de l'illa de cases on hi havia l'església» (FÀBREGA, 1989: 69). Soler, però, no té tan clar que el nom respongui a aquest fet i diu: «El nom dels Tres Tombs no té un origen precís: el cavall feia tres tombs alçat sobre les potes del darrere?, o la processó, tres voltes a l'entorn d'una creu prop d'on es

beneïen els cavalls?, o al voltant de l'església?» (SOLER, 1998: 768).

La primera referència documental de la festa manlleuena de Sant Antoni Abat no apareix fins a final del segle XIX. Aquesta menció, amb ànim de ser un recull etnogràfic de les festes celebrades a la població, apareix al llibre *Manlleu, croquis para su historia*, editat el 1893, l'autor del qual és el notari manlleuenc Domènec Torrent i Garriga. En les pàgines dedicades a les «festes, fires i mercats» assenyala que la festa del 17 de gener la festejaven els taverners i els traginers. Aquesta associació es devia, probablement, als contactes continuats que tenien els dos oficis en desenvolupar la seva feina. Aleshores, aquest cronista explica:

«En la víspera de dicho día una orquesta recorre las calles de la población, acompañada de un buen número de taberneros y arrieros con hacha, deteniéndose en las casas que crían alguna caballería, para hacer una tocata.» L'endemà, el dia de la festivitat, «se celebra oficio solemne á toda orquesta en la iglesia parroquial; y concluido éste, se llevan las caballerías, muy enjaezadas, á la plaza Mayor, donde va el párroco ú otro sacerdote á bendecirlas. Seguidamente los arrieros, montados en sus corceles, recorren las calles al son de una nutrida orquesta, abriendo la marcha tres ginetes con una vistosa bandera, en la que está bordada la efigie de san Antonio». Acabada la cercavila, «hay corrida de caballos y otros ejercicios hípicas en la carretera de Torelló» (TORRENT, 1893: 187).

El traspàs del segle XIX al segle XX va representar una mena de trasbals per al calendari festiu manlleuenc. La industrialització va sacsejar els fonaments de la societat i van canviar molts hàbits i costums: el carnestoltes, de reminiscències agràries, que s'havia celebrat amb força esplendor a mitjan segle XIX va desaparèixer completament; la Setmana Santa semblava

esllanguir-se fins al 1916, quan un grup de manlleuencs, que pertanyien a la societat benestant, la van fer reviuir amb tanta força que perduraria fins a principi de la dècada de 1970; moltes manifestacions festives van fugir del carrer i es van refugiar als locals i als teatres de les societats i entitats nascudes en el bressol de la nova estructura social. La festa de Sant Antoni va perdurar gairebé sense canvis. Es va generar, però, una doble personalitat dins la mateixa entitat: d'una banda, la pabordia de Sant Antoni, que procurava la celebració dels actes religiosos i que posseïa una bandera pròpia, i de l'altra, l'associació —o més coneguda com a gremi— dels Tonis, que convocava les activitats de tipus lúdic i els diferents passants o cercaviles. Superada la Guerra Civil, en la qual es va cremar l'enseny de la pabordia, les dues organitzacions, religiosa i cívica, van recuperar i continuar amb la seva respectiva labor. Una nova bandera de la pabordia va passar a presidir l'ofici solemne; a part de la festivitat del seu patró, només sortia pels carrers de Manlleu en representació de

Benedicció de cavalleries per la festa de Sant Antoni Abat, 2006. (Joan Arimany)

l'entitat amb motiu de les processons de Corpus i de la Festa Major. Va ser aleshores quan es va confeccionar un nou estendard que representava la part lúdica de la festa i que van lluir des d'aleshores el banderer i els cordoners en representació de l'associació.

El següent recull que va tractar de les festes dels *antonis* no apareix fins al 1958. Aleshores, el doctor Josep M. Gasol, en el text titulat *Calendari folklòric manlleuenc* (GASOL, 1958), escriu: «La devoció al Sant Abat, protector dels animals domèstics i de treball, és antiga i molt fonda a Manlleu, com ho és en tots els pobles, d'ascendència i activitat agrícola, de la nostra terra. Presidint tot el programa, que sol ésser extens i de varia qualitat, de solemnitats en honor i amb motiu de la festa de Sant Antoni, destaca l'Ofici que té lloc al matí, a l'església parroquial. Són pròpiament dos els Oficis que se celebren: primer el de l'Administració parroquial de Sant Antoni Abat», que cuidava de l'Altar del Sant en el temple antic i compta encara amb bandera pròpia, i l'Ofici «dels Tonis» patrocinat pel gremi que fa la festa. També s'hi duu la bandera gremial, diferent de la de l'Administració, i són nombrosos els acompanyats dels abanderats que surten a «treure atxa». Posa cloenda a l'acte litúrgic del temple el cant dels Goigs que, en la seva lletra manlleuenc tenen el respost següent:

*Puix el vostre exemple ens crida
seguir-vos ben lleugers:
Pels camins d'aquesta vida
güieu sempre als traginers.*

Val a dir que no són sols els traginers qui fan festa per Sant Antoni. També el tenen per patró els «tocinaires», carnisers, les indústries d'embotits i de la llet i, en general, tots els pagesos. Acabat l'Ofici, els ministres sagrats presidits pel tern de portants de la

bandera i acompanyats d'una orquestra van a la Plaça dels Màrtirs [actual plaça de Dalt Vila], on s'efectua la benedicció de cavalleries, que un cop beneïdes segueixen els carrers de la Vila, fent a la seva manera els Tres Tombs característics de la diada. Aquesta festivitat gremial conserva el costum del "passant" d'orquestra la vigília al vespre. Abans eren moltes les festes manlleuenques que tenien aquesta forma d'anunciar-se».

Sant Antoni Abat del carrer d'Enric Delaris (Call de Ter)

Carrer d'Enric Delaris, 3

El motiu de la construcció d'una capelleta a Sant Antoni Abat és desconegut. El carrer d'Enric Delaris, popularment conegut com a Call de Ter, segons Torrent i Garriga, es va obrir sobre un camí per on els pagesos menaven el bestiar a beure l'aigua al riu. El 1850, a la part alta, s'hi va construir un abeurador de bestiar que recollia l'aigua que sobreeixia de la font de la Mare de Déu. És possible que es triés Sant Antoni Abat, o del

porquet, pel seu patronatge protector del bestiar de peu rodó que transitava i abeurava per aquell lloc.

En un primer moment la capelleta estava situada a la façana d'una casa anomenada cal Platero, fins que l'edifici es va enrunar el 1954 i aleshores es va traslladar en un dels primers edificis del carrer on ha estat fins fa pocs anys.

Per la Guerra Civil van amagar la imatge, que va ser restituïda el 18 de juny de 1939. Després de beneir-la a l'església parroquial, el Gremi dels Tonis la va acompanyar en cercavila fins a la fornícula. Tot just uns dies abans, la concavitat que era buida, s'havia ornamentat amb boixos per a la diada de Sant Antoni de Pàdua; aleshores els Tonis van fer la festa que no havien pogut celebrar pel gener anterior perquè va coincidir amb els darrers dies de la guerra.

No s'ha celebrat mai cap festa veïnal amb motiu de la diada del sant, ja que el carrer festejava l'altra imatge que s'hi pot veure, que és la de Sant Lluís.

Capelleta actualment buida on hi havia la imatge de Sant Antoni Abat, 2007. (Carles Martorell)

Gravat de l'abeurador del capdamunt del carrer d'Enric Delaris fet per Martí Comas, 1931. (Fons de la Biblioteca Municipal de Manlleu)

FOTO ESQUERRA: Fornícula buida guarnida per a la festa dels Tonis, 1939.

(Família Francesc Domènech Sala. Fons L'Abans)

FOTO DRETA: Imatge de Sant Antoni conservada fora de la fornícula, 2007.

(Joan Arimany)

La devoció manlleuena a sant Antoni de Pàdua

Sant Antoni de Pàdua ha estat, tradicionalment, el patró dels paletes i dels constructors i, com diu el folklorista Joan Amades, un dels sants amb més devoció a Catalunya.

En un dels volums de *Lletres Amicals* Francesc d'Assís Pujol i Escalé deixava constància que abans de la Primera Guerra Carlina hi havia una capella dedicada a aquest sant a la desapareguda casa Cortada, situada a uns dos-cents metres a ponent del temple de Santa Maria (PUJOL, 1954). La veritable raó de la difusió de la devoció a sant Antoni de Pàdua, en general a tot el país, es deu al fet que va esdevenir el patró dels oficis relacionats amb la construcció de cases. Aquesta vin-

culació es deu a un miracle que la tradició assigna al sant, en què va deslliurar un paleta d'una greu caiguda des d'una bastida.

Els paletes i els mestres de cases manlleuencs ja celebraven la seva festa a final del segle XIX amb una cercavila pels carrers de la població i una missa. Des d'aleshores es festejava la diada el 13 de juny, amb un notable increment en les èpoques en què el negoci constructor era més pròsper. A mitjan anys seixanta el Sindicato de la Construcción, Vidrio y Cerámica s'encarregava d'organitzar l'esdeveniment que aplegava tots els treballadors afiliats.

Manlleu va dedicar una plaça a sant Antoni de Pàdua al mateix cor del barri de l'Erm. El dia 1 de juliol de 1984, en aquest espai que s'havia urbanitzat recentment, s'hi va inaugurar una peça escultòrica dedicada al sant i realitzada per l'escultor local Alfons Casas.

Sant Antoni de Pàdua del carrer de Torelló (carrer de Defora)

Carrer de Torelló, 31

A final del segle XIX el carrer de Torelló, tradicionalment conegut com a carrer de Defora, feia festa en la diada del sant. Per la Guerra Civil els veïns no van poder evitar la destrucció de la imatge i pocs anys després n'hi van col·locar una de nova, feta de guix als tallers de sants d'Olot. Ha canviat tres vegades d'ubicació. Entre el veïnat hi ha hagut sempre molta devoció i en la darrera reforma de l'edifici, que va comportar la destrucció de la fornícula en el format anterior, totes les cases del voltant la volien acollir a la façana. Cada any, el dia del sant es resava el rosari, però ara només es guarneix amb flors i es diuen dues misses pagades pels donatius dels veïns.

Actual capelleta de Sant Antoni de Pàdua del carrer de Torelló, 2007. (Carles Martorell)

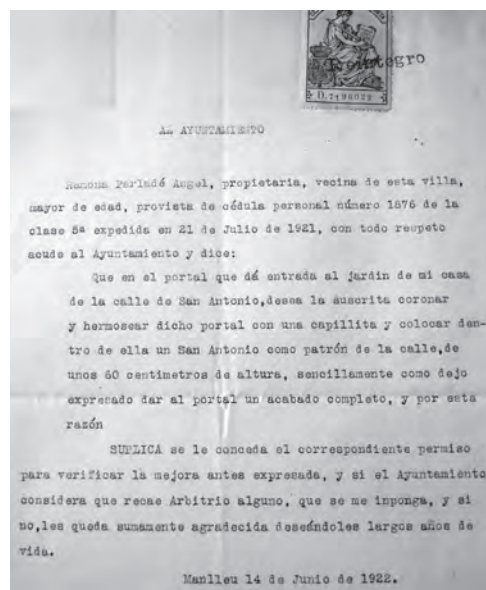
Capelleta de Sant Antoni de Pàdua del carrer de Sant Antoni, 2007. (Carles Martorell)

Sant Antoni de Pàdua del carrer de Sant Antoni

Carrer de Sant Antoni, cantonada carrer de Sant Jaume, 7 (can Roqué)

El 1922 es va col·locar aquesta capelleta damunt del portal que presideix per desig exprés de la propietària de la finca, Ramona Parladé, per «coronar y hermosear dicho portal» i per honorar el patró del carrer; així consta en la petició escrita que aquesta manlleuena formulava a l'Ajuntament.¹² Per la Guerra Civil la imatge hauria estat sostreta o destruïda i es va reposar l'1 de juny de 1939, ja que les dues dates consten sota mateix de la imatge. El nom popular d'aquest carrer era el de carrer del Gas, ja que hi havia hagut la fàbrica de subministrament d'aquest combustible a Manlleu. Durant uns anys el 13 de juny s'havia fet festa veïnal al carrer per la diada de Sant Antoni de Pàdua.

¹². Arxiu Municipal de Manlleu. Secció obres públiques. Caixa 24 /1922.

Document en què es sol·licita construir la capelleta, 1922. (Arxiu Municipal de Manlleu)

L'estructura de la capelleta, amb la simulació de troncs i les composicions de rajoles, que actualment s'han després del mur, fa pensar que en la construcció hi devien participar Lluís Coll i, especialment, Ignasi Mas, en *Nasi paleta*, com en el cas de les capelletes de Sant Joan, al passeig de Sant Joan, i de Sant Pere, al carrer de l'Horta d'en Font.

Arnau de Corcó, un prior fet sant pel veïnat

La canònica agustiniana de Manlleu es va establir al voltant de l'església de Santa Maria, refeta i consagrada per segona vegada el 1086 pel bisbe Berenguer Seniofred. Antoni Pladevall afirma que aquest prelat va instaurar aquesta comunitat canonical, regida per la regla de sant Agustí (PLADEVALL, 2008: 13). El grup de religiosos estava encapçalat per un prior. Aquest prior era elegit entre els canonges de Manlleu o d'altres comunitats properes que conservessin la mateixa regla.

Segons el mateix Pladevall, «el prior de Manlleu era senyor de totes les cases que s'establiren prop de l'església de Manlleu, a Dalt Vila, al perímetre entorn de l'església anomenat la Sagrera, que es trobava emmurallat» (PLADEVALL, 2008: 28). Aquesta autoritat la va compartir amb el senyor de Centelles, que tenia la jurisdicció civil.

A principis del segle XII, la canònica manlleuena ja tenia priors. Molts d'aquests priors procedien de Manlleu mateix i de les masies del terme parroquial. Així consta que, abans de 1289, va ser prior Arnau del mas Corcó, fill d'aquesta masia.

Sant Arnau del carrer d'Arnau de Corcó

Carrer d'Arnau de Corcó, 49

Plafó de rajoles adquirit a Montserrat i a la Bisbal l'any 1987 per un grup de veïns que volien celebrar la festa del carrer en unes dates concretes. El nom de la via realment no fa referència al sant, sinó que recorda un prior del monestir agustinà nascut a la masia de Corcó.

Plafó de rajoles amb la imatge de Sant Arnau, 2007. (Carles Martorell)

Espectacle per les festes, 1988. (Carles Molist. Família Paterna Vilalta)

Veïnes i veïns del carrer esperant per resar el rosari, 2009. (Joan Arimany)

Les primeres festes del carrer es van celebrar el mes de setembre de 1986. Posteriorment es va buscar un referent que servís per assenyalar la data per celebrar-les. Com que la diada de Sant Arnau s'esqueia a mitjan juliol, en dates prou propícies per a les manifestacions festives a l'aire lliure, i coincidien els dos noms, el del sant i el del carrer, aquest va esdevenir el referent religiós del veïnat. Es va formar una junta per confeccionar el programa festiu de 1987 i, sobretot, encarregar una imatge de sant Arnau. Es va triar una composició de rajoles, pintades per les monges benedictines de Montserrat, que es van emmarcar amb unes altres rajoles de la Bisbal. El 18 de juliol de 1987 el regidor de Cultura Miquel Vallduriola va inaugurar la capelleta, que va ser beneïda pel rector de la parròquia de Sant Pau, mossèn Jordi Vila.

Les festes veïnals, instituïdes des d'aleshores al voltant del 18 de juliol, es van anar celebrant durant uns deu anys. Es feien jocs per a la mainada, una xocolatada, un dinar, un sopar popular i un espectacle. Les despeses es pagaven amb els diners que es recollien dels sortejos de paneres i dels tiquets per als dinars i la xocolatada.

Per la diada del sant es va continuar resant el rosari i celebrant una missa i alguns veïns encara avui es reuneixen, de forma particular, per festejar la diada.

La presència dels dominicans i l'advocació de sant Domènec a Manlleu

La vinculació de Manlleu a l'orde dominicà, del qual va ser fundador Domingo de Guzmán, conegut posteriorment per sant Domènec, prové de l'antiga canònica agustiniana de Santa Maria. L'historiador Antoni

Pladevall explica que «en temps del prior Rovirola, el papa Climent VIII, a instàncies del rei Felip II, va secularitzar totes les canòniques agustinianes de Catalunya» i esmenta que algunes van ser erigides en col·legiates «i d'altres simplement anul·lades i unides a altres fundacions o institucions». La canònica manlleuena va passar a ser d'aquestes darreres, va ser suprimida per la butlla *Suscepti cura* i unida al convent dominicà de Sant Jaume de l'Schola Cristi de Pallars, situat a Tremp, que s'havia fundat dos anys abans (PLADEVALL, 2008: 66). És així com les possessions de l'antiga canònica manlleuena, amb unes rendes que, segons Esteve Gaja (1986:121), «es calcularen en el primer temps en uns 230 ducats d'or anuals», van passar a formar part del convent dominicà de Tremp. La dependència de l'església manlleuena del convent dominicà va acabar el 1835, a causa de l'exclaustració conseqüència de les lleis de desamortització.

A final del segle XVIII va caldre urbanitzar un carrer en una de les propietats traspassades als dominicans; possiblement es tracti d'un dels carrers que Francisco de Zamora esmenta després del seu pas per Manlleu el 21 d'agost de 1787: «se está tratando de hacer dos calles» (ZAMORA, 1973: 68). Així, els terrenys on es va obrir un carrer haurien estat propietat dels pares dominics de Tremp, els quals van cedir-los amb la condició que s'hi construís una capella en honor del seu sant fundador. La construcció religiosa va durar fins a la Guerra Carlina de 1839, quan va ser víctima de les flames d'un incendi. No se sap quin tipus d'estructura era, si una església petita o una simple fornícula en una façana, però l'existència posterior, en el mateix lloc, del primer hospital de Manlleu, que es va fundar el 1881, faria pensar en un petit edifici que hauria mantingut el seu caràcter públic en l'equipament sanitari.

Sant Domènec del carrer de Sant Domènec

Carrer de Bisbe Morgades, 7 cantonada amb el carrer de Sant Domènec

En record de la promesa de construir la capella a sant Domènec en el moment d'obrir el carrer, tenim la presència de la imatge d'aquest sant en una capelleta. Segons Esteve Gaja (1956), la primera imatge hauria estat col·locada entrat el segle xx en ser construïda una casa destinada a habitatges familiars que va substituir l'antic hospital; però no es pot descartar que a l'hospital ja hi hagués la capelleta. Allò que es pot considerar segur és la presència de la imatge de Sant Domènec en l'edifici que va perdurar fins a principi de la dècada de 1980, en el punt on és ara, just en una cantonada, dins una estructura polièdrica de vidre, amb cinc cares, que

Capelleta de Sant Domènec, 2007.
(Carles Martorell)

Façana de l'antic hospital de Manlleu al carrer de Sant Domènec, 1905.
(Xavier Valls)

envolta tota la figura. Aquesta imatge no és pas l'original, que es devia substituir a principi del segle xx en la reforma de l'edifici després de ser hospital.

Anys enrere, el dia de Sant Domènec se celebrava una gran festa de carrer amb sardanes, castells de foc i es repartien caramels. Amb el temps es va anar per-

Capelleta guarnida durant les festes, 1950. (Família Lluçà Ferrer Prat.
Fons L'Àbans)

dent la tradició i només en va quedar el rés del rosari, que també va acabar desapareixent. El 1955 el cor de les Filles de Maria va cantar una missa a l'església de Sant Josep, que hi havia al mateix carrer, i l'endemà es va dir una missa per als difunts. L'any 1956 es van estrenar uns goigs amb lletra de mossèn Joan Puntí Collell i musicats pel mestre Jaume Andreu dedicats a aquesta imatge. Malgrat que no hi hagi cap edició impresa d'aquests goigs, darrerament ha aparegut —a l'arxiu personal de Francesc d'Assís Pujol, ara custodiat pels seus descendents— el text mecanografiat signat pel mateix mossèn Puntí a Barcelona, el 9 de juliol d'aquell mateix any. L'entrada diu: «Puix vós hi feu tan rebé, i som de vós a la vora: valeu-nos ara i tothora, patró del nostre carrer.»

La devoció a sant Isidre i les fogueres de maig

La devoció a sant Isidre en terres catalanes, tot i el seu origen madrileny, és indubtable. Joan Amades assenyala que «a la primeria del segle XVI, la pagesia catalana va adoptar per patró dels fruits de la terra el sant madrileny, en substitució dels sants que fins aleshores havia venerat, alguns d'ells pagesos catalans» i esmenta sant Galderic, pagès rossellonès; sant Medir, pagès vallesà; sant Faust, del pla de Lleida, i els sants Abdó i Senen, els cossos dels quals són venerats a Arle de Vallespir. Finalment fa una rotunda afirmació quan diu que «l'actitud dels pagesos catalans no fou seguida pels camperols de la resta de la Península, entre els quals sant Isidre és gairebé desconegut» (AMADES, 1952: 607-608). Seria per aquest motiu que a les terres del País Valencià, per posar un exemple, es van continuar considerant patrons de la pagesia Abdó i Senen.

De la ràpida adopció de sant Isidre com a personatge celestial a tenir en compte en terres catalanes, en dóna referència el mateix Amades quan explica que «l'any següent al de la seva canonització, és a dir, el 1623, les parròquies rurals barcelonines de Santa Maria del Mar i del Pi van obtenir unes relíquies del sant madrileny i van celebrar unes solemnes festes, seguides de lluites processons, per la translació d'aquelles» (AMADES, 1952: 608) i, més endavant, assenyala que «el mateix any 1623, li fou dedicat un altar a l'església rural de Santa Creu d'Olorde, del vell terme de Sarrià» (AMADES, 1952: 609). La substitució dels sants pagesos catalans per sant Isidre madrileny, però, també es considera un efecte de la imposició de la cultura castellana per damunt de la catalana exercida després de la Guerra de Successió i, sobretot, per la implantació del Decret de Nova Planta a partir del primer quart del segle XVIII. Segons Dolors Llopart (1989: 252), una iniciativa que va consolidar definitivament el patronatge del sant madrileny va ser que durant «el segle XIX es posaren sota l'advocació de sant Isidre diverses associacions de pagesos, la més important de les quals fou l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, fundat el 1851», que en paraules de Joan Soler (1998: 679), era una «mena de sindicat dels pagesos terratinents».

Una de les manifestacions festives al voltant de la festivitat de Sant Isidre, de marcat caràcter ancestral, era l'encesa de fogueres, especialment per la pagesia. A més de les vigílies de Sant Joan i de Sant Pere, per la de Sant Isidre es prenia la flama a un munt de fusta seca i estris inservibles.

Joan Amades troba la raó d'aquesta encesa en el fet que «segons la tradició, sant Isidre va encendre una gran foguera, per tal de convèncer els infidels i gent descreguda» i resol que «així va despertar en ells la flama de la fe» (AMADES, 1952: 629). Joan Soler atri-

bueix aquest fet a «l'antiga tradició d'encendre fogueres pel maig» i indica que «es feien a les eres i tenien la virtut d'esquivar mals esperits i guardar la gent i el bestiar d'embruixaments» (SOLER, 1998: 679).

El mateix Amades (1952: 627-628) esmenta que «a Manlleu i en d'altres poblacions de la plana de Vic i de les Guilleries havia estat costum encendre fogueres pels carrers» i afegeix que també ho feien en altres llocs com el Penedès, la Segarra, el Cabrerès, les valls d'Olot, la Garrotxa i la Vall d'Hòstoles. Precisament a final del segle XIX, Domènec Torrent i Garriga diu, en referir-se a la festivitat de Sant Isidre celebrada a Manlleu, que «la nit anterior a aquesta data es fan fogueres en els carrers i cases de pagès» (TORRENT, 1893: 198). En una crònica periodística de l'any 1916 es pot llegir: «La festa que anyalment celebren los pagesos amb motiu del seu St. Patró St. Isidro, fou en extrem lluïda, puig ja a la vigília a cada pas nos entrebancaven amb los focs, que la quitxalla ens obsequià donant una extraordinària animació a la població» (IDEAL, 1916: 15).

Respecte a aquest costum, el manlleuenc Josep Prat i Roca afirmava que «no sabríem a pagès quin significat d'etimologia agrícola guarda un ritu tan arrelat» i establí que «creiem més bé que són reminiscències mil·lenàries, indicadores d'una popular alegria». Malgrat el dubte de la raó d'encendre les fogueres, Prat no deixava de dir que «el cert és que a l'entrada de la nit, fa goig de debò el veure des de qualsevol altura les fogueres innúmeres que cremen al davant de les masies. Per Sant Isidre, sobretot, creiem que no n'hi ha ni una que no l'encengui ben grossa. I la festa es veu més i més reeixida si alguns coets o bengales dibuixen fosforescències il·luminant l'estelada, solemnitzant-ho amb una detonant tronada» (PRAT I ROCA, 1956: 169). A finals de la dècada de 1950, el Dr. Josep M. Gasol també en dona-

va testimoni en dir que «la vigília de Sant Isidre amb els focs que hom encén a les eres dels nostres masos i àdhuc pels carrers de la població, ja fa propaganda de la solemnitat gran de la diada» (GASOL, 1958).

Les fogueres de Sant Isidre no eren pas patrimoni manlleuenc. Precisament l'insigne folklorista s'encarrega de dir que «hi havia indrets, com el Lluçanès o el Ripollès, on s'encenien fogueres amb les males herbes del camp en la creença que d'aquesta manera s'allunyaven els mals esperits que podien malmetre les collites» (AMADES, 1991). Precisament del costum seguit en terres del Ripollès, hi ha una bona referència en paraules de Salvador Vilarrasa (1975: 172): «en la vigília de llur sant patró, els pagesos fan el tradicional foc de sant Isidre, escollint un lloc alterós, una mica apartat de la casa, per allunyar el perill del foc als palls. Cap al tard apiloten argelagues seques, brostes de pi i de roure, coves i cistelles dolentes i algun boscall perquè estigui prestat i quan ja és llustre, homes, dones i mainada es posen al voltant i així que veuen lluny o a prop claror d'altre foc, encenen un manat de palla amb un misto de teia, que són més baratos que les cerilles però fan pudor de sofre, i als pocs moments ja està abrandat [...] el jovent i la mainada resten contents perquè la llamurada és grossa i es veurà de lluny. Alegres el voltegen i fent salts i rialles donant-se les mans i amb l'ardor de les flames, i el saltar d'aquella sardana, si vermelles són les barretines les cares també [...] quan mimba la llamurada i pleguen la sardana per contemplar el grandíol espectacle de tants i tants focs encesos alhora i aviat els xicots i algun home que encara es té per lleuger el traspassen fent un bon salt.».

Fins fa uns trenta anys, l'autor d'aquest llibre havia estat participant, en un entorn ja força urbanitzat, de les fogueres de Sant Isidre que es feien a Manlleu. Pel fet de ser les primeres (després vindrien les de les vigíli-

es de Sant Joan i les de Sant Pere), tenien una major dotació d'elements combustibles; les fogueres, o simplement els focs, eren cosa de la quitxalla, supervisats, és clar, pels familiars adults. Aquestes de mig mes de maig marcaven, d'alguna manera, l'inici del període estival i del temps de jugar al carrer.

Sant Isidre del carrer del Comte

Carrer del Comte, 21

Aquesta capelleta és força antiga per la seva situació, en un dels primers carrers de Manlleu, i per la seva vinculació amb la pagesia. El 1893 la fornícula ja existia i els veïns del carrer honoraven el sant amb una festa per la seva diada, com diu Domènec Torrent i Garriga.

Capelleta
de Sant Isidre,
2007. (Carles
Martorell)

El gremi dels pagesos havia estat dels més importants de la població durant els segles XVII i XVIII. Havien dedicat un altar de les capelles laterals del temple parroquial anterior a la Guerra Civil al seu patró. La festivitat del sant era molt celebrada arreu del terme municipal: l'Administració parroquial de Sant Isidre organitzava diverses activitats. Aquesta organització, que estava formada per una junta integrada per dos pagesos del poble i dos de les masies, s'encarregava de fer dir un ofici a l'església parroquial de Santa Maria i encapçalava una processó pels carrers de Dalt Vila que presidia una imatge del sant. D'altra banda, el Dr. Josep M. Gasol esmentava que, acabada la processó de la festivitat, se sortejava un gran pastís de pa de pessic que solia dur una imatge del sant i també es cantaven uns goigs, dels quals es desconeix el text i la melodia (GASOL, 1958).

Gravat del
carrer del
Comte fet
per Martí
Comas, 1931.
(Fons de la
Biblioteca
Municipal de
Manlleu)

La capelleta de Sant Isidre del carrer del Comte apareix en un poema de mossèn Joan Puntí i Collell que porta el nom d'*El carrer del Comte* (COLLELL, 1918: 22); un dels versos diu:

*El carrer del Comte és un carré antic
que té a cada cap una plaça vella,
un rampant que hi puja sense molt fatic
i, en ser al mig, un sant dins una capella.*

Sant Jaume, copatró de Manlleu

Sant Jaume comparteix el patronatge de Manlleu amb la Mare de Déu Assumpta, que és la titular de la parròquia de Santa Maria. A la baixa Edat Mitjana es va edificar una ermita al nord del terme municipal que, segles més tard, va quedar totalment enrunada. El record d'aquesta construcció religiosa i, sobretot del titular, va quedar gravat a la memòria dels manlleuencs.

L'any 1854 va ser un mal any; l'hivern havia estat molt rigorós. Torrent i Garriga (1893: 108) no s'estava de qualificar-lo com a «tal vez el más crudo que ha sentido Manlleu en el presente siglo [...] el vino se helaba dentro de las casas, y el pan, que se helaba también, era preciso tostarlo antes de comerlo». Va seguir-lo un estiu, en el qual una epidèmia de còlera va matar molts manlleuencs i, segons esmenta Esteve Gaja (1983: 76), va deixar uns 175 morts. Els vilatans, cercant ajuda divina davant tanta desgràcia, es van encomanar a Sant Jaume. En vot de poble van prometre que, en cas de superar aquella mala anyada, construïrien una nova ermita a l'apòstol. Va ser així com, per voluntat popular i un cop superades les desgràcies, els manlleuencs van edificar —en un lloc diferent de la primera per fer-la més propera al nucli

Ermita de Sant Jaume de Vilamontà. (Carles Martorell)

urbà— l'ermita de Sant Jaume de Vilamontà. La devoció a sant Jaume i la vinculació a la seva protecció davant epidèmies devia perdurar en l'imaginari col·lectiu manlleuenc per a futures calamitats.

Sant Jaume del carrer de Sant Jaume

Carrer de Sant Jaume, 3

Capelleta de Sant Jaume, 2007.
(Carles Martorell)

Una placa, que fins fa poc temps hi havia sota mateix de la fornícula, indicava el moment i el motiu de la construcció de la capelleta de Sant Jaume. En aquesta placa hi constaven les dates de 1884 i 1939. És molt probable que la primera fes referència al moment de la col·locació de la imatge i la segona, a la recuperació després de la Guerra Civil. Sant Jaume és el copatró de Manlleu i el 1854 ja havia estat honorat, en vot de poble. A mitjan dècada de 1880 es van succeir diversos episodis epidèmics i és possible que els manlleuencs demanessin de nou ajuda a sant Jaume. Després de superar els mals moments, es devia construir la fornícula en acció de gràcies i en coincidència amb el nom del carrer. Ramon Puntí i Hom, a *Les generacions parlen*, esmenta que la va inaugurar l'alcalde Ramon Albanell (PUNTÍ, 1978; 228). Domènec Torrent i Garriga diu que el carrer, a final del segle XIX, feia festa el 25 de juliol, que és la diada del sant, i en alguna ocasió, a mitjan segle XX, es va repetir aquesta celebració popular.

Amb motiu del centenari de l'ermita de Sant Jaume de Vilamontà, els veïns del carrer van dur-hi en pro-

cessó la imatge de la capelleta. Explica Maria del Mar Basagaña que al capvespre del 25 de juliol de 1955 «es va traslladar la imatge del carrer de Sant Jaume, on es venerava el sant, fins a la parròquia de Santa Maria. Allí es repartiren, com abans s'havien fet en algunes botigues i al mateix carrer de Sant Jaume, fanalets entre els manlleuencs que volien participar en la processó de torxes. Un cop tota la munió arribà al pla de l'ermita, el bisbe de Vic, Ramon Masnou, consagrà el nou altar i beneí una nova campana. Tot seguit, els assistents van renovar el vot de poble al sant» (BASAGAÑA, 2002: 537).

Dos carrers i un mateix sant: sant Joan Baptista

La devoció manlleuena per sant Joan és testimoniada per dues vies urbanes que en porten el nom. El carrer de Sant Joan, a la part baixa del nucli urbà, respon a l'eixample format arran de la construcció del canal industrial, a mitjan segle XIX, i a la necessitat de crear espais per ubicar-hi fàbriques a prop. Poc temps després, en obrir el pas de la carretera que anava de Vic cap a Torelló, travessant Manlleu, el 1864, es va triar el nom del mateix sant per identificar-la. L'única explicació, sense tenir constància del fet, podria ser que els manlleuencs tinguessin la intenció de dedicar el primer carrer a sant Joan Evangelista i el segon, a sant Joan Baptista. També cal assenyalar que la capella que hi havia dins la colònia de can Remisa estava dedicada a Sant Joan Baptista.

La diada de Sant Joan Baptista, el 24 de juny, ha estat un dia festejat a Manlleu des de fa més d'un segle. A la vesprada anterior era tradició encendre fogueres purificadoras als carrers i se celebrava l'inici de l'estiu amb un gran festeig. Algunes entitats, com la Unió

Processó de la imatge cap a l'ermita de Vilamontà, 1955. (Arxiu de la família Vila Clarà)

Coral Manlleuena, aplegaven els socis i passaven pels carrers de la població tot fent cantades a les cruïlles i places. La revetlla solia acabar en algun dels animats locals i sales de ball.

A final del segle XIX i fins a la Guerra Civil el dia de Sant Joan era habitual fer fontades: les famílies passaven el dia prop de les fonts escampades per l'entorn manlleuenc, en plena natura i en algunes, les més concorregudes com el cas de la font de la Teula, s'hi feia ball.

Sant Joan del passeig de Sant Joan

Passeig de Sant Joan, 93

La capelleta de Sant Joan es va construir molt probablement amb la remodelació de l'edifici que l'acull, el

Capelleta de Sant Joan Baptista, 2007. (Carles Martorell)

1922, realitzada per Lluís Coll i Espadaler. L'estructura, amb la simulació de troncs i el trencadís de rajoles, fa pensar que en la construcció hi devien participar el mateix Lluís Coll i, especialment, Ignasi Mas, en *Nasi paleta*, com en el cas de les capelletes de Sant Antoni de Pàdua, al carrer de Sant Antoni, i de Sant Pere, al carrer de l'Horta d'en Font.

Possiblement la motivació per situar-la en aquell lloc va respondre a l'interès dels veïns d'honorar el sant, el nom del qual porta el carrer. Se sap del cert que el 1936 la imatge de Sant Joan Baptista va ser destruïda; d'aquesta primera escultura només en queda la figura d'un xai que una veïna va recuperar i guardar de les restes esmicolades al mig del carrer.

Domènec Torrent i Garriga diu que a final del segle XIX ja es feia festa per la diada de Sant Joan, però no hi ha constància de la capelleta. Durant la primera meitat del segle XX es feien diverses activitats, entre les quals destacava l'audició de sardanes; i el 1958 el programa contenia l'actuació de tres cobles. Durant unes quantes edicions, l'organització anava a càrrec de la Unió Coral Manlleuena, que tenia la seu en aquesta via urbana.

Detall de la imatge amb el petit xai de la figura d'abans de la Guerra Civil, 2005. (Joan Arimany)

En el llibre que explica la història d'aquesta important via urbana, Josep Verdaguer Freixas relata la importància que havia adquirit aquesta diada: «Es feia una gran festa al passeig per la diada de Sant Joan. Com que hi havia espai suficient, al passeig es feia una foguera de Sant Joan davant la capella... Es tocaven sardanes a la vigília i jocs per a la mainada al matí del dia del sant. Es col·locaven uns altaveus que no paraven de tocar; especialment el jovent es dedicava entre ell moltes cançons durant tot el dia de la festa, i, com no, sempre hi havia alguns veïns que es queixaven de la fressa que es feia, però com que només era una vegada a l'any es podia aguantar. A la tarda i a la nit es feien sardanes». Verdaguer recorda que «la cobla s'anava traslladant des del començament fins al final del passeig i a cada certa distància interpretava una sardana

de les sis programades en cada audició». Aquest curiós trasllat dels músics, segons el mateix Verdaguer, era lògic: «com que tots els veïns feien la seva aportació a la festa, era just que les sardanes es fessin al llarg del passeig, però sempre amb l'obligació de tocar-ne una davant la capella de Sant Joan» (VERDAGUER, 2006: 24-26).

A principi de la dècada de 1960 es va deixar de celebrar la festa per l'augment de trànsit de cotxes.

La devoció tardana a sant Josep

El paper que els evangelis reserven a sant Josep és pràcticament anecdòtic. Fora dels episodis del naixement de Jesús i la fugida i tornada d'Egipte, la figura del pare humà de Jesús desapareix completament. Els evangelis canònics van obviar el paper que, durant la infància de Jesús, devia exercir Josep; quedaria en mans d'alguns dels evangelis apòcrifs fer-ne la biografia.

La devoció a sant Josep, però, va despertar amb força i potser va ser per compensar els segles d'oblit. El seu culte, que existia des d'antic a Orient, no es va difondre a Occident fins a la baixa Edat Mitjana i, més tard, va assolir una gran devoció popular.¹³ Les primeres manifestacions d'aquest culte, segons José Sendín, «les trobem a partir del Concili de Constança (1414-1418), quan els pares conciliaris escriuen diverses cartes "per tal que se celebri amb la major solemnitat la festa de Sant Josep"» i detalla que «Gregori XV, l'any 1621, va ser qui va trobar el 19 de març per a la seva festa; Urbà VIII va permetre que el seu ofici es resés arreu; Gregori X el va imposar a tota l'Església» (SENDÍN, 2000: 65). Entre els impulsors de la popularització de

Ornamentació amb motiu de la festa de Sant Joan, 1990.
(Fons Carles Molist. Arxiu Municipal de Manlleu)

13. «Josep». (1987). Dins: *Gran Enciclopèdia Catalana*. 2a ed. Vol. 13. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1987.

la devoció a sant Josep, cal destacar els carmelites descalços, als quals es va arribar a anomenar *josepets* (SOLER, 1998: 684) i, singularment, la figura de Santa Teresa de Jesús.

La figura de Sant Josep, però, va ser recuperada pe l'Església oficial durant el segle XIX i principis del XX. El 1870 Pius IX el va declarar patró de l'Església Universal i el 1920 Benet XV el va instituir, en clara voluntat allixonadora i missatge polític, patró contra el relaxament moral i el comunisme; finalment el 1989 Joan Pau II li va dedicar una exhortació apostòlica.

Segons els evangelis, l'ofici de sant Josep era el de fuster. Per aquest motiu els professionals d'aquest gremi el van tenir arreu per patró. Amades situa aquesta adopció al segle XVI (AMADES, 1952: 905).

D'altra banda, un altre patronatge de sant Josep es relaciona amb un episodi que la tradició s'ha encarregat d'embellir: no sabem res del moment ni de les circumstàncies de la mort de Sant Josep, però se situa en els anys de joventut de Jesús. Aleshores, com diu Josefina Roma (1989: 181), esdevé «el patró de la bona mort, ja que es considera que, havent expirat amb l'assistència de Jesús i Maria, és l'exemple de la mort més desitjable»; «per això», continua l'antropòloga, «aviat començaren a estendre's les devocions, novenes i els goigs dedicats a demanar-li un traspàs semblant al seu».

Sant Josep tenia altar propi al temple parroquial barroc d'abans de la destrucció de 1936. Era el primer que hi havia, tocant al presbiteri. Esteve Gaja (1986: 20) afirma que va ser un dels primers altars que es van construir a la segona meitat del segle XVIII i que s'havia pagat per subscripció popular, especialment pels fusters de la població i per aquelles i aquells que es deien Josefina o Josep. Domènec Torrent i Garriga explica que a la població es va celebrar especialment el 19 de març de 1890 perquè uns mesos abans s'ha-

via declarat festa de precepte a tot l'Estat espanyol i afirma que «todas las casas ostentaron durante el día colgaduras, y en muchas de ellas se construyeron altares con la efigie de San José, y por la noche se hicieron iluminaciones generales, y una lucida y concurridísima procesión, con más de 1.200 luces recorrió las calles de costumbre» (TORRENT, 1893: 114-115). Era el patró dels fusters i el festejaven, juntament amb aquests, els i les qui portaven el seu nom. Ja se sap: De Joseps, Joans i ases, n'hi ha per totes les cases.

El Dr. Josep M. Gasol comenta que sant Josep tenia església pròpia —que va pagar el manlleuenc Josep Sanglas i Alsina— annexa al col·legi del Carme, al carrer de sant Domènec, i era també titular de la capella semipública de les Germanes Josefines, al carrer d'Enric Delaris (GASOL, 1958). De l'una i de l'altra ara només

Façana de l'antiga església de Sant Josep del carrer de Sant Domènec, 2009. (Carles Martorell)

en queda el record i algun vestigi testimonial. I a sant Josep es va dedicar el patronat —el primer dels tres patronats— vinculat a les Escoles del Sagrat Cor de Jesús, ara La Salle, que durant les primeres dècades s'ocupava de l'ensenyament dominical i de les classes gratuïtes complementàries a l'activitat docent del centre (Roca, 2002: 25-38).

Sant Josep del carrer de la Cavalleria

Carrer de la Cavalleria, 36

Es desconeix el motiu i el moment de la construcció de la fornícula. A la pedra situada a la clau de l'arc que emmarcava la capelleta hi constava la data de 1957, que possiblement devia fer referència a una recons-

trucció de la façana. Actualment l'edifici que l'acollia, que era del segle xviii, ha estat enderrocat per substituir-lo per una nova construcció.

El carrer de la Cavalleria, tot i la clara dedicació a sant Josep, feia festa veïnal el tercer diumenge després de Pasqua de Resurrecció, festivitat del patrocini de Sant Josep. Aquesta festa va sorgir de l'orde carmelitè descalç o reformat que des de 1689 la va estendre per les diòcesis on estava establerta. Torrent i Garriga diu que la festa del carrer ja se celebrava a final del segle xix i va durar fins a mitjan segle xx. El carrer es guarnia amb un arc d'entrada i altres ornaments, i el dissabte es feia una cercavila i hi havia audició i ballada de sardanes. L'endemà, dia propi de la festa, hi havia l'obligat ofici solemne. El 1918, diu la premsa de l'època, «els galants pabordes acompanyats de les simpàti-

Capelleta de Sant Josep com estava col·locada a l'edifici del carrer de la Cavalleria, 1999. (Facund Pérez)

Vista de l'edifici on hi havia la capelleta, 1999. (Facund Pérez)

Imatge de Sant Josep que hi havia a la capelleta, 2007. (Joan Arimany)

ques pabordesses feren via a l'església al so d'un airós pas doble, que tocaven els Bofills» (HERALT, 1918: 1), i a la tarda i vespre, més sardanes. També, el diumenge de la setmana següent, hi havia tornaboda a la font de Tarrés on també es ballaven sardanes.

Sant Josep del carrer de sant Josep

Carrer de Sant Josep, 5

La inauguració de la capelleta es va fer per la festa de Sant Josep de 1953, tot deixant constància del nom del carrer. Tot i això, mai no s'ha fet festa veïnal.

És un dels pocs carrers oberts al segle XIX del qual se saben les circumstàncies del naixement. Hi ha documentació que testimonia que l'Ajuntament, el 18 d'agost de 1858, va adquirir un pati i un hort per obrir un carrer que comunicés el de la Cavalleria amb el de Sant Martí. L'import de la compra va ser de 347 lliures. Pel desem-

bre següent es va construir un pont, que travessava el torrent, i que van pagar diversos propietaris per la quantitat de 49 lliures. L'Ajuntament va decidir donar el nom de Sant Josep al nou carrer, atès que era impropï que una població com Manlleu no tingués una plaça o carrer dedicat a sant Josep (TORRENT, 1893: 159).

Sant Lluís Gonzaga i el patronatge del jovent

Fill de família noble italiana, Lluís va viure a la segona meitat del segle XVI. Va ingressar de ben jove a la Companyia de Jesús. Volia ser missioner, però va morir als vint-i-tres anys, després de lliurar-se a cuidar persones amb pesta, que li van encomanar la malaltia. La seva tendra edat, i concretament la seva primerenca vocació sacerdotal, el van convertir en patró del jovent, en especial d'aquell que estudia.

Capelleta de Sant Josep del carrer de Sant Josep, 2007. (Carles Martorell)

Imatge de la capelleta de Sant Josep, 2005. (Joan Arimany)

Angelina Abian recordava que abans de la Guerra Civil, la parròquia de Santa Maria de Manlleu tenia formada la Congregació de Sant Lluís, que era la versió masculina de les Filles de Maria, i aplegava els nois solters de la població (ABIAN, 1970: 365).

Sant Lluís Gonzaga del carrer d'Enric Delaris (Call de Ter)

Carrer d'Enric Delaris, 48

No se sap el motiu ni quan es va fer construir la capelleta al capdavant del carrer d'Enric Delaris, el Call de Ter. Hi ha dues versions que intenten explicar-ho: Esteve Gaja (1956) esmenta que «hom pot admetre com a verosímil si això vindria pel nom d'algun propietari que, en construir-hi la casa, posà la capella del seu patró»; l'altra versió fa referència al patronatge del sant, dedicat al jovent que estudia, i que s'hauria

situat, com realment era fins a 1940, davant mateix de l'escola del Sagrat Cor de Jesús que els Germans de La Salle van fundar el 1880. Tot i que a final del segle XIX, Domènec Torrent i Garriga esmenta que el carrer feia festa per Sant Lluís, no es comenta res de la capella. L'única data concreta l'ofereix l'estudi fet pels escolars del col·legi El Carme, que fan constar que es va construir l'any 1914.

A inicis de la Guerra Civil es va destruir la imatge i, posteriorment, la casa que tenia la fornícula a la façana va quedar molt afectada per l'aiguat de l'octubre de 1940. Per aquesta raó es va traslladar la ubicació de la imatge a un altre edifici, a l'altra banda i carrer amunt, on es va inaugurar solemnement el 18 de juny de 1944. Aquell dia es va fer un ofici solemne a l'església parroquial de Santa Maria, seguit de la processó que va conduir la imatge, beneïda, fins a la fornícula.

Capelleta de Sant Lluís,
2007. (Carles Martorell)

Situació de la fornícula
fins a l'aiguat de
l'octubre de 1940.
(Família Serra Sanglas.
Fons L'Abans)

Correbou per les festes de Sant Lluís. Dècada de 1940. (Família Francesc Camps. Fons L'Abans)

A mitjan segle xx la festa de Sant Lluís va arribar a ser una de les més celebrades a Manlleu. Durant uns anys va ser costum del veïnat tancar els accessos del carrer i fer-hi un correbou. Les festes encara es van celebrar fins a final dels anys vuitanta. En una de les darreres edicions, el 1987, la premsa explicava el programa ofert: «Actes religiosos, jocs per a la mainada, ballaruga, música per donar i per vendre tot el dia... tot plegat un pilot d'atractius que van atorgar vida a les garlandes que en tota la llargada del carrer guarnien la festa. Després de la xocolatada, fer rebentar els globus lligats a les cames, va resultar un bon espectacle per als grans i un tip de saltar i riure per als petits» (MANLLEU, 1987).

Sant Mamet, una devoció substituïda de les dides

Antigament a la comarca d'Osona hi havia molta devoció a aquest sant infant de tradició medieval. La mateixa catedral de Vic el tenia entre els seus sants

venerats, com ho demostren uns goigs editats amb el títol *Goigs del Glorios Màrtir Sant Mamet que's venera en la Santa Iglesia Catedral Basílica de Vich*¹⁴ i que tenien, per entrada els versos següents:

*Puig implora esta ciutat
vostra protecció i favor,
Mamet màrtir venerat,
siáu nostre protector*

A Balenyà, a la capella del mas anomenat precisament Sant Mamet tenia un altre punt principal de devoció. En aquest cas, els goigs que s'hi cantaven diuen aquesta entrada:

*Puix de Déu sou tant amat,
y Mártir tant gloriós:
Mamet Benaventurat
pregau per los pecadors*

La seva biografia és més aviat confusa. Antoni Pladevall el relaciona amb sant Mamés de Cesarea, de qui haurien dut relíquies a Poitiers al segle iv (PLADEVALL, 1970: 2-3). També se'l considera un bisbe de Viena de nom Mamert, que hauria viscut durant el segle v.¹⁵ Finalment, com sembla que és el cas osonenc, seria un nen que hauria nascut en una presó de la Capadòcia (regió de l'Àsia Menor) on haurien mort els seus pares i on hauria estat criat per una dida, que li va donar el pit. D'adolescent, amb la pretensió d'ensenyar la fe cristiana, hauria passat per diverses penitències i martiris, un dels quals va ser restar en plena natura sense cap aliment; la tradició explica que les femelles de bèsties salvatges l'haurien man-

14. *Goigs del Glorios Màrtir Sant Mamet que's venera en la Santa Iglesia Catedral Basílica de Vich*. Vic: Tip. Catòlica de Sant Joseph.

15. «Mamert». Dins: *Gran Enciclopèdia Catalana*. 2a ed. Vol. 14. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1987.

tingut en oferir-li la llet dels seus pits. Tant l'episodi de la dida com el de les bèsties estan relacionats amb el nom *Mamet* i el fet de mamar. Joan Amades, en recollir aquesta associació, esmenta que el sant «era i és encara molt invocat per les mares perquè els augmenti el cabal de llet en el període de la lactació», i fa constar que la imatge del sant era visitada per les mares que li recitaven:

*Sant Mamet,
feu-me tenir força llet.*

I el mateix folklorista diu que també era reclamat «perquè la fes recular acabat el període de lactació de l'infant» (AMADES, 1952: 599).

En qualsevol cas, fos quin fos aquest sant, sí que sembla que es va introduir la seva devoció en terres de l'interior de Catalunya durant la repoblació iniciada pels francs a l'alta Edat Mitjana.

Sant Mamet del carrer de la Cavalleria

S'ignora el moment i el motiu pel qual es va col·locar aquesta capelleta, però deu ser de les representacions religioses de carrer més antigues que hi ha a Manlleu. No és una capella amb el format més comú, sinó que es tracta d'un plafó de marbre restaurat, en el qual hi ha inserit el relleu d'un nen crucificat; precisament aquesta representació iconogràfica, a vegades, l'ha fet confondre amb un santcrist. Francesc Pujol i Escalé, en parlar d'aquesta confusió, assenyalava que calia fixar-s'hi bé per veure com la fesomia del sant correspon a un infant, amb el rostre sense barba.

Domènec Torrent i Garriga indica que hi ha un carrer manlleuenc amb el nom de Sant Mamet. Aquest nom hauria tingut, durant un cert temps, el tram del carrer de la Cavalleria que aniria des de l'antic pont sobre

Capelleta de Sant Mamet, 1999.
(Facund Pérez)

Façana amb la capelleta, 1958. (Xavier Valls)

Situació de Sant Mamet entre el 1993 i el 2008. (Facund Pérez)

el torrent d'en Magí (tapat des de fa dècades) fins a la Baixada Bonet i el carrer de la Font. Segurament hauria perdut part de la longitud en ser obert el passeig de Sant Joan el 1864, tot i que el mateix Torrent esmenta que el 1890 a una part d'aquest curt carrer se li va donar el doble d'amplada que tenia anteriorment (TORRENT, 1893: 160).

A Manlleu, com era habitual en aquesta advocació, sant Mamet estava considerat el protector de les dones en període d'al·letament. Torrent i Garriga esmenta que al segle XIX aquestes dones, quan no duïen prou llet, portaven oli a un llum que hi havia al davant del sant per demanar-li que les proveís de llet.

S'havia vinculat a una font propera i a un pont sobre el torrent Magí. Fins al 1993 el plafó va estar situat a la façana lateral de la casa coneguda com a can Duran, a la banda del carrer de la Cavalleria, i fins al 2008 en un mur de la cruïlla entre aquest carrer, el passeig de Sant Joan i la carretera d'Olot, damunt d'una font. Es va retirar d'aquest lloc per construir-hi un edifici plurifamiliar, però possiblement hi serà retornat.

Sant Martí i el seu estiuet

La tradició indica que al voltant de l'11 de novembre —diada de Sant Martí— tenim un període de bon temps, o almenys es percep una certa bonança climatològica. És el que es coneix com a *estiuet de Sant Martí*. Aquí, sense voler ni poder fer afirmacions categòriques, intentarem cercar allò de cert que hi pot haver en aquesta impressió popular.

La definició de l'estiuet de Sant Martí no difereix gaire segons la font que es consulti. La *Gran Enciclopèdia Catalana* diu que es tracta d'una «sèrie d'alguns dies de bon temps i relativa calor que se sol

esdevenir després dels primers freds, al voltant de la festa de Sant Martí»;¹⁶ el *Diccionari català-valencià-balear* pràcticament diu el mateix: «sèrie d'alguns dies de bon temps i relativa calor, que sol ocórrer després de les primeres fredorades, cap a la primera quinzena de novembre» (ALCOVER; MOLL, 1979: 565); i finalment Joan Soler i Amigó diu que es tracta d'un «breu temps estival, de cel clar i assolellat i temperatura suau, al bell mig de la tardor» (SOLER, 1998: 690).

Sant Martí, a qui s'associa l'estiuet, va ser bisbe de la ciutat francesa de Tours i es tracta del primer sant no màrtir venerat. Nascut a Panònia (Hongria) a principi del segle IV (SOLER, 1998: 688), havia estat soldat romà. Segons la llegenda, la humanitat deu aquest temps de bonança, entre les inclemències meteorològiques de la tardor, al gest que va fer sant Martí com a mostra de la seva caritat.

Joan Amades dóna dues versions del relat. La primera fa referència a una suposada estada del sant en una masia de Catalunya, prop de Barcelona, on es va hostatjar per passar les primeres fredorades. Després de sentir les queixes del pagès sobre la mortaldat de plançons i planter que produïa el fred primerenc i com agraïment a l'hospitalitat rebuda, va endolcir el temps per ajudar a fer créixer i enfortir la plantació (AMADES, 1956: 683-684). La versió més estesa, però, és la que presenta sant Martí quan era militar i que parteix de la *Llegenda Àuria*. En aquesta obra de Jacopo da Varazze s'explica que «un dia d'hivern, quan era a Amiens, al costat de les portes de la ciutat, Martí va veure un home gairebé nu que demanava almoïna. Va veure com cap dels que passaven per allà li feia cas i va deduir que Déu l'havia reservat per a ell, de manera que tingués l'oportunitat d'exercir la caritat; un cop va deduir aquesta

16. «Estiuet». (1987) Dins: *Gran Enciclopèdia Catalana*. 2a ed. Vol. 10. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1987.

idea, sense dubtar-ho ni un moment, immediatament, va desembeinar la seva l'espasa i va dividir la seva capa en dues meitats, una de les quals va lliurar al necessitat i amb l'altra es va tapar ell mateix. Aquella mateixa nit se li va aparèixer Crist amb la mitja capa que havia donat al pobre i va sentir com Nostre Senyor deia als àngels que l'envoltaven que aquella capa li havia donat Martí» (VORÁGINE, 1982: 719). D'aquest relat en va sorgir la llegenda, recollida pel mateix Amades i situada a Catalunya, que esmenta que «un dia de fred rigorós, sant Martí passava a cavall per un bosc espès, situat en el terme de, l'avui, barri barceloní de Sant Martí, i trobà en un racó del camí un pobret que tremolava de fred i que cuidava morir-se. El sant, ferit de compassió, s'arrencà l'espasa, va partir pel mig la seva capa i va donar-ne la meitat al pobre perquè pogués abrigar-se i combatre el fred. Aquell pobre era el diable, que volia fer perdre al sant, i precisament se li va presentar per induir-lo a partir la capa per tal que així, mancat de la meitat d'abric, es morís de fred; però Nostre Senyor, que vetllava pel sant, al moment féu apaivagar i endolcir la temperatura, és a dir, la féu prou suportable per a poder anar sense abric, i així salvà el sant» (AMADES, 1956: 684). El folklorista també indica que «una variant de la tradició diu que el pobre era Nostre Senyor, que, desitjós de mesurar el grau de caritat del sant, se li presentà en forma de pobre, per veure què faria».

La gran devoció de Catalunya per sant Martí, i sobretot la gran quantitat de parròquies catalanes dedicades a aquest sant, es deu a la importació que en van fer els francs durant els primers anys de la conquesta esdevinguda després de la invasió sarraïna del segle VIII. Aleshores, era el patró dels soldats i dels cavallers catalans, entre altres agrupacions gremials, abans de ser-ho sant Jordi (RIBAS, 2006: 30 i 44); també ho era del bestiar de ferradura i al voltant de la seva

feita se celebraven diverses fires on predominava la transacció de bestiar.

Roger Costa explica, en *El gran llibre dels sants*, que sant Martí «va donar un cop de mà a les tropes catalanes que lluitaven contra els sarraïns a Riudellots de la Creu (el Pla de l'Estany)» i que «el testament de Pere el Cerimoniós, el 1370, esmenta dues espases màgiques o de virtut, la de Vilardella i la de sant Martí, la qual podria haver estat la del comte Tallaferro de Besalú, qui al segle XI la va rebre del sant en invocar-lo en plena brega contra els moros» (COSTA, 2007: 112-115).

No és gens estrany, per tant, que la intensitat de la devoció catalana per sant Martí arribés a atribuir-li dos fenòmens meteorològics de relleu com el comentat estiuet i el colorista arc que apareix amb els primers raigs de sol i les darreres gotes de la pluja.

La devoció manlleuena a sant Martí és evident. L'acta de consagració i dotació de Santa Maria de Manlleu, de l'any 906, esmenta una edificació que duia el nom de Sant Martí de Miralles que, desapareguda des de fa segles, s'ha situat en un lloc sobre el cingle prop de la Devesa. Precisament els dos carrers que havien dut el nom del sant —sant Martí Gros i sant Martí Xic— tot i que aquest darrer va perdre aquesta denominació per la de carrer del Bisbe Aguilar el 1926 per assenyalar el lloc on havia nascut aquest insigne religiós bisbe de Sogorb— sembla, segons autors com Domènec Torrent (1983: 16) i Esteve Gaja (1956), que el portarien pel fet d'estar encarats al punt on era aquesta església. També en duia el nom una fira de bestiar. Tot i que era recordada com la *Fira de Sant Martí*, per la proximitat de dates amb la diada del sant, se celebrava el 8 de novembre; aquest fet es devia, molt possiblement, a la commemoració de la data de la consagració de l'església de Santa Maria. La fira va ser establerta el 1862 per l'alcalde Francesc Xipell i va perdurar fins a mitjan segle XX.

Sant Martí del carrer de Sant Martí

Carrer de Sant Martí, 5

S'ignora el motiu i la data de la col·locació de la capelleta amb la imatge de Sant Martí; és probable que fos per honorar el patró del carrer (Sant Martí Gros) que, d'antic, porta el seu nom. L'estudi realitzat pels alumnes de l'escola El Carme recull que abans de la Guerra Civil era de paper i protegit amb una reixa; si realment era d'aquest material, ja es devia haver substituït abans de 1936, ja que la imatge es va salvar de la destrucció a l'inici de la Guerra Civil espanyola; el 14 de maig de 1939 es va col·locar de nou a la fornícula després de ser beneïda a l'església parroquial de Santa Maria juntament amb les imatges marianes del carrer del Pont.

L'estudi escolar del col·legi El Carme, que devia recollir l'anècdota entre el veïnat, explica que una dona, abans d'anar a resar el rosari, va deixar la seva filla de mesos dormint. Al cap d'una estona, un bon home que passava pel carrer va veure sortir fum pel balcó i va pujar a la casa. La mare, que ja havia arribat a casa seva, continuava resant perquè no li passés res a la criatura. Finalment, es va poder rescatar la nena i apagar el foc, però, d'aquell fet, la dona va portar una llanterna d'oli per fer llum a sant Martí durant un any.

Domènec Torrent i Garriga diu que a final del segle XIX al carrer ja feien festa per la diada de Sant Martí, però pel fred que solia fer aconsellava fer-la algunes setmanes abans de l'11 de novembre. L'aspecte actual de la capelleta té pocs anys a causa de la reforma de

Capelleta actual de Sant Martí, 2007. (Carles Martorell)

Antiga capelleta de Sant Martí, 1999. (Facund Pérez)

Rés del rosari, 2005. (Joan Arimany)

l'antic edifici que l'acollia. El veïnat, des de fa diverses dècades, resa el rosari davant la imatge la vesprada de la diada del sant i també es fa dir una missa.

Sant Pere i els pescadors de canya de Manlleu

Els pescadors de canya de Manlleu tenien sant Pere com a patró. Tant se val que l'apòstol hagués fet servir altres estris per recollir la fauna aquàtica del llac de Tiberíades. El 29 de juny, i el dia abans, aquest col·lectiu celebrava amb tota magnificència la festa del seu sant preferit.

A Manlleu, pel fet de ser un municipi situat a la riba del Ter, sempre hi ha hagut qui ha fet de la pesca un passatemps, però antigament era un ofici llançar l'ham, penjat d'una canya, a les aigües del riu. Una de les primeres anotacions que fan referència a aquesta ocupació és de 1746 quan en el document de venda d'un hort, a les clàusules de l'escriptura el venedor, Jacint Cortada, fa constar la prohibició dirigida al comprador, Rafael Roura, de treure pedres i sorra i pescar. Més endavant, el 1782 Segimon Trias del Call de Ter (actual carrer d'Enric Delaris) fa constar que és artesà que es dedica a la confecció de xarxes i filats per pescar i caçar («PESCA FLUVIAL», 1972).

En algun moment del segle XIX, uns manlleuencs van construir una capelleta al carrer de l'Horta d'en Font dedicada a sant Pere. Es va salvar de la destrucció de símbols religiosos a la via pública, decretada per les autoritats locals pel novembre de 1936. La paret on es troba aleshores era la façana posterior d'un forn de pa que atenia els compradors per la plaça de Fra Bernadí. El propietari de l'edifici, sense fer cas de les ordres governamentals, va treure la imatge de la fornícula, la va situar a la rebotiga i la va voltar de sacs de farina;

només es va malmetre el gall —símbol del seguidor de Jesús que el va negar tres vegades— que mai més va tornar al lloc original. Després de la Guerra Civil, el sant va retornar a la façana, sense el gall, on encara es pot veure mostrant a la mà dreta les claus.

La devoció dels manlleuencs per sant Pere va dur un grup d'amics, pescadors i excursionistes, a aixecar un pedró o petit oratori dedicat al sant a la zona de les Gorgues, prop de la confluència de la riera de les Gorgues amb la riera de Sant Martí, a tocar del riu Ter, l'any 1876 (ROCA, 2003: 236-237).

Cercavila dels pescadors pel carrer del Pont, 1918. (Arxiu de la Biblioteca Municipal de Manlleu)

Anys després, el 1891, es va constituir la Societat de Pescadors de Manlleu i es va formalitzar l'activitat que, ja més per afició que per una altra raó, practicaven molts manlleuencs. Aquesta entitat va prendre, com ja s'ha esmentat, sant Pere com a patró i, molt aviat, va agafar cos la idea de construir una capella on ja hi havia

Ermita de Sant Pere pescador a les Gorgues, a principi del segle xx. (Àngel Toldrà. Arxiu Biblioteca Municipal de Manlleu)

el pedró inaugurat uns anys abans; d'aquesta manera podrien expressar la devoció al patró en un lloc proper al riu, que era on els agradava pescar. Així, diu Àlex Roca «l'any 1897, el quart diumenge del mes de setembre, amb nombrosa assistència, és beneïda i inaugurada la capella que presideix una petita imatge de l'apòstol» (ROCA, 2003: 233). Segons el mateix Roca, uns anys després es va beneir una nova imatge més gran.

Joan Amades recull en el *Costumari Català* que el dia 28 de juny, vigília de la festivitat de Sant Pere, els pescadors de canya manlleuencs «fan una solemne funció religiosa, després de la qual celebren una processó, presidida per una imatge del sant; darrera va la bandera del gremi, seguida de tots els pescadors amb la seva canya.». L'endemà, el dia 29, continua Amades, «s'apleguen a l'Esquirol, on hi han fet erigir un temple i celebren un concurs de pesca». També remarca que «antigament havien fet ball com un complement de la festa i que a d'altres poblacions properes, com Torelló i Roda de Ter, també celebraven la diada» (AMADES, 1953: 303). Actualment la Societat de Pescadors Esportius de Manlleu continua celebrant la diada de Sant Pere, malgrat que no sigui amb la devoció d'abans.

Sant Pere del carrer de l'Horta d'en Font

Carrer de l'Horta d'en Font, 30

El carrer on està situada la capelleta va ser un dels primers del Baix Vila. Es va obrir en uns terrenys que antigament havien estat propietat del monestir agustiní de Manlleu. El 1764, però, eren de Francesc d'Assís Font, de qui prové el nom. Quan es va urbanitzar la plaça de Fra Bernadí, el carrer va esdevenir la sortida del darrere de les cases que tenien façana principal a la plaça. Precisament la fornícula està situada a la part posterior del que havia estat el Forn de Sant Pere.

La imatge, de terra cuita i molt sòlida, es va salvar de la destrucció de 1936 quan el propietari de la casa la va envoltar de sacs de farina. El 1939, com consta en la data que es pot veure esgrafiada a sota mateix de la fornícula, entre les inicials de l'antic propietari de l'edifici, es va tornar a col·locar la imatge, però sense la figura d'un gall que l'havia acompanyada fins a la Guerra Civil.

L'estructura, amb la simulació de troncs i la sanefa de rajola, fa pensar que en la construcció hi devien participar Lluís Coll i Espadaler i, especialment, Ignasi Mas, en *Nasi paleta*, com en el cas de les capelletes de Sant Joan, al passeig de Sant Joan, i de Sant Antoni de Pàdua, al carrer de Sant Antoni. Durant alguns anys es va resar el rosari per la diada de Sant Pere.

Capelleta de Sant Pere del carrer Horta d'en Font, 2007.
(Carles Martorell)

Sant Pere del carrer de Sant Pere

Carrer de Sant Pere, 5

Segons la *Hoja Dominical* (1951, núm. 1115), la capelleta, construïda aprofitant una finestra de la façana de l'edifici que l'acull, va ser inaugurada el 29 de juny de 1940. Els veïns, però, recorden que el fet va tenir lloc en la mateixa data de 1944 (BASAGAÑA, 2002: 471). Fos quin fos el moment exacte, el veïnat va voler honorar el patró del carrer. Realment, però, el nom d'aquest carrer es deu al fet que era l'antic camí que anava de Manlleu a Sant Pere de Torelló. Després de portar la imatge des de l'església parroquial de Santa Maria, on havia estat beneïda, es va fer una gran festa.

Capelleta de Sant Pere del carrer de Sant Pere, 2007. (Carles Martorell)

Col·locació de la imatge de Sant Pere, 1940. (Família Jacint Contijoch Soldevila. Fons L'Àbans)

Resant el rosari, 2009. (Joan Arimany)

Fins fa pocs anys es festejava el dia de Sant Pere, amb sopar, ball i xocolatada. S'hi reunien tots els veïns que vivien al carrer i els que hi havien viscut. Mar Basagaña relata els preparatius de la festa de 1944 que van tenir lloc tres o quatre dies abans de la diada del sant amb la participació dels veïns i diu que «alguns d'ells van anar a buscar boixos al bosc, d'altres van

preparar les garlandes de paper i flors» i assenyala que «davant de can Conti es van muntar uns graons amb els boixos i flors que pràcticament arribaven a la fornícula del sant». El programa va constar de la missa i la benedicció de la imatge, llançament de coets pirotècnics i sardanes (BASAGAÑA, 2002: 472). Encara ara es resa el rosari el dia 29 de juny.

Sant Rafael arcàngel, protector dels viatgers i caminants

Sant Rafael és un arcàngel que apareix en el llibre de Tobit de l'Antic Testament: «Jo sóc Rafael, un dels set àngels que entren i s'estan a la presència gloriosa del Senyor» (BÍBLIA, 1997: 1447).¹⁷ Tobit va enviar el seu fill, Tobies, a recuperar uns diners que havia deixat en préstec a Gabael, un habitant d'una regió llunyana. El pare va recomanar al fill que es busqués un guia i Tobies va trobar un noi que, en realitat, era l'àngel Rafael, enviat per Déu. És el conegut àngel de la guarda. La devoció a Rafael va ser promoguda al segle XVI, quan el 1526 el bisbe de Rodez, Francesc d'Estaing va instituir el culte de l'àngel custodi. Sant Rafael és invocat com a protector dels caminants, contra els accidents i els perills de viatjar.

Sant Rafael arcàngel del carrer d'Alta Cortada

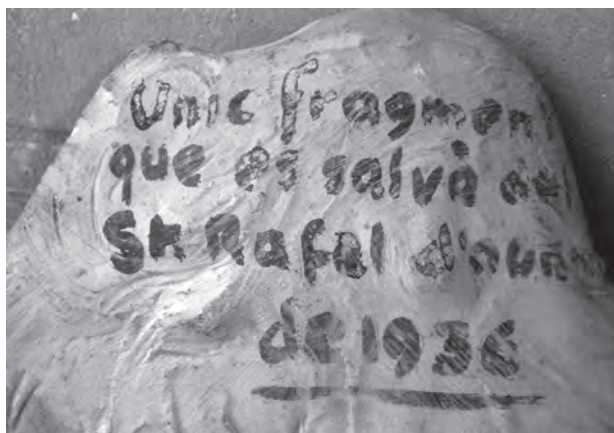
Carrer de l'Alta Cortada (façana lateral de l'edifici de la Casa de Cultura de can Puget)

La imatge està situada en una façana lateral del gran casal de can Puget i el motiu és que el primer propietari de la casa es deia Rafael Puget i Terrades.

¹⁷. Tb 12, 15.

Capelleta de Sant Rafael, 2007. (Carles Martorell)

Únic fragment conservat de la imatge destruïda per la Guerra Civil, 2005. (Joan Arimany)

Es devia col·locar coincidint amb la construcció de l'edifici, entre 1876 i 1888. Va ser destruïda a l'inici de la Guerra Civil, quan les autoritats locals van requisar el casal: només s'ha conservat una ala de l'antiga imatge, que encara es guarda a l'interior de la fornícula. La figura actual es va posar per segona vegada, gràcies als donatius dels veïns del carrer de l'Alta Cortada, el 13 de juny de 1954. Aquell dia la imatge va ser beneïda a l'església parroquial de Santa Maria, on es va celebrar un ofici, i posteriorment es va conduir en processó fins a la fornícula. També es van fer actes populars al carrer (HOJA, 1954: 1283). Durant alguns anys es va continuar fent festa veïnal el mes de juliol, amb ofici solemne a l'església parroquial, rés del rosari davant la capelleta i audició de sardanes.

Sant Ramon Nonat: el patró de les parteres

Sant Ramon, conegut amb el sobrenom de *Nonat*, és un personatge molt probablement imaginat, però que ha generat una gran devoció. Joan Amades explica, des de la tradició arrelada, que Ramon era de la família vescomtal de Cardona i que la seva mare va morir estant de part: «i vint-i-quatre hores després el vescomte de Cardona amb l'espasa obrí el ventre de la difunta i en va treure l'infant.» El folklorista afirma que «per obra i raó de la manera excepcional com va venir al món, fou diferent de les altres persones en tota mena de coses, com de gràcies, flor de virtuts i mirall de dons i facultats» (AMADES, 1953: 978). Malgrat el seu origen noble, Ramon Nonat es va fer frare mercedari, i va anar a difondre el cristianisme per terres nord-africanes on el van fer esclau. Quan es va poder deslliurar d'aquest destí penós, va prosseguir la seva carrera eclesiàstica fins arribar a ser cardenal.

A causa del seu inusual naixement, és protector particular de les dones embarassades i patró de les llevadores. El seu culte es va centrar al convent mercedari de Sant Nicolau del Portell, on es guardava el seu cos, i va ser molt popularitzat per l'ode al llarg dels segles xv i xvi, fins que el papa Urbà VIII en va aprovar el culte el 1628. Joan Soler i Amigó, en referir-se a la invenció de l'existència de sant Ramon, diu que «ha estat imposat a partir del text confós de la cançó popular que diu: "Sant Ramon Nonat, —de fet és 'n'ha nat', ja que es refereix a Sant Ramon de Penyafor, i no a cap Nonat—, fill de Vilafranca..."» (SOLER, 1998: 699).

Sant Ramon Nonat de l'Avinguda de la Diputació

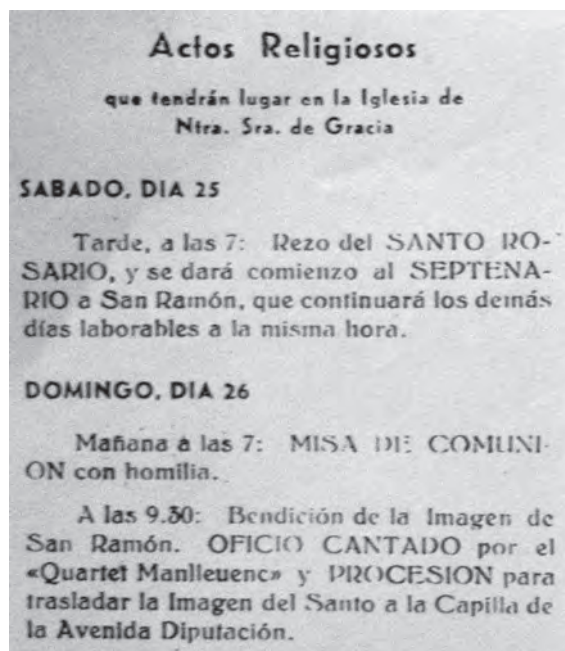
Avinguda de la Diputació, 20

Capelleta de Sant Ramon a l'avinguda de la Diputació, 2007. (Carles Martorell)

Aquesta imatge es va col·locar el 26 d'agost de 1951 i volia, probablement, honorar el patró d'un veí que duia el nom de Ramon. La imatge, que van pagar un grup de veïns i que havien comprat a Vic, es va beneir a l'església de Nostra Senyora de Gràcia i la van traslladar en processó fins a la fornícula. Durant els primers anys, el 31 d'agost es va fer una festa veïnal i, especialment, activitats de caire religiós, com el 1952 en què hi hagué missa de comunió general i funció a l'església a la tarda. Les festes del barri de Gràcia, iniciades el 1975, van escollir les dates tot recordant aquelles primeres activitats dedicades al sant.

El patronatge de sant Ramon, en especial d'aquell que fa referència a les dones a punt d'infantar, comporta que aquesta imatge tingui molta devoció. Per aquest

Fragment del programa anunciant la col·locació de la imatge de Sant Ramon el 1951. (Fons de la Biblioteca Municipal de Manlleu)

motiu, algunes dones —unes dotze cada any— que es troben en el procés de l'embaràs o tenen alguna familiar o coneguda en aquest estat s'encomanen al sant i procuren que el llum de la fornícula estigui encès; per a això aporten un donatiu simbòlic preestablert (un euro cada sis dies) a la casa que té la capelleta.

Sant Roc, advocat contra les pestes i les epidèmies

Fins fa poques dècades i, fins i tot ara, el desenvolupament i el progrés de la societat han estat marcats per les calamitats naturals; antigament aquestes calamitats, a més dels efectes demogràfics, passaven a formar part de l'imaginari col·lectiu. Les fams, les plagues, les catàstrofes, les guerres, les sequeres o les epidèmies eren fenòmens sobre els quals ben poca informació verídica es tenia i les seves causes, lluny de ser analitzades des d'un punt de vista científic, s'atribuïen a factors sobrenaturals.

Així, les societats occidentals van conviure, especialment des de l'Edat Mitjana, amb successives afectacions generals que van malmetre les poblacions. Una de les més greus de les quals es té constància és la pandèmia de 1348, coneguda com la Pesta Negra, que va tenir efectes globals i de forma més directa a Catalunya; les xifres de referència local indiquen que va morir un terç de la població manlleuana i que de les vint-i-dues famílies que vivien a la sagrera a final del segle XIII només n'hi havia set a mitjan segle XIV (GAJA, 1976: 91).

Davant d'episodis com aquest, i a manca de progressos mèdics i científics adients per curar i alleugerir les malalties, la reacció popular tenia un caire eminentment pietós, amb mostres de penitència i altres manifestacions de religiositat popular. Les rogatives

són la definició genèrica d'aquestes actituds en petició d'auxili i submissió davant la divinitat, que ha d'aportar l'alleujament. Tenien diverses formes d'expressió: des dels oficis religiosos de caràcter extraordinari i processons fins a la construcció arquitectònica de grans edificis religiosos o de petites capelletes de carrer.

Una figura protectora contra la pesta era, dins el santoral, la de sant Roc. Iacopo da Varazze a la *Llegenda àuria* en relata la biografia: fill de la ciutat de Montpeller, va abandonar la seva llar i les seves possessions per fer-se pelegrí i anar per les terres on hi havia epidèmia de pesta i guarir els afectats. Un cop mort, ja amb fama de guaridor, va ser considerat sant i advocat contra la greu malaltia epidèmica (VORÁGINE, 1982: 954-955). La seva existència, però, segons la *Gran Enciclopèdia Catalana*, és dubtosa, tot i que es creu que, en cas d'haver estat un personatge real, hauria viscut entre els anys 1295 i 1327.¹⁸ Joan Amades va recollir la tradició d'un viatge de sant Roc a Barcelona per guarir els malalts de la pesta; a la ciutat catalana, però, va contraure el mal i el cos li va quedar ple de nafres. Aleshores va ser expulsat de la casa on s'hostatjava i es va arraconar a la torre de l'esquerra de la plaça Nova. Un gos que passava, en veure'l «va compadir-se d'ell, va llepar-li les nafres i el va guarir» i, continua dient el folklorista, «per tal que pogués alimentar-se mentre no es podia valer d'ell mateix, aquell gos cada dia va robar un pa de casa seva, que era una fleca, i va portar-lo al sant», i conclou que «quan aquest va estar bo, el gos, portat per l'afecte que sentia vers ell, mai no el va deixar per res i va seguir-lo pertot arreu fins que va morir» (AMADES, 1953: 847). Aquest és el motiu, verídica o fabulós, de la presència d'un ca amb un pa a la boca al costat de la imatge de sant Roc.

18. «Roc». Dins: *Gran Enciclopèdia Catalana*. 2a ed. Vol. 19. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1988.

La difusió de la devoció a sant Roc i el seu patronatge contra la pesta es van generalitzar a partir de l'epidèmia de 1587, en què la ciutat de Barcelona es va creure lliure del mal gràcies a la seva invocació.

Sant Roc del carrer de la Passió

Carrer de la Passió, 10

La presència de sant Roc al carrer de la Passió és molt antiga, fins i tot es creu que prové del segle XVII. Fins a la Guerra Civil la capelleta estava situada damunt d'un mur de l'antiga casa Millàs, a l'altra banda del carrer. La fornícula, de factura modesta, estava rematada per una creu de ferro forjat. La devoció al sant, especialment en temps d'epidèmies —prou freqüents en segles passats— feia que al seu voltant es dipositessin exvots de cera (HOJA, 1951: 1089).

Capelleta de Sant Roc, 2007. (Carles Martorell)

Ball al carrer, 1999. (Facund Pérez)

Carrera de sacs, 2000. (Facund Pérez)

El Quixot i el Sancho Pança del carrer de la Passió, 2005.
(Joan Arimany)

Jugant a trencar l'olla, 2005. (Joan Arimany)

Pregó de les festes, 2007. (Joan Arimany)

Sopant al carrer davant de Sant Roc, 2007. (Joan Arimany)

La imatge es va salvar de la destrucció decretada el 1936 per l'interès del veïnat, que la va guardar en un improvisat refugi que feien servir durant la guerra. El 1939, la fornícula es va construir de nou a la façana de la casa del veí que la va salvar. Des d'aleshores ha donat nom al forn de pa que hi ha a la casa.

A final del segle XIX el carrer ja feia festa per la diada del sant, el 16 d'agost; però com que coincidia amb la Festa Major de Manlleu, la festa es va traslladar al darrer cap de setmana del mes.

Actualment se celebra amb gran animació: es llegeix un pregó, es fa ball, sopar, sardinada i altres activitats que duren diversos dies. En alguna ocasió es coreja un «Cant a Sant Roc del carrer de la Passió», escrit i musicat per Jaume Roma, que diu: «Al carrer de la Passió, per Sant Roc la festa fem, si voleu ser amb nosaltres us esperem de tot cor. Oh, Sant Roc, a tots nosaltres protegiu-nos de tot mal; amb salut i alegria que passem un altre any...».

Capelletes desaparegudes

Esteve Gaja (1979: 15) diu que el 1936, quan hi va haver la destrucció dels símbols religiosos al carrer, hi havia trenta-sis capelletes als carrers manlleuencs. Aquest nombre és molt aproximat a l'inventari actual, tot i que se'n compten algunes menys, la qual cosa vol dir que n'hi ha de desaparegudes. D'algunes se n'ha pogut trobar referències.

Torrent i Garriga (1893: 169) diu que a la plaça Trias (situada a Dalt Vila) hi havia una capelleta dedicada a sant Joan. Com que es tracta del nucli més antic de la població, que ha patit serioses reformes en les darreres dècades, és difícil localitzar-la.

Capelleta desapareguda del carrer de Sant Jaume. (Arxiu de la Cavalleria. Fons de la Biblioteca Municipal de Manlleu)

A l'antiga fàbrica de can Barola, situada al capdavall del carrer d'Enric Delaris, aleshores Call de Ter, s'hi van instal·lar els germans de les Escoles Cristianes. Aquest edifici va ser l'origen de l'actual col·legi la Salle i sembla que tenia una capelleta en forma ogival. En alguna de les primeres reformes que s'hi van dur a terme amb el propòsit d'adequar-lo com a equipament escolar, es devia construir la capelleta. Així es pot veure en moltes fotografies de final del segle XIX i principi del XX. Les diferents reproduccions fotogràfiques que es conserven no permeten identificar la imatge que contenia la fornícula; és molt possible que fos la de sant Joan Baptista de la Salle, semblant a les que hi havia en altres llocs de les dependències escolars.

En canvi, sí que s'ha pogut situar una capelleta dedicada a sant Jaume que es trobava en el carrer que porta el mateix nom i que era anterior a la que es pot veure actualment en un altre lloc. Segons Ramon Puntí, cada

any per la diada de Sant Jaume es resava el sant rosari davant d'una imatge que hi havia a la façana de la casa pairal dels seus avis, Cal Noi Ramon (PUNTÍ, 1978: 256).

Tipologies (i advocacions diverses) semblants a les capelletes de carrer

D'entre les diverses representacions religioses situades al carrer, n'hi ha que per la forma s'acosten a la consideració de «capelletes de carrer». Tot i que responen a una devoció, generalment particular, tenen un sentit especialment decoratiu. Tampoc no han estat, tot i l'antiguitat d'alguns casos, centre d'activitats festives ni de mostres de religiositat.

D'entre aquest grup, veritable calaix de sastre, hi ha tres representacions que mereixen ser destacades per la seva antiguitat:

Marededéu del Carme del carrer de Sant Domènec

Carrer de Sant Domènec, 29

Plafó de rajoles al carrer de Sant Domènec, 2007. (Carles Martorell)

El carrer de Sant Domènec era el carrer dels fabricants: molts industrials de Manlleu del segle XIX hi van edificar les seves cases. La representació de les rajoles que hi ha en aquest carrer, al marge de la vinculació local amb el món obrer, és la pròpia de la protectora de les ànimes del purgatori. Es tracta d'un model de producció típicament catalana dels segles XVII i XVIII.

Sagrada Família del carrer del Pont

Carrer del Pont, 9

És l'única fornícula que no ha estat mai ocupada per cap imatge i es troba a la façana de l'actual Teatre Centre. Quan el 1878 es va fundar la Societat de la Joventut Catòlica, amb un gran centre per realitzar activitats cíviques i festives, es va preveure un edifici coronat per la Sagrada Família, advocació que té el patronatge dels joves catòlics. Mai no es van col·locar les figures que hi haurien hagut d'anar.

Capelleta que havia d'ocupar una imatge de la Sagrada Família. (Carles Martorell)

Sant Martí del carrer de Sant Domènec

Carrer de Sant Domènec, 9

Trencadís de rajola que forma un mosaic amb la representació de Sant Martí en la versió de soldat romà que parteix la seva capa per donar-la a un captaire. Es deu al nom del propietari que va fer construir l'edifici, l'industrial manlleuenc Martí Vilaseca. Segons Esteve Gaja (1979: 15), es va salvar de la destrucció de 1936 perquè va ser tapada amb una capa de pintura.

Els darrers anys s'han posat diversos símbols religiosos semblants a les capelletes de carrer. Són l'evidència que el fenomen continua viu i ben vigent. Les motivacions que han portat manlleuenques i manlleuencs a fer pública la seva devoció són ben diversos: recordar la patrona d'una veïna de la casa, com la *marededéu de Núria* a l'Avinguda Diputació, número 88; o la *marededéu del Pilar* al carrer de Núria, número 14;

Trencadís de rajola que simbolitza Sant Martí, 2007. (Carles Martorell)

honorar el patró dels paletes i constructors de cases, *Sant Antoni de Pàdua*, ofici que exercia el propietari de l'edifici del carrer Montseny, número 38; proclamar la veneració particular a dues advocacions marianes

andaluses com la *Virgen de la Cabeza* —marededéu trobada d'Andújar— al carrer d'Osona, número 37, i la *Virgen de la Villa de Martos* a l'avinguda de Bellmunt, número 13; ser testimoni del nom del lloc, com el *Sant*

Marededéu de Núria, 2007.
(Carles Martorell)

Plafó de la marededéu del Pilar, 2007.
(Carles Martorell)

Virgen de la Cabeza, 2007.
(Carles Martorell)

Sant Jordi, 2007.
(Carles Martorell)

Sant Joan Baptista, 2009.
(Carles Martorell)

Sant Antoni de Pàdua, 2007.
(Carles Martorell)

Virgen de la Villa de Martos, 2007.
(Carles Martorell)

Jordi en relleu sobre marbre situat en un edifici de la plaça de Sant Jordi, o la imatge de *Sant Joan Baptista* col·locada com a acció de gràcies per haver sortit il·lès d'un accident precisament el dia de Sant Joan a l'avinguda de Puigmal, número 166.

Altres símbols religiosos en el paisatge urbà de Manlleu

Les mostres de simbologia religiosa en el paisatge urbà són diverses. Un exemple és el de les creus petites de fusta del viacrucis, situades a les façanes d'algunes cases que assenyalaven l'itinerari urbà de la processó que es va celebrar fins al 1969 el Diumenge de Rams. Actualment en queden molt poques, d'aquestes creus.

El seguici partia i finia a l'església parroquial i desfilava per diversos carrers de la població en un circuit ben definit. El ritual del viacrucis consistia a seguir, en processó silenciosa i amb acció de prec i meditació, els esdeveniments de la Passió i la Mort de Jesús. Es feien catorze aturades o estacions, indicades per les creus, en les quals es recordava una escena concreta d'aquells episodis.

Les primeres representacions del viacrucis públic manlleuenc es perden en la memòria del temps, però van rebre una gran empenta, com tota la Setmana Santa, a partir de 1917; només els dos anys de plena Guerra Civil es van deixar de celebrar totes les manifestacions religioses i populars. El mateix 1939 ja es van reprendre i van durar fins al 1969, quan es va fer el viacrucis per darrera vegada amb una assistència de fidels molt escassa. Hi ha un testimoni de tots aquests esdeveniments: la revista anual *El Record*, que va sortir per quaresma entre 1917 i 1972, i que aporta un gran valor documental (LLIBRE, 1960).

La primera i la catorzena estacions, que obrien i tancaven la processó, tenien lloc en el mateix temple

parroquial o davant de la façana durant els anys de la reconstrucció de l'edifici després la Guerra Civil. L'itinerari baixava pel costat de la plaça de Dalt Vila fins al carrer de la Font, tombant a mà dreta. Allà es trobava la segona estació arran de la porta de l'antiga Barberia Bajona, on encara hi ha el millor exemple de les creus que es conserven. Posteriorment el seguici anava fins al carrer d'Enric Delaris on hi havia diverses estacions. Una d'aquestes, també conservada en part, es troba a la casa pairal de can Rifà, davant per davant del carrer de Sant Domènec. Arribat al passeig del Ter, arran del canal industrial, el viacrucis tombava a llevant fins al carrer del Pont. Enfilant aquesta via, encara hi ha, a can Muntada, un altre exemple de creu a l'alçada del primer pis. A l'altre extrem del carrer, després de passar per diverses estacions ara desaparegudes, s'arribava a les conegudes «Tres Creus» que, per als seguidors del viacrucis, era el Calvari i després es van convertir en un indret simbòlic per a tots els manlleuencs. Es considera que es tracta del record

La creu més sencera del viacrucis manlleuenc, al carrer de la Font. (Carles Martorell)

Escultura de Sant Antoni de la plaça de Sant Antoni. (Fons Carles Molist. Arxiu Municipal de Manlleu)

Font de Moisès a la pujada de l'Hospital. (Carles Martorell)

Font de Sant Pancràs. (Carles Martorell)

Pilar de la creu de terme. (Carles Martorell)

Monument en record de Pere Collell i Vilaró. (Carles Martorell)

de la Santa Missió de 1924, però possiblement anteriorment ja existia aquesta senyalització de l'estació del viacrucis en el mateix lloc. El recorregut retornava cap a l'església parroquial, enfilant el carrer i pujada de la Font passant pel costat del mur de can Vilaró, on encara hi ha una fusta travessera de la creu que s'hi havia col·locat i que cal observar amb certa atenció perquè actualment està pintada amb el mateix color de l'entorn immediat.

Les creus del viacrucis, com la majoria dels símbols religiosos, van ser objecte de destrucció durant els primers mesos de la Guerra Civil. El mateix Ajuntament va elaborar una llista, on també figuraven les capelletes de carrer, de les creus que calia destruir.¹⁹ Totes van ser restituïdes per a la celebració de la Setmana Santa

19. Arxiu Municipal de Manlleu. «Incautacions». Governació 18, exp. 7/1936.

de 1939 —ja en període franquista—, un acte destacat de la qual va ser el viacrucis, recuperat després de dos anys de no fer-se.

Altres símbols religiosos presents en el paisatge urbà manlleuenc són:

La imatge de Sant Antoni de Pàdua, que com s'ha esmentat anteriorment, apareix com a titular de la plaça que porta el seu nom i que està situada al centre del barri de l'Erm, creat en l'esclat urbanístic de la dècada dels anys seixanta. La figura, feta per l'escultor Alfons Casas, es va inaugurar l'1 de juliol de 1984. Actualment la plaça es troba en procés de remodelació però, com consta en el llibret editat per l'Institut de Desenvolupament de l'Erm de l'Ajuntament de Manlleu, a instàncies del veïnat, caldrà «trobar un lloc visible i segur per a la figura de Sant Antoni on quedi protegida d'actes vandàlics» (PLAÇA, 2009: 8).

La font de Moisès es troba a la pujada de l'Hospital, actualment completament urbanitzada, que recull les aigües de les esquerdes del turó conegut amb el nom d'el Puig, on hi ha l'Hospital de Sant Jaume. Representa l'escena continguda al relat bíblic de l'Èxode en què Moisès, en el desert, fa sortir aigua picant la roca amb un bastó i reflecteix les paraules: «tu colpiràs la roca i en sortirà aigua per tal que begui el poble.» Es va inau-

gurar el darrer dia d'octubre de 1981 durant la primera visita que va fer a Manlleu l'aleshores president de la Generalitat Jordi Pujol.

El relleu de Sant Pancràs, sant de gran devoció popular considerat advocat per trobar feina i protector dels negocis, es troba en una placa de pedra situada en una font del carrer de Garcia Estrada. L'Ajuntament la va inaugurar el 1995 a petició dels veïns.

A la confluència del passeig de Sant Joan amb el carrer de Torelló hi ha un monument recordatori de la persona de Pere Collé i Vilaró en el lloc on va ser assassinat l'agost de 1936. Es va construir el 1968 i es va dedicar a aquest manlleuenc que havia estat cofundador de la secció local de la Comunió Tradicionalista, regidor de l'Ajuntament en el darrer període republicà i també corresponsal a Manlleu d'*El Correo Catalán*.

Finalment, també cal destacar l'existència de les restes d'una simbòlica creu de terme. Seguint el costum antic de posar creus en llocs estratègics que indicaven divisions parroquials o punts de reunió, el 1964 l'Ajuntament en va col·locar una. Era un lloc de gran visibilitat sobre el cingle damunt el riu Ter. Mai no va tenir cap funcionalitat ni cap interès especial. Fa temps que ha desaparegut l'autèntica creu de ferro que la coronava i resta abandonat el pilar que la sustentava.

/ La devoció familiar: les capelletes de visita domiciliària

A determinades cases de moltes poblacions s'esdevé, cada dia, una escena semblant: truquen a la porta o al timbre; és el veí o la veïna del costat o d'unes cases més enllà que porta, embolicada en una funda de roba, una espècie d'armariet. Qui el recull el sol posar en un lloc vistós de la casa, li treu l'embolcall i li obre les portes. Allà a dins, en aquesta caixa quadrangular de fusta, tancada amb un vidre, apareixen unes determinades imatges religioses: la Sagrada Família, la Mare de Déu del Sagrat Cor de Jesús o alguna altra imatge relacionada directament amb la religió catòlica. En alguns casos hi ha una bombeta i s'endolla el fil per fer-la lluir; en d'altres, a més, se li dirigeix una oració de benvinguda o una pregària demanant un bon futur per al nucli familiar. Generalment, l'endemà es reproduceix el gest a la inversa: es fa una reverència d'acomiadament, es disposa una almoïna a la caixeta que hi ha feta expressament a la base, es tanquen les portes i es torna a enfundar. Seguidament, algú de la casa, que ha estat particip dels gestos esmentats, n'agafa la nansa que sobresurt, passa la porta i s'arriba a la casa del veí o la veïna convinguts prèviament. Truca a la porta o al timbre i lliura l'objecte amb el mateix gest que li van fer abans a casa seva. I així, dia a dia, fins a completar un cicle que generalment dura un mes.

Aleshores la zeladora o el zelador, procurant que no s'endarrereixi gaire, buida la caixeta de les aportacions econòmiques —que guarda amb les dels mesos anteriors. Procura que el primer dia del mes següent el veí o la veïna a qui li correspon torni a rebre aquell petit habitacle d'imatge religiosa.

Així, en determinades cases d'una parròquia cada llar és una baula d'una cadena o circuit de fe que pràcticament es fa invisible; cada família sap qui li porta aquella capelleta i, alhora, a qui la ha de dur, però moltes vegades, gairebé sempre, ignora quines altres

llars la rebran i la passaran. La fe i la devoció popular no s'estan quietes: són el producte de les capelletes de visita domiciliària dedicades majoritàriament a la Sagrada Família, a alguna advocació mariana o a algun sant. Són capelletes, sí, capelles en petit, que en lloc d'esperar els fidels els van a veure.

I de moment, per sort, en alguna casa, un dia o un altre, algú pregunta: «Quin dia és avui?». «Ah!», respon algú, «avui portaran la capelleta».

Les capelletes itinerants o de visita domiciliària: irradiació de fe, captació de diners

Durant molts segles, pràcticament fins que es van establir els acords amb l'Estat, les parròquies se solien mantenir gràcies a les aportacions dels fidels. Les dotalies i els actes de consagració de les esglésies ja definien, a l'alta Edat Mitjana, el territori en el qual podien exercir el dret de reclamar els delmes. Posteriorment van ser ben prolífiques les donacions de terrenys mitjançant els testaments de nobles i no nobles a l'espera d'una millor acceptació en el regne celestial. Aquest darrer procediment va proporcionar grans riqueses materials i propietats a monestirs i altres centres religiosos que van assolir un gran pes social i econòmic més enllà de l'austeritat que el missatge de la fe proclamava.

Al llarg del temps hi va haver diversos intents de limitar l'acumulació de propietats de l'Església, i la desamortització de Mendizábal (1836-1851), durant el regnat d'Isabel II, va comportar la posada a la venda dels béns eclesiàstics. D'aquesta manera, molts terrenys i edificis religiosos van canviar de mans i la burgesia, que estava en plena expansió econòmica, se'n va

beneficiar. Molts temples van caure en desús i les petites parròquies van veure eixutes moltes de les seves possibilitats d'ingressos econòmics.

Això va generar tota una sèrie de petites accions per facilitar el recapte de diners i espècies que servissin de suport i manteniment dels petits nuclis parroquials. Se solia encarregar aquesta tasca a una confraria o pabordia, que anava rellevant els seus membres cada cert temps. A Manlleu, per exemple, existia la Pabordia de la Mare de Déu de Cap d'Altar que s'encarregava, des del segle XVI, d'organitzar les diverses manifestacions religioses de caràcter festiu (HOJA, 1950: 1036). Per pagar les despeses d'aquestes activitats solien utilitzar els donatius que es recollien a les bacines o safates que es passaven a cada missa; així mateix, es cuidaven de recollir els diners dipositats a les caixes almoineres que, dedicades a algun sant, o especialment a la salvació de les ànimes del purgatori, es trobaven a les parets del mateix temple. La presència de les pabordesses en els bateigs dels infants era una de les activitats que donaven més rendiment, ja que passaven la safata a pares, padrins i a tots els presents.

Antiga bacina per recollir almoines, 2009. (Joan Arimany)

Un altre moment especial per als pabordes i les pabordesses era el dia de la Festa Major, el 15 d'agost, quan es feien els anomenats *llevants de taula*. Aquesta manifestació coincidia amb el dinar de la festa, celebrat a totes les cases amb la màxima magnificència i, moltes vegades, amb familiars convidats. En qualsevol moment, des de mig àpat i fins a la sobretaula, els pabordes i les pabordesses, acompanyats d'un grup de músics, passaven pels carrers de la vila i cridaven veïns i forasters, que s'atansaven a les finestres, les balconades i els portals. Aleshores era quan se'ls mostrava la bacina o safata d'argent, dedicada a la marededéu Assumpta, on anaven caient les monedes i els donatius dirigits, en aquest cas, de forma expressa a la patrona de la població. Un cop havia passat la comitiva, que per a la mainada representava un moment especial de la festa, els comensals tornaven a la taula (PUNTÍ, 1931: 32). Aquesta tradició i d'altres van anar desapareixent en les primeres dècades del segle XX.

També era destacable la diada de Pasqua de Resurrecció, quan els membres de la pabordia feien un recorregut per les masies del terme; en aquest cas se solien recollir ous que l'endemà se sortejaven a la plaça Major.

Els sistemes de recollida de diners eren, per tant, molt diversos i s'aprofitava qualsevol necessitat de la parròquia per fer la capta dels fidels.

El pa, com a aliment simbòlic a més de nutritiu, també s'utilitzava com a sistema de recollida d'almoïna, que es destinava als més pobres. Es coneixia com a *pa de Sant Antoni*. Aquest costum, que variava dependent dels llocs, a Manlleu es feia per Sant Antoni de Pàdua i va tenir lloc fins passada la Guerra Civil espanyola (HOJA, 1946: 12). En altres contrades es feia per Sant Antoni Abat, però el mes més escaient era el juny i havia pres empena a finals del segle XIX des de Pàdua

mateix com a record del donatiu que els pares feien al sant en forma de pa: tants quilos com els que pesava el nadó. A moltes esglésies, com a Manlleu, hi solia aparèixer una caixeta expressa, de vegades amb la figura d'aquest personatge universal de l'Església catòlica al costat de les altres, i habituals, caixes almoïneres (VILAMITJANA, 2003). De manera semblant, però més habitual, hi havia el recapte del *pa dels pobres*, que es duia a terme en diverses ocasions al llarg de l'any. Pel gener de 1953 es van recollir 904 pessetes, i es destacava que «entre esas limosnas se han encontrado dos billetes de 50 y dos de 25 pesetas» (HOJA, 1953: 1204). El mes següent es van recaptar 512 pessetes i «entre ellas había 4 billetes de 25 y 1 de 50 ptas» (HOJA, 1953: 1204). El mes de març la quantitat va pujar a 682,80 pessetes, amb 4 bitllets de 25 (HOJA, 1953: 1211). Algunes devotes manlleuenques recorden el donatiu d'un pa o panet a la gent més pobre que una parròquia vigatana feia precisament el 13 de juny, festivitat de Sant Antoni de Pàdua.

Per tant, les maneres habituals de recollir fons per mantenir les parròquies, les accions religioses i les obres solidàries eren moltes i variades. La inclusió d'aquest aspecte en el present llibre es deu a la presència, com es veurà més endavant, d'una guardiola a les capelletes de visita domiciliària actuals i que han esdevingut una modesta via de suport econòmic per mantenir la parròquia.

Els antecedents immediats: les capelletes almoïneres dels ermitans

Un fenomen semblant i l'antecedent de les capelletes de visita domiciliària, proper en el temps, igual en la forma i amb objectius més o menys coincidents,

es troba a les capelletes almoïneres dels aplegadors o ermitans.

Tot i que en origen els ermitans eren associats a la vida eremítica i apartada, dedicada a l'oració i contemplació, des del segle XVI en endavant la funció i la figura de l'ermità havien variat considerablement respecte d'aquests inicis llunyans en el temps. La situació territorial apartada de les ermites els proporcionava la idea de vida eremítica original, però pel fet d'haver esdevingut lloc de culte, al qual acudien molts fidels, havien de servir d'hostatgeria. Generalment els ermitans s'ocupaven del manteniment del conjunt d'edificis destinats als visitants, que anaven acompanyats de clergues tonsurats —amb un particular tall de cabells que els identificava— que s'anomenaven popularment *donats*, o per sacerdots. També acostumaven a formar part d'aquestes comunitats, estretament lligades a l'ermita, uns obrers —triats a sort o per algun ordre especial— entre els feligresos laics dels voltants. Quan existia aquest grup, els ermitans solien ser els qui habitaven permanentment a l'ermita i havien de donar comptes dels donatius o llegats als obrers —que exer-

Santuari de Bellmunt, 2005. (Joan Arimany)

cien d'administradors— i als sacerdots —que deien missa quan els tocava.

Aquest tipus d'organització, però, podia variar segons l'ermita i també ho podia fer al llarg del temps. Així, per exemple, al santuari marià de Bellmunt (Osona) —al terme de Sant Pere de Torelló i situat sobre la serra del mateix nom a 1.246 metres d'altura—, del segle XIII al XV de l'ermita se'n feien càrrec els donats o, fins i tot, els sacerdots; més endavant un ermità laic, vestit amb una túnica burella de color fosc rebia i s'ocupava dels hostes (PLADEVALL, 1992: 85). D'aquesta manera, tal com ho demostren els pactes d'ingrés dels ermitans a aquesta capella, durant el segle XVIII, els seus deures esdevenen més administratius que religiosos (PLADEVALL, 1992: 87). D'un altre santuari osonenc, el de la Mare de Déu de Cabrera —en terme de Santa Maria de Corcó i situat a 1.302 metres d'altura en plena Serralada Transversal— se sap que hi havia ermitans des del segle XVI i que professaven encara la regla eremítica de sant Pau i sant Antoni. En aquests casos, de clara dedicació religiosa, se'ls anomenava amb el prenom de *fra*. En documents referents a aquesta capella, de 1602, es consignen en els comptes tres lliures i cinc sous «per una túnica per fra Pera» i el 1608 els obrers Masallera i Coma obren una subscripció per comprar «un hàbit per a l'ermità fra Pere Costa» (SOLÀ, 1935: 89). No seria fins al darrer terç del segle XVIII que la funció d'ermità l'ocuparia el membre d'una família laica, com passaria en molts altres santuaris, en la qual el cap de la casa s'anomenaria l'ermità i la seva esposa, l'ermitana (PLADEVALL, 1993: 93).

En el santuari o ermita de Nostra Senyora del Far també es té constància de l'existència d'ermitans des del segle XVII, moment en el qual es va edificar l'edifici que havia de servir d'habitatge i l'hostatgeria. La llinda de la porta d'entrada du la data de 1691 i algu-

nes llindes de les cel·les interiors, la de 1650 (RESUM, 1930: 11). Aquest santuari, que pertany al municipi de Susqueda (la Selva), presideix una imponent cinglera i ja és esmentat des de 1269. Els ermitans el van abandonar després de la Guerra Civil. Es poden trobar altres exemples en la gran majoria d'ermites que encara perviuen i, fins i tot, queden documentats en d'altres que han desaparegut. Aquest és el cas del santuari de la Mare de Déu de Borgonyà —en el terme de Sant Vicenç de Torelló, al nord de la Plana de Vic— que ja era esmentat el 1307. En aquest cas, l'ermità rebia les ordres i depenia dels obrers i del rector de Sant Vicenç i tenia, com a deure especial, mantenir la capella i el seu terreny i atendre els pelegrins que la visitaven, entre d'altres. Les dates més antigues de l'ermità de Borgonyà daten de 1604 (MORERA, 1996: 291). La curiositat d'aquesta ermita es troba en el futur que li va proporcionar la seva situació geogràfica propera al riu Ter. El 1895 l'empresa Nuevas Hilaturas del Ter va comprar els terrenys on hi havia la capella i els voltants per fer-hi una gran colònia industrial. Aquesta adquisició va comportar que des del bisbat de Vic —ocupat, aleshores, pel bisbe Josep Morgades i Gili— no es cedís l'espai de l'ermita ni els terrenys més propers; així, era la diòcesi qui mantenia la potestat sobre l'ermita i l'ermità. En aquest cas concret, i a causa de les tensions entre l'empresa i el bisbat, perquè aquest darrer tenia por que es fes proselitisme de la religió anglicana —cal pensar que la colònia havia esdevingut un petit poble i els propietaris de la indústria eren d'origen anglès—, el bisbat observava amb atenció qualsevol moviment que els industrials iniciessin i que anés en contra de la presència de la capella —que va ser remodelada amb el pagament de l'empresa— i de l'ermità. El 1920 en va prendre possessió un nou ermità i, tot i que el representant dels industrials veia amb bons ulls la

desaparició d'aquesta figura, es deixava constància que se'l mantenia, ja que la família de l'anterior ermità feia 750 anys que ocupava el lloc (MORERA, 1996: 292). Pocs anys després, però, l'ermità va esdevenir «sacristà-campaner» i posteriorment la figura va desaparèixer (MORERA, 1996: 293).

Una de les principals funcions que havia de fer l'ermità, a part de les que s'han esmentat en cada cas i que, més o menys, formaven part d'un mateix tipus de deure, era la de fer recapte. Segons Joan Amades (1956: 340-341), quan arribava el mes d'octubre, un cop acabats els aplecs, la majoria d'ermitans, o quistors, abandonaven els seus habitatges i feien camí a la recerca de captes en profit del culte de la imatge titular de l'ermita.

L'ermità de Bellmunt, per exemple, recorria durant alguns dies diferents parts de la diòcesi de Vic i també de la de Girona (AMADES, 1956: 340-341). El de Borgonyà, segons la documentació que establia les seves tasques, «tindrà la obligació de haver las coleccion de costumbre...».¹ El de Cabrera, per la seva banda, tenia obligació de fer cinc captes anyals per les parròquies veïnes; es tractava d'almoines en espècie segons la temporada. Així, la primera era la plega de la llana; la segona, del blat; la tercera, dels fesols i el blat de moro; la quarta era la de la cansalada, i la cinquena, la dels ous, el fil i el cànem (SOLÀ, 1935: 90). Precisament, els bisbes de Vic solien permetre als quistors de santuaris, esglésies i hospitals de qualsevol bisbat poder recaptar dins la seva diòcesi. Així, el 1519 els autoritzats eren: el captaire de Sant Sebastià d'Oristà; el de la Mare de Déu del Roure d'Allers (Girona); el de la Mare de Déu de Gràcia del Convent dels Agustins de Lleida; el de Sant Segimon del Montseny; el de Santa Maria de la Pietat

del Convent de Sant Agustí d'Igualada; el de Sant Sebastià d'Òdena; el de la Mare de Déu de Borgonyà; el de Sant Miquel de les Illes Medes (Girona); el de Santa Cecília de Montserrat; el de Sant Eloi de Tàrraga; el de Santa Magdalena de Roda, dita del Conangle; el de Sant Genís d'Oristà; el del Monestir de l'Estany; el de la Mare de Déu de Núria; el de la Mare de Déu del Coll d'Osor; el de Santa Maria de les Sogues (Urgell); el de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona, per als captius dels moros; el de Santa Quiteria; el de Santa Bàrbara; el de la Mare de Déu del Puig de França; el de Santa Magdalena de Corbera; el de Santa Maria del Collell; el de Santa Llúcia del Castell de Rajadell; i el de Sant Llop del Convent del Carme. El 1520 s'afegia a aquesta llista la possibilitat de recapte «pro costruzione operae capellae Beatae Mariae noviter inventae in parrochia Sancti Bartolomey de Gradu (Sant Bartomeu del Grau), per discretum Michaellem d'Alóu presbyterum»; per a l'hospital del Sant Esperit de Lleida; «pro sanctissimo sudario de Cadimio garlatensis diocesis»; per a l'hospital i església de Santa Bàrbara de Pruneres d'Hostoles (Girona); per a l'hospital de Sant Blai (Elina); per a Santa Maria de Passanant; per a Santa Maria del Tallat; per a Sant Sebastià del Farell (Barcelona); per a Sant Antoni de Cervera; i per a Sant Sebastià del monestir de Lleida. De dos anys més tard data el permís per al quistor de Santa Maria del Pinós (Urgell) constatant que podia recaptar en tot el bisbat menys a les parròquies de Calonge, Castelltallat i Molsosa. També es donava permís per al de la Mare de Déu dels Àngels, extramurs de Barcelona; per al de Sant Salvador de les Espases de Vacarisses; per al de Sant Sebastià de Riuprimer; per al de Sant Marçal del Montseny; per al de Santa Anna de Monistrol de Montserrat; per al de Santa Maria de Vallclara de Bansells i, finalment, per al de Sant Nazari d'Oristà (CORBELLA, 1923: 150-151).

1. Arxiu Episcopal de Vic. Correspondència de la parròquia de Sant Vicenç amb el bisbat [7 febrer 1899].

La particularitat, d'especial interès per a aquest estudi, és que els ermitans —anomenats també *aplegadors*, *santer*s, *qüestors* o *quistors*, *captaires d'ermita* o *freres d'alforja*—, en fer les captes, duïen penjada al coll una capelleta de fusta, que es tancava amb dues portes. Dins d'aquesta capelleta hi havia una reproducció de l'advocació de l'ermita que representaven, ornamentada amb flors de paper. Salvador Vilarrasa, a *La vida a pagès*, en fa una descripció acurada: «Un cop oberta, es veu la imatge, imitació en petit de la per qui capten, dins una altra tanca o reixeta de filferro, plena de flors artificials, agulles boniques, arracades i altres cosetes. Al capdavant de la capelleta hi ha un calaixet amb un forat per tirar-hi els quartos» i explica que «en mostrar la imatge a la gent de la casa, els petits tots volen veure aquella marededéu tan bonica i els grans també l'agoiten dient junts una o més avemaries, llewant-se els homes llurs barretines. Després passant-la de un en un besen el reixat perquè no es poden acostar més a la imatge» (VILARRASA, 1975: 79).

Els quistors, com els anomena Joan Amades, que podien anaven acompanyats amb una mula, a les alforges de la qual posaven les almoines, generalment en espècie, i els més pobres anaven a peu. Feien nit en alguna de les cases, que pel fet de proporcionar-los estatge no els donava almoïna (AMADES, 1956: 340-341). El folklorista continua dient que eren personatges a qui se'ls tenia una estima especial, ja que eren transmissors de notícies, narradors de rondalles, cantadors de goigs —evidentment de l'advocació que portaven— i, fins i tot, bons consellers matrimonials. De referències antigues, Amades explica que hi havia quistors o captaires d'ermita que feien llargs recorreguts. Els de Montserrat, per exemple, anaven per tota la Península i arribaven fins al migdia francès i al nord d'Itàlia. De temps més recents l'autor comptava que

eren els de Rocaprevera —santuari de Torelló— els més nombrosos i els que feien recorreguts més llargs (AMADES, 1956: 341).

Se'ls havia d'identificar per la vestimenta, tal com constava en un ban publicat a Manlleu pel setembre de 1764, del qual recollia la notícia Domènec Torrent i Garriga: «en el mes de Septiembre de 1764, y en virtud de disposiciones superiores, se publica un bando en Manlleu prohibiendo á los Santeros ó Ermitaños usar otro traje que el común de su provincia» (TORRENT, 1899: 41).

Per la zona de Manlleu, fins a la Guerra Civil, eren nombroses les capelletes transportades per ermitans —sempre homes— des de les ermites més properes o més llunyanes: Els Munts, Cabrera, Sant Corneli, Santa Llúcia i, fins i tot, Bellmunt. Es tractava d'unes capelletes petites amb una portalleta al davant. Alguns ermitans només passaven per Manlleu un cop a l'any i d'altres més sovint.²

Santuari de la Mare de Déu de Cabrera, 2002. (Joan Arimany)

2. Informació facilitada per Xavier Valls i Mas.

L'existència d'aquestes capelletes almoïneres o ermitanes apareix com un referent immediat a les capelletes domiciliàries. Les capelletes que es conserven, en col·leccions particulars o públiques, com és el cas del Museu de Ripoll (BELTRAN, 2005: 219-221), són un clar exponent de l'art religiós popular, i només en casos excepcionals encara es troben en la seva ermita d'origen. Aquestes capelletes, conjuntament amb altres elements i objectes de recapte, representen una forma de captació d'almoïnes. Així, resten al costat d'exemples com el soc de les almoïnes, la bacina o safata, les caixes d'ànimes i, en general, les caixes almoïneres fixes, situades a l'entrada del temple religiós, esperant rebre l'aportació anònima i desinteressada —o demanant algun miracle— del fidel pietós que l'oferia.

Una advocació de les capelletes de visita domiciliària: la marededéu del Sagrat Cor de Jesús

Una de les advocacions de les capelletes de visita domiciliària que actualment circulen per Manlleu és la dedicada a la marededéu del Sagrat Cor de Jesús, advocada de les causes difícils i desesperades.

El 1854 Jules Chevalier va fundar a França la congregació que vetlla per la devoció a la marededéu del Sagrat Cor de Jesús. Es tracta dels Missioners del Sagrat Cor que, molt aviat, van tenir seguidors en molts països. El 1880 es va establir una petita comunitat a Barcelona i des d'aquesta ciutat es van expandir per tot Sud-amèrica amb una veritable actitud missionera. Des d'aleshores han estat presents a Catalunya, amb un santuari al barceloní carrer de Rosselló i amb fórmules de difusió diverses, com calendaris o capelletes de visita domiciliària.

Capelleta de la marededéu del Sagrat Cor, 2006.
(Joan Arimany)

No es pot dir des de quan existeixen les capelletes dedicades a aquesta advocació, però es pot considerar que van portar les formes de fer i actuar de França. Per això, és possible que siguin tant o més antigues que les que estan dedicades a la Sagrada Família.

A Manlleu no hi ha informació referent a la presència d'aquest tipus de capelles abans de la Guerra Civil, ja que els arxius dels Missioners del Sagrat Cor van ser cremats. Després de la guerra, durant la dècada de 1940, ja es recorda la presència d'alguna capella.

Des de 1981, una manlleuenc³ es cuida d'aquestes capelles. Aquesta tasca, la va iniciar quan li van atorgar, fa més de vint anys, una capella. A partir de

3. Informacions facilitades per Carme Pajerols i Toni Donada.

Llibre amb oracions
que acompanya les
capelletes de la
marededéu del Sagrat
Cor, 2006. (Joan
Arimany)

Capelleta de la marededéu
de Lurdes que des de 2008
circula per Osona, 2008. (Joan
Arimany)

llavors, es va anar fent càrrec de les capelles que, per defunció, quedaven sense zeladora. Actualment coordina sis capelletes d'aquesta advocació que circulen per la població, dues de les quals les va anar a buscar ella mateixa expressament als Missioners del Sagrat Cor per cobrir la demanda que tenia. Una d'aquestes sis capelletes correspon a la que va comprar una devota de la marededéu del Sagrat Cor de Jesús, amb motiu d'una acció de gràcies, i posteriorment la va oferir per formar un circuit.⁴

Les recaptacions anuals d'aquestes capelletes es fan arribar a la congregació religiosa. A Manlleu, però, hi ha un parell de capelletes més de la marededéu del Sagrat Cor sense que s'hagi pogut saber qui se n'ocupa.

Cadascuna de les capelles la reben entre quinze o vint famílies i va acompanyada d'un llibret amb pre-gàries que inclou les que són específiques de la visita

domiciliària. I, com que no tenen una dependència parroquial, els itineraris es distribueixen per tot Manlleu.

Les capelletes de la marededéu del Sagrat Cor de Jesús són molt similars entre elles i contenen una imatge idèntica de la Verge i el Nen Jesús.

La devoció més recent: les capelletes de la marededéu de Lurdes

La darrera de les advocacions presents en les capelletes que circulen per Manlleu és la de la marededéu de Lurdes. L'Hospitalitat de Lurdes del bisbat de Vic va posar en funcionament unes capelletes de visita domiciliària amb motiu de la commemoració dels 150 anys de les aparicions de la Mare de Déu a Bernardeta i de la celebració del jubileu de l'any 2008.

L'Hospitalitat va assumir la iniciativa que ja s'havia dut a terme al bisbat de Solsona, amb dues capelletes

4. Informació facilitada per Càndida Sala.

—que aviat seran tres. Els itineraris establerts són comarcals. Així, durant un cert temps els veïns d'una mateixa població comparteixen les capelletes d'acord amb les previsions de la secció local de l'Hospitalitat; de tant en tant, però, canvien de municipi.

A Manlleu, una d'aquestes capelletes va circular entre febrer i agost de 2009 per un centenar de famílies. Cada família la va acollir durant dos dies; prèviament havien rebut un full amb pregàries per recitar durant el temps que tinguessin la capelleta. No es preveu que torni a passar per Manlleu fins d'aquí a un temps.⁵

L'advocació més freqüent: La Sagrada Família

La Sagrada Família és la figura pietosa que reuneix el patriarca sant Josep, la Verge Maria i el Nen Jesús i que ha servit a l'Església per exemplificar el model familiar per excel·lència.

Els moments en els quals els evangelis esmenten tota la família de Jesús són escassos i reflecteixen diferents situacions. El primer, és clar, es troba en el naixement, amb la veneració dels pastors i dels mags al nou-nat, i els dies posteriors en els quals acomplien la llei judaica de la circumcisió. El següent és el de la fugida a Egipte escapant del manament d'Herodes de fer-lo matar; més tard, ja de retorn a Natzaret, hi ha algunes escenes a la llar mentre pare i fill treballen l'ofici de fuster. Finalment, el que es pren com a model escultòric més genèric per representar la Sagrada Família —especialment en les capelletes de visita domiciliària— és el de la pujada de tota la família a Jerusalem per celebrar la festa de Pasqua quan Jesús

tenia dotze anys. Allà l'infant Jesús s'hi va quedar mentre els seus pares se'n tornaven. Després de buscar-lo en la caravana de viatgers, van decidir retornar a ciutat «i al cap de tres dies, el trobaren al temple, assegut enmig dels mestres, escoltant-los i fent-los preguntes. Tots els qui el sentien es meravellaven de la seva intel·ligència i de les seves respostes» (BÍBLIA, 1997: 117).⁶ És en aquest moment en què entrant a l'adolescència dóna els primers senyals evidents i en primera persona de ser el Messies davant d'aquells que, per edat i per bagatge, havien de saber més que ell. Aquest és el darrer moment en el qual apareixen els tres membres del nucli familiar en un mateix context.

De sant Josep, Joan Soler i Amigó en descobreix una contradicció en el fet que, essent el cap de família, pròpiament espòs de la Verge Maria, és qui transmet la nissaga de David al seu fill, però el cas és que Josep només és pare putatiu de Jesús (SOLER, 1998: 660). I no s'esmenta, en cap moment, el succés de la seva mort.

La Verge Maria apareix amb més freqüència, sobretot en els moments finals i posteriors a la vida terrenal de Jesús. La seva figura ha impregnat de forma contundent la visió de la relació matriarcal amb el seu fill en la iconografia cristiana de tots els segles. Malgrat això, no va estar exempt de discussió el paper que se li havia d'atorgar, i ha estat objecte de debat en diverses ocasions històriques des dels concilis d'Efes, celebrat l'any 431, i de Calcedònia l'any 451. En aquestes dues reunions, força tenses, es va discutir si Maria només podia portar el títol de mare de Crist (*Christotókos*) o també el de mare de Déu (*Theotókos*). El concili d'Efes havia declarat que Maria és Mare de Déu. L'emperador Teodosi II va tancar el conflicte posant-se al costat dels partidaris de *Theotókos* de Maria (DÍEZ, 1995:

5. Informació facilitada per Andreu Prat.

6. Lc 2, 46-47.

431). Des d'aleshores, la devoció a Maria ha abastat múltiples formes i advocacions, ja sigui sola o generalment acompanyada del seu fill Jesús.

Devoció manlleuena per la Sagrada Família

La constatació de la devoció i el record particular dels manlleuencs a la Sagrada Família sorgeix un parell de segles enrere. En un altar lateral del temple barroc de Santa Maria de Manlleu —destruït el 1936 en els primers dies de la Guerra Civil—, del qual n'era titular Sant Sebastià, patró dels paraires manlleuencs en època preindustrial, hi havia la figura de Jesús, Maria i Josep. El conjunt arquitectònic, en forma de retaule, també contenia altres figures religioses i provenia de final del segle XVIII o principi del XIX (GAJA, 1986: 20). Així mateix, el 1812 es va fundar la Germandat de la Sagrada Família, de la qual eren membres, especialment, gent de la pagesia, i que tenia per finalitat oferir-se l'ajut mutu entre els associats en casos de penúria. Una de les dues reunions que es feien a l'any era precisament per la festivitat de la Sagrada Família, diada en què se celebrava una missa a l'altar de Sant Josep de l'església parroquial de Santa Maria. Tot i no tenir cap vinculació amb les capelletes de la visita domiciliària, és curiós el fet que a la Germandat hi havia un personatge destacat, l'andador, que es dedicava a passar per les cases associades i que guardava els diners recollits en una caixa, feta expressament amb tres panys —un per cada clau que tenia cadascun dels tres membres de la junta— i que custodiava el germà major. Entre 1895 i 1936 eren d'uns trenta a quaranta membres però, tot i superar la Guerra Civil, la Germandat va acabar extingint-se el 1966 (ROCA, 2003: 60-62).

També és destacable, tot i que no va passar de ser un intent, la intenció de col·locar una imatge de la

Sagrada Família en una fornícula de l'edifici de l'Associació de la Joventut Catòlica, situat al carrer del Pont. Aquesta entitat, fundada el 1878, pretenia difondre els valors cristians entre la mainada i els joves manlleuencs i els oferia un espai i activitats de lleure impregnat de proselitisme. Durant molts anys es va celebrar amb gran fervor la festa de la Sagrada Família —que s'havia adoptat com a patrona de l'entitat— i quan es va completar la façana de la seva seu, a final del segle XIX, es va construir una fornícula a la part superior per col·locar-hi la imatge. Per qüestions econòmiques no es va acabar d'enllestir el projecte inicial i la capelleta no va ser ocupada per les figures a les quals anava destinada (HOJA, 1953: 1244). La Sagrada Família, però, va ser present durant molts anys uns metres més enllà d'aquest edifici. Al mateix carrer hi havia un pou

Font desapareguda de la Sagrada Família del carrer del Pont, 1961. (Xavier Valls)

que es va transformar en una font durant el segle XIX. Aquesta font va quedar integrada a la part posterior del gran edifici de la seu central de la Caixa de Manlleu. En el procés de construcció de la façana que donava al carrer del Pont es va aprofitar la deu d'aigua i es va embellir amb unes rajoles dedicades a la Sagrada Família, patrona de les entitats d'estalvi. Va durar de 1961 a 1996, any en què, amb motiu del centenari de la Caixa de Manlleu, es va reformar de nou aquella façana i es va transformar i despersonalitzar la font.

La festa de la Sagrada Família i els goigs

La celebració de la festa de la Sagrada Família es va iniciar als segles XVI i XVII, però va rebre un gran impuls gràcies a la formació de l'Associació de la Sagrada Família, fundada el 1861. El folklorista Joan Amades exemplifica la festa de la Sagrada Família, celebrada el primer diumenge després de l'Epifania, dient que es figurava la fugida a Egipte. Aquest fet que relaten els evangelis no hauria pogut passar, en l'imaginari popular, abans de la visita dels Mags, el 6 de gener, ja que no l'haurien pogut adorar si se n'haguessin anat amb anterioritat. Per això la celebració es va posposar fins més tard, tot i tenint en compte que l'Església oriental celebra el naixement de Jesús precisament, el 6 de gener (AMADES, 1956: 443). El Concili Vaticà II (1962-1965) va situar aquesta festa el diumenge dins l'octava de Nadal.

Durant els primers anys de funcionament de les capelletes domiciliàries, després de la Guerra Civil, les zeladores les portaven i les dipositaven a l'altar. Es deia una missa i, a partir de mitjan anys cinquanta, es cantaven els *Goigs en llahor de la Sagrada Família Jesús, Maria, Joseph, que canta les famílies associades de la Fidelíssima Vila de Manlleu* (GASOL, 1958).

A part d'aquests goigs particulars de Manlleu n'hi ha uns altres de molt més interessants per la seva vinculació més directa amb les capelletes de visita domiciliària de la Sagrada Família. La lletra és de mossèn Jacint Verdaguer i la música de mossèn Lluís Romeu i precisament duen el nom de *Himne a la Sagrada Família pera cantarse en las festas de la visita mensual domiciliaria*. Van ser editats a Barcelona el 1910 per la Librería y Tipografía Católica, justament tres anys després que es posés en funcionament el moviment pietós de les capelletes. El títol deixa ben clar amb quin objectiu es van imprimir: «pera cantarse en las festas de la visita mensual domiciliaria» (ROMEU, 1910: [3]). La tornada d'aquests goigs fa així:

*Jesús, Josep i Maria
oh noms més dolços que mel;
si al cor tothom us tenia
la terra seria
la imatge del cel.*

Opuscle amb la lletra i la música de l'himne per cantar durant la visita de les capelletes de la Sagrada Família, 2006. (Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic)

Les capelletes de visita domiciliària de la Sagrada Família

De les diferents advocacions a les quals estan dedicades les capelletes de visita domiciliària, les dedicades a la Sagrada Família són possiblement les més nombroses a Catalunya.

L'origen d'aquestes capelletes es troba en l'obra de sant Josep Manyanet (1833-1901). Nascut el 7 de gener de 1833 a Tremp, enmig d'una família nombrosa, va haver de treballar tot compaginant-t'ho amb els estudis que el van dur al seminari de Lleida i d'Urgell. Després de dotze anys al servei del bisbe de la diòcesi urgellenca, on va exercir diversos càrrecs, va ser ordenat sacerdot el 9 d'abril de 1859. Va ser durant aquesta època, com diu el pare Josep Maria Blanquet, actual vicari general de la Congregació dels Fills de la Sagrada Família, «que es va adonar de com estava l'educació de les famílies i dels infants» i això el va impulsar a fer les seves obres posteriors, sempre tenint com a exemple la Sagrada Família. Cinc anys més tard, amb l'aprova-

ció del bisbe, va fundar els Fills de la Sagrada Família Jesús, Maria i Josep i, el 1874, les Missioneres Filles de la Sagrada Família de Natzaret. L'objectiu va ser, com ell mateix va dir en el seu dia, «procurar la formació cristiana de les famílies, principalment a través de l'educació i instrucció catòlica de la infància i joventut i el ministeri sacerdotal».

Poc després es va traslladar a la parròquia de Sant Andreu de Palomar de Barcelona on va seguir amb la seva labor, obrint escoles, tallers i altres centres. Primer en aquest barri de Barcelona, ple de famílies humils i obreres i posteriorment a diverses poblacions de l'Estat espanyol; actualment les dues congregacions religioses que va fundar es troben repartides per diferents països d'Europa, Amèrica i Àfrica, on hi treballen prop de 700 religiosos.

Sant Josep Manyanet va morir el 17 de desembre de 1901 quan tenia 68 anys i amb fama de santedat. El 1984 Joan Pau II el va declarar beat i el 16 de maig de 2004 el va canonitzar (BLANQUET, 2005).

Devocionaris i altres documents que acompanyen les capelletes, 2006. (Joan Arimany)

Opuscle sobre la visita de la capelleta de la Sagrada Família imprès a Vic el 1913. (Fons de la Biblioteca Joan Triadú de Vic)

L'exemple i la motivació de la tasca de sant Josep Manyanet van ser sempre la Sagrada Família. Dos exemples d'aquest fet són la seva acció inspiradora del temple expiatori iniciat per l'arquitecte Antoni Gaudí, que ha esdevingut un símbol de la ciutat de Barcelona, i el 1899 la fundació de la revista *La Sagrada Família* des d'on va propagar-ne la devoció.

Segons el pare Josep Maria Blanquet, la seva congregació va ser la impulsora de l'existència de les capelletes de visita domiciliària de la Sagrada Família. La idea no sembla que hagués estat original del fundador, ja que l'hauria adquirit de terres basques on ja en circulaven, possiblement per influència francesa. El 1907, però, van posar en funcionament aquesta forma de devoció en el format com es coneix actualment a Catalunya. La iniciativa, a més, compartia objectius amb l'Associació de la Sagrada Família que el Papa Lleó XIII havia fundat el 1892, tot unificant altres moviments inspirats en la família de Jesús. La finalitat era proporcionar el corresponent honor a la Sagrada Família, donar-li culte i imitar-la en la vida quotidiana.

Els Fills de la Sagrada Família van impulsar l'existència de les capelletes dins d'aquest context; van voler aportar una presència de la Sagrada Família a les llars d'acord amb la idea de Lleó XIII, on es visualitzava una forma de quadre davant del qual es podia reunir la comunitat familiar a fer les pregàries. Creien que un quadre com a element pictòric podia fer-se tan habitual que, fins i tot, esdevindria invisible en la decoració de la casa. En canvi, com diu el pare Josep Maria Blanquet, per reviu la presència de la Sagrada Família era més propi la visita mensual de la imatge, ja que «d'alguna manera, quan una família acull una capelleta, entra en comunió amb les altres famílies». Posteriorment «i com a un grau més d'enfortiment de la presència de la Sagrada Família», continua el pare Blanquet, «va sorgir

la solidaritat entre zeladores i altres membres dels diversos circuits o cors, que havien d'estar formats per una trentena de famílies per complir amb el cercle mensual de la presència diària a cada casa, que es trobaven per a cosir o fer accions d'ajuda per a les famílies més pobres».

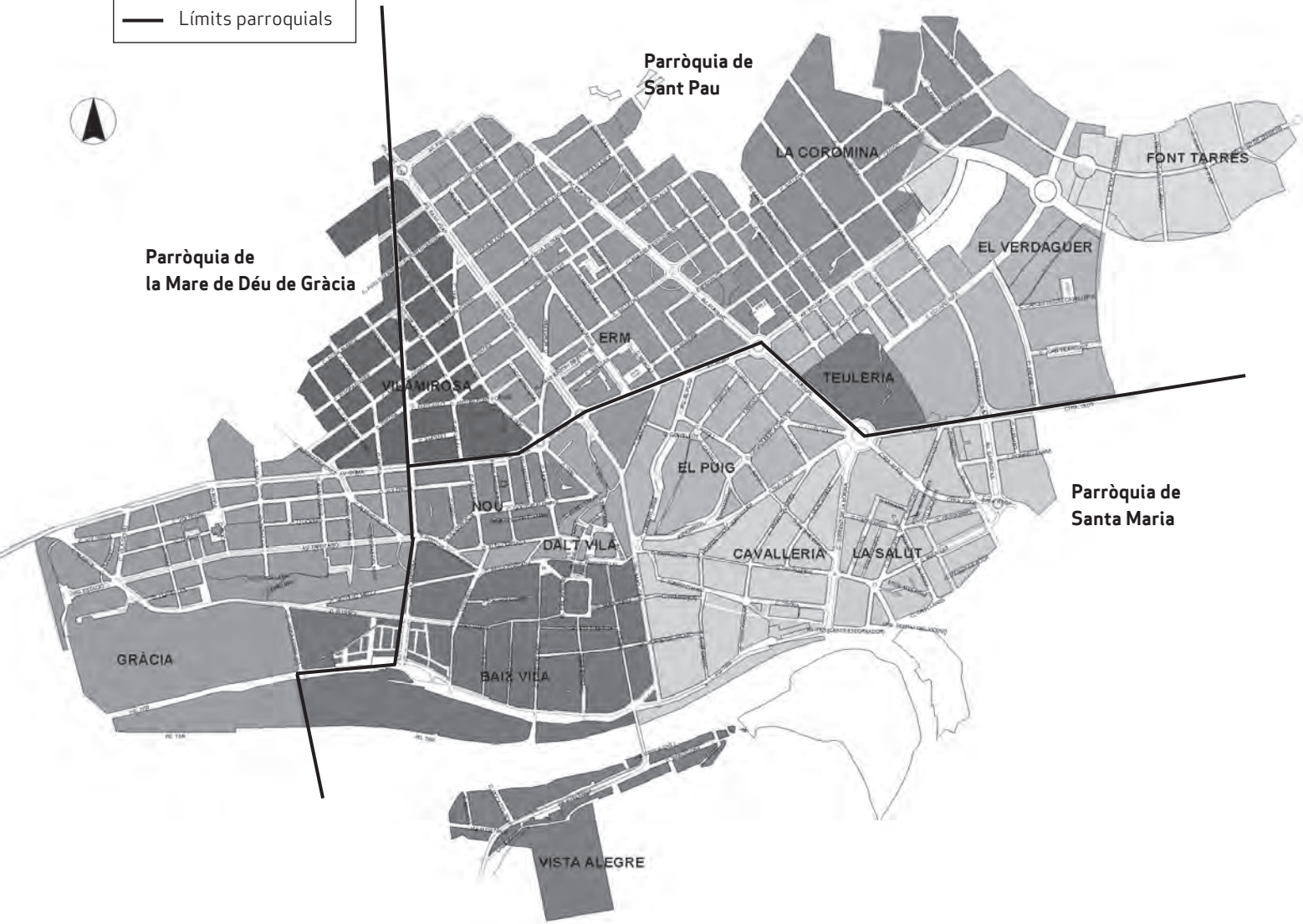
Tot i aquesta valuosa aportació, sobta la informació referent a la parròquia de Granollers de la Plana —de la qual forma part una petita zona del terme municipal manlleuenc— on consta que el 1894 s'hi va establir l'Associació de la Sagrada Família, amb 69 famílies, i es va iniciar, d'aquesta manera, la visita domiciliària (GRANOLLERS, 1998: 100). Altres fonts d'estudi d'àmbit local en altres parròquies, com en el cas de Rubí, estableixen l'origen de la manifestació pietosa a partir de l'obra de Sant Josep Manyanet (BRINS, 2004: 136) i, fins i tot, l'*Enciclopedia universal ilustrada europeo-americana*, coneguda com *Enciclopèdia Espasa*, dona testimoni del fet amb aquestes paraules: «La misma publicación [la revista *La Sagrada Familia*] es el órgano de la Visita mensual domiciliaria á la Sagrada Familia, novísima y práctica forma de honrar á Jesús, María y José...».⁷

La ràpida difusió d'aquesta devoció va afavorir l'aparició de llibres que intentaven fer-la més popular encara. El 1914 es va editar, a Barcelona, el volum *Episodis de la Sagrada Família de Nazaret*, que indicava ser un «llibre de lectura amena y piadosa per als devots de la Sagrada Família, i en especial per als associats de la "Visita mensual domiciliària" i en referència a la seva autoria constava per un devot de la mateixa». A les seves pàgines, a manera d'introducció, s'explica la forma i funcionament dels cors o circuits (EPISODIS, 1914).

7. «Sagrada Família, revista de la». Dins: *Enciclopedia universal ilustrada europeo-americana*. Vol. 32. Madrid: Espasa, 1958.

Límits de les parròquies i barri de Manlleu

— Límits parroquials

Els circuits o cors de les capelletes de la Sagrada Família

Els circuits de les capelletes de visita domiciliària de la Sagrada Família solen respectar els límits de la demarcació parroquial i les persones que exerceixen de zeladores fan les aportacions de les almoines recollides a la parròquia respectiva.

La població de Manlleu va néixer al voltant de l'església parroquial de Santa Maria que es va consagrar el 8 de novembre de l'any 906. En el document, acta o dotalia, s'esmenta el terme eclesiàstic que se li encomanava i que coincideix, a grans trets, amb el terme administratiu municipal; l'única excepció es troba a la zona sud, on una petita part del terme manlleuenc té dependència parroquial de Sant Esteve de Granollers de la Plana, que pertany al municipi de Gurb.

El ràpid augment d'habitants que va viure Manlleu des de mitjan segle XIX, com a conseqüència del procés d'industrialització i posteriorment de la immigració de població andalusa, especialment durant les dècades de 1950 i 1960, va comportar que la parròquia de Santa Maria fos acompanyada per la parròquia de Nostra Senyora de Gràcia a partir de 1951, i per la parròquia de Sant Pau del barri de l'Erm a partir de 1969.

Cal dir també que és difícil de calcular una correspondència entre les dades aportades i el nombre de manlleuencs residents en cadascuna de les parròquies. Aquest fet es deu a dues qüestions: el recompte que té el padró de l'Ajuntament, que es fa en base als districtes i seccions electorals, els límits dels quals no coincideixen amb els parroquials, i la distribució desigual de la població que no confessa la religió catòlica, que bàsicament es concentra al barri de l'Erm, el més poblat de tots, i que en gran part pertany a la parròquia de Sant Pau. Aquesta divisió, però, tampoc no té res veure amb la divisió de la població, de tipus més social, segons els barris.

Capelletes de la parròquia de Santa Maria

La constatació de la primera presència de capelletes de visita domiciliària de la Sagrada Família es troba en la revista *La Sagrada Família*, fundada, com hem dit, per sant Josep Manyanet. Des de 1907 —any en què va aparèixer— en els diferents números hi consta un butlletí o recompte dels cors o circuits existents. Segons el pare Josep Maria Blanquet, la primera estadística és de 1911 i diu que a Manlleu les primeres capelletes es van introduir el 1908, quan només feia un any que s'havien posat en funcionament. En tres anys ja hi havia onze cors o circuits. Era l'època en la qual el rector de Santa Maria de Manlleu era mossèn Joan Torra i, per la seva inquietud i dinamisme, cal pensar que de ben segur que abans de la Guerra Civil ja n'hi havia moltes més. Els arxius de la Congregació, però, es van cremar el 1936. També les persones entrevistades, de més anys i de més bona memòria recorden que abans de 1930 en circulaven diverses. No hi ha constància escrita, però, ni a Manlleu ni a fora, de la quantitat exacta.

Artística capelleta de la Sagrada Família que ja no circula per Manlleu. (Joan Arimany)

L'observació i l'inventari de les capelletes d'aquesta parròquia ha evidenciat que tenen una forma i unes característiques que en mostren l'antiguitat. Generalment són de base ample —a diferència de les més modernes, que solen ser més estilitzades— i indiquen una elaboració artesana que les fa diferents l'una de l'altra. Aquestes podrien ser probablement les que haurien perviscut des dels primers anys que es van implantar. Així mateix, la discontinuïtat de certs itineraris o circuits —apuntalats en famílies de profundes arrels manlleuenques— descobreix que hi ha hagut una continuïtat en el temps, però una disgregació en la distribució territorial; és a dir, que l'actual distribució de les famílies ja no presenta una agrupació en determinats trams de carrer, com devia ser en un principi.

Després del parèntesi provocat per la Guerra Civil, lentament es devien constituir els primers itineraris

Capelleta de les més antigues que circulen per la parròquia de Santa Maria, 2006. (Joan Arimany)

gràcies a la promoció parroquial, en una campanya de recristianització de la família. Possiblement, algunes famílies devotes van guardar les capelletes durant el temps de la guerra i les van retornar a disposició de la parròquia després. Així, es va posar en marxa l'Arxiconfraria de la Sagrada. Família que, des d'aleshores, hauria de vetllar pel bon funcionament dels diferents cors o circuits de visita domiciliària. El costum va fer que, a la parròquia de Santa Maria, els circuits prenguessin el nom d'una advocació de la Verge o el nom d'un sant o d'una santa.

La Hoja Dominical (HOJA, 1949: 955) deixava constància d'aquesta recuperació en un article dedicat a la festa de la Sagrada Família. És la primera referència pública a les capelletes de visita domiciliària des que va finalitzar la guerra. El text fa una referència explícita a l'existència anterior d'aquesta tradició pietosa: «Antes, la Capillita de la Sagrada Familia en su visita domiciliaria se albergaba en la mayoría de las familias manlleuenses. Llamamos la atención sobre el particular a fin de reanimar esta tradición tan cristiana, encauzando de nuevo a que las familias se cobijen bajo el amparo del modelo de las familias cristianas.» Unes línies més avall, deixant constància que ja hi havia algun circuit funcionant, es feia referència a la festivitat que motivava l'escrit: «se pide encarecidamente a las celadoras de los Coros que el sábado antes de la fiesta, dejen en la Sacristía, sus respectivas Capillitas para figurar en el altar el día de la fiesta; el lunes pasarán a recogerlas.» Aleshores, a més de mantenir el costum religiós ja s'apuntava la intenció de fer-lo créixer i es reclamava que «en los barrios donde no circule como antes la Capillita de la Sagrada Familia, avisen al Reverendo Vicario en su domicilio calle Delaris, 58, para subsanar esta deficiencia de común acuerdo con los Administradores de la Fiesta». I acabava recordant que «todos los miembros de las familias

asociadas el día 9, fiesta de la Sagrada Familia, pueden ganar Indulgencia Plenaria, en las condiciones acostumbradas visitando la Parroquia y asistiendo a uno de los mencionados actos». Aquests actes eren: un ofici solemne al matí, i trisagi —himne en què es repetia tres vegades la paraula *sant*—, consagració de les famílies a la de Natzeret i sermó a la tarda.

L'any 1949, segons consta en una edició de la *Hoja Dominical*, hi havia una sola zeladora principal per a tota la parròquia de Manlleu (HOJA, 1949: 956). Era Teresa Paré, que vivia al carrer del Pont, a qui també es podia sol·licitar el pas de la capella pel domicili familiar. Aquell mateix any, amb motiu de la festivitat de la Sagrada Família, es van posar sis capelles noves en circulació i es van nomenar cinc noves zeladores. Eren: Carme Donada, del barri de Dalt Vila; Conxita Caballeria, del barri de Baix Vila; Maria Fabregó, del mas Camporat; Dolors Sitjar de Serrat, del passeig de Sant Joan, prop del barri de la Cavalleria, i Montserrat Parareda, de les cases barates i futur barri i parròquia de Nostra Senyora de Gràcia. Aquest era el primer pas indubtable per estendre territorialment i socialment la tradició de les capelles. S'anunciava, així mateix, que les famílies que desitgessin rebre-les es posessin en contacte amb la zeladora de la seva zona per tal d'organitzar els itineraris (HOJA, 1949: 957).

A principi del mateix 1949, la *Hoja Dominical* donava un petit, però testimonial protagonisme a les capelletes de visita domiciliària. Seguint el costum de canviar cada any la capçalera de la publicació, des que se'n va reprendre l'edició un cop passada la guerra, n'oferia una d'especial que va durar els dotze mesos següents. En el primer número, on va aparèixer aquesta nova imatge, donaven la raó del canvi en un article titulat «El porque de nuestra viñeta» en el qual se'n proporcionava l'explicació: «la idea propuesta con el dibujo que encabeza el portavoz de la Parroquia, es el ambiente

de una mañana dominical en una familia cristiana manlleuense, localizada con el ventanal desde donde se divisa la torre de la iglesia», i continuava tot esmentant els elements que apareixien en aquesta hipotètica llar: «El cuadro de la Santa Cena presidiendo el comedor, la capillita de la visita domiciliaria de la Sagrada Familia, el devocionario encima de la mesa, la lectura de la hoja parroquial...» (HOJA, 1949: 956). Es volia deixar clar que la capelleta era un símbol i un objecte de devoció que no podia faltar a cap casa.

El mes de març d'aquell any ja havien arribat quatre capelles noves i, per tant, s'incorporaven al grup el mateix nombre de zeladores que, des d'aleshores, podien fer la inscripció de més famílies en la visita domiciliària per 10 pessetes; d'aquesta manera es confeccionarien les llistes que es descrivien a la part del darrere de la capella, amb el nom, domicili i dia de rebuda (HOJA, 1949: 958).

La festa de la Sagrada Família de 1950 es va preparar amb antelació i amb molta solemnitat. A les zeladores se les instava a recollir els donatius entre les famílies que, a més de les aportacions d'inscripció i d'almoines de recollida mensual, també havien de participar econòmicament a la diada. Es demanava, així mateix, que portessin totes les capelletes dels dife-

Capçalera de la *Hoja dominical* de l'any 1949 on es veu, a un extrem, una capelleta de visita domiciliària. (Fons de la Biblioteca Municipal de Manlleu)

rents cors o circuits a la sagristia per tal de posar-les a l'altar del temple i oferir-los l'honor que els pertocava per la festa (HOJA, 1949: 1012). I, efectivament, la festa patronal celebrada el 8 de gener de 1950 no va desmentir les expectatives prèvies. Quinze capelletes —sis de les quals s'havien estrenat l'any anterior— van presidir la festivitat. Aleshores, segons els càlculs, ja arribaven a 450 famílies manlleuenques (HOJA, 1950: 1013). Es va aprofitar també, a més de fer els actes litúrgics específics del dia, per fer la benedicció d'una imatge de la Sagrada Família, realitzada al taller Arte Cristiano d'Olot, que quedaria situada en un lloc idoni de l'altar major, que passaria a presidir la festa. A aquesta celebració s'hi convidava expressament les famílies receptors de les capelles que se suposava que creixerien en nombre els mesos següents. Per pagar les despeses que es preveïen, es va fer el sorteig d'una escultura de la Sagrada Família i d'un nen Jesús entre les famílies receptors (HOJA, 1950: 1014). El mes de febrer ja s'havia fet el sorteig i n'havia sortit guanyadora Nativitat Caballeria. Juntament amb aquesta notícia s'anunciava la posada en marxa del divuitè cor, que estaria sota el patronatge de la Verge de Fàtima, de la qual duria el nom, i que coordinaria la senyora Vergés d'Isern. El seu itinerari, seguint el procés d'expansió dels anys anteriors, se situava a la carretera d'Olot, en el sector de llevant de la població (HOJA, 1950: 1021).

El funcionament dels diferents circuits estava plenament en marxa i, fins i tot calia fer un recordatori periòdic del deure que tenien les zeladores de recollir els donatius, especialment en aquells casos que la capella no tingués guardiola, ja que les monedes se solien fer passar cap a l'interior de la mateixa capella per darrere del vidre. Així mateix, es feia esment de la importància de posar la llista de famílies adherides a la part posterior, amb el nom, l'adreça i l'ordre de

possessió. Segons sembla, ja aleshores era freqüent la dificultat de mantenir la pauta marcada per cada itinerari (HOJA, 1950: 1023). I també es remarcava la necessitat de tenir cura que els més menuts de la casa no les fessin malbé (HOJA, 1950: 1044).

Any rere any, el diumenge després de Reis, la festa de la Sagrada Família anava augmentant en solemnitat i assistència alhora que ho feia el nombre de llars que acollien les capelles. Així, en la diada de 1951 eren unes 600 les famílies que es comptaven entre els participants de la devoció i, en aquella ocasió, se'ls prometia indulgència plenària si assistien als actes programats i es confessaven, combregaven i «rezando a intenciones del Papa Pío XII» (HOJA, 1951:1076-1077). Des d'aquest any es va establir que l'agrupació de cors s'encarregaria de fer dir una missa cada mes per als socis difunts (HOJA, 1951: 1085). Aquesta missa va passar a dir-se un cop a l'any, en una data propera a la festa.

L'any 1954 funcionaven diversos circuits a la parròquia de Santa Maria, tot i que ja es consideraven aliens aquells que funcionaven a la parròquia de Nostra Senyora de Gràcia, creada uns anys abans.

A partir de 1953 ja apareixen en la *Hoja Dominical* les recaptacions de cada circuit. Per a l'any anterior, les capelles o cors corresponents a la parròquia de Santa Maria, eren les següents:

Sant Jaume (cases de pagès): 291 pessetes.
 Nostra Sra. del Carme: 252,10 pessetes.
 Nostra Sra. de Fàtima: 250 pessetes.
 Nostra Sra. dels Àngels: 185 pessetes.
 Santíssima Trinitat: 142 pessetes.
 Sant Francesc: 130 pessetes.
 La Immaculada: 128,25 pessetes.
 Nostra Sra. dels Dolors: 125 pessetes.
 Nostra Sra. de la Gleva: 125,25 pessetes.

Nostra Sra. de Montserrat: 119 pessetes.
 Nostra Sra. de la Salut: 105 pessetes.
 Sant Esteve: 100 pessetes.
 Nostra Sra. del Pilar: 93 pessetes.
 L'Assumpció: 87 pessetes.
 Sant Isidre: 80 pessetes.
 Sant Joan Baptista: 68 pessetes.
 Sant Joan Evangelista: 63 pessetes.
 Nostra Sra. de Lurdes: 35 pessetes.

A mitjan 1953 s'hi va sumar un nou cor, el de Santa Teresa de Jesús, amb una capelleta que havien pagat les famílies que en formaven part i que completava el nombre de vint-i-un cors circulant a la parròquia.

Cal remarcar, com s'anunciava repetidament en la *Hoja Dominical*, que calia portar un cert control en el funcionament de cada circuit i fins i tot hi havia reclamacions quan alguna capelleta no seguia l'itinerari establert, com va passar al Cor de la Mare de Déu dels Àngels a mitjan 1964. Tot indica que hi havia certs aspectes força descuidats, sobretot si s'observen les liquidacions dels anys següents, en les quals no apareixen algunes de les capelletes esmentades anteriorment i, en canvi, n'hi apareixien de noves. Des d'aleshores que es fa difícil de comprovar les recaptacions exactes.

En el llibre dedicat a les entitats manlleuenques, elaborat per Ramona Claparols i Maria Pilar Vila, s'esmenta l'Associació de la Sagrada Família de Santa Maria, amb dependència d'aquesta parròquia i de la qual formaven part, en l'organització interna, divuit zeladores i el rector, i com a socis unes 360 famílies. La finalitat, segons hi consta és: «la visita domiciliària de la capelleta de la Sagrada Família perquè sigui un motiu per a la família per fer una estona de pregària. Per aquesta raó, cada capelleta porta un llibre que ajuda a la pregària. Els diners que es recullen són una

petita ajuda en les despeses de la parròquia», i acaba dient que la història de l'associació «és molt antiga, però en desconeixem totalment els orígens» (CLAPAROLS i VILA, 1981: 104).

La darrera notícia sobre els diferents cors de la parròquia de Santa Maria és del novembre de 2005. Aleshores hi havia les capelletes següents:

Mare de Déu dels Àngels
 Teresa Saborit
 Carrer Voltregà
 Veïnat de la Salut
 Santa Teresina
 Vista Alegre
 Felissa
 Sant Joan Baptista
 Carretera d'Olot / carrer d'Àngel Guimerà
 Verge de la Pau
 Sant Ignasi (carrer del Pont)
 Sant Antoni

Moderna capelleta que circula per la parròquia de Santa Maria, 2006.
 (Joan Arimany)

Cal fer notar que la localització i la detecció dels diversos circuits d'aquesta parròquia han estat una tasca laboriosa, ja que des de la rectoria no hi havia un contacte directe amb les zeladores i ha calgut una recerca amb persones que podien estar-hi en relació.⁸

Capelletes de la parròquia de Nostra Senyora de Gràcia

Com s'ha explicat, el creixement urbanístic de Manlleu va comportar la creació de dues parròquies més durant la segona meitat del segle xx. La primera d'aquestes dues va ser la de Nostra Senyora de Gràcia. L'església es va edificar en un nou sector de la població, el barri de les cases barates, cap al sector de ponent, que van construir la Diputació de Barcelona i l'Obra Sindical del Hogar després de l'aiguat de 1940. El temple va ser beneït el 6 de maig de 1951 per l'aleshores bisbe de Vic Joan Perelló. Es va constituir com a església filial de la parròquia arxiprestal de Santa Maria amb un vicari perpetu. Més endavant va assolir la independència parroquial. El 1995 donava servei a una població de 3.530 persones (PUJOL, 1995: 85-87). La dedicatòria a la Mare de Déu de Gràcia va ser en justa recuperació de l'antiga patrona manlleuena que va deixar de ser-ho quan es va construir el temple barroc dedicat a Santa Maria Assumpta.

Se li va adscriure, per proximitat, l'església sufragània de Sant Esteve de Vila-setrú que, ja des del segle x, depenia de Santa Maria. Cal remarcar que Sant Esteve de Vila-setrú va tenir la condició de parròquia durant un cert temps, però a l'Edat Mitjana n'havia fet les funcions a l'antic municipi de les Masies de Manlleu, que es va annexar a Manlleu el 1844.

8. Ens han facilitat informació Montserrat Madirolas, Dolors Martínez, Maria Masoliver, Teresa Prat, Angeleta Suriñach, Dolors Traveria i Ramona Verdaguer.

Capelleta que circula per la parròquia de Gràcia, 2006.
(Joan Arimany)

Petit grup de zeladores de la parròquia de Gràcia que es troben per lliurar la recaptació anual, 2006. (Joan Arimany)

A la parròquia de Gràcia, a principi de 1952 ja hi havia una capelleta de visita domiciliària en circulació. Era la que tenia com a zeladora Montserrat Parareda, que l'havia posat en funcionament el 1949 amb dependència de la parròquia de Santa Maria. A principi de 1953 hi havia dues capelletes —aquesta segona havia rebut la benedicció durant la festa de la Sagrada Família d'aquell any— i el 1954 se n'hi va sumar una tercera (HOJA, 1953: 1196). Molt aviat n'hi va haver una quarta.

A la parròquia de Nostra Senyora de Gràcia es van identificar els circuits amb el nom de la zeladora, tot i que en un principi també es feia mitjançant advocacions acompanyades, això sí, del nom de la zeladora. Així, en referència a les aportacions de l'any 1955, cal esmentar aquests cors o circuits:

Ntra. Sra. de Gràcia (M. Parareda):

229,95 pessetes.

Ntra. Sra. de Montserrat (M. Papell):

148,15 pessetes.

Ntra. Sra. del Carme (R. Roma):

236,85 pessetes.

Ntra. Sra. del Pilar (T. Vila):

99,70 pessetes.

A poc a poc s'hi van anar sumant noves capelletes. El 1958 eren cinc i el 1960, segons la llista que conté la recaptació, eren sis:

Montserrat P.: 432,70 pessetes.

Miquela P.: 232,00 pessetes.

Rosalía R.: 412,30 pessetes.

Trinitat V.: 301,40 pessetes.

Josefa A.: 523,50 pessetes.

Carme S.: 107,30 pessetes.

Capelleta que circula per les masies del nord-oest del terme de Manlleu, 2006. (Joan Arimany)

En el llibre dedicat a les entitats manlleuenques, que ja hem citat, s'esmenta l'existència de l'Associació de la Sagrada Família de Nostra Senyora de Gràcia, amb dependència d'aquesta parròquia. L'organització interna anava a càrrec de dues senyores que eren zeladores de les capelletes i el sacerdot i com a socis hi constaven unes 300 famílies. La finalitat era, si fa no fa, la mateixa que a Santa Maria (CLAPAROLS i VILA, 1981: 103).

El 2006 hi havia set zeladores i un zelador, una persona menys que l'any anterior. Havien conservat el costum de reunir-se un mateix dia per lliurar els diners recaptats a la parròquia.⁹

9. Informacions facilitades per Josepa Autet, Maria Bou, Francesc Capdevila, Carme Costa, Núria Grieria, Maria Molist, Montserrat Parareda, Bartomeu Subiranas i Trini Vila.

D'entre els circuits d'aquesta parròquia, cal destacar aquell que circula per les masies del nord-oest del terme i que té com a punt de referència la masia de les Basses. Antigament aquesta funció de coordinació es feia des de la mateixa església de Sant Esteve de Vila-setrú i, més concretament, des de la casa annexa coneguda com cal Monjo.

Capelletes de la parròquia de Sant Pau

La darrera de les parròquies que es va crear a Manlleu és la de Sant Pau, situada al barri de l'Erm. Aquest sector de Manlleu va créixer ràpidament a la zona nord-est del centre urbà, de forma més aviat desordenada arran de l'arribada de població d'origen andalús. L'augment de població va fer que les autoritats eclesiàstiques designessin un sacerdot per atendre les necessitats religioses i endegar el projecte de

Algunes capelletes porten missatges dirigits a les famílies de la parròquia de Sant Pau, 2006. (Joan Arimany)

construcció d'un temple. Entre el 8 de setembre de 1968 i el 29 de juny de 1969, festivitat de Sant Pere i Sant Pau, es va edificar una església que, en aquesta darrera data, va inaugurar el bisbe de Vic Ramon Masnou. L'església va ser dedicada a Sant Pau per elecció popular entre la comunitat que, mentre es construïa el temple, es reunia en un soterrani proper a l'edifici actual (Pous, 1995: 89-92).

Claparols i Vila (1981: 105) esmenten l'existència de l'Associació de la Sagrada Família de Sant Pau, amb dependència d'aquesta parròquia, l'organització interna de la qual el 1981 anava a càrrec de tres zeladores i el mossèn de la parròquia. Com a socis es comptaven unes vuitanta famílies. La finalitat era la típica d'aquestes entitats. En la seva breu història hi consta que abans de l'existència de la parròquia ja hi havia alguna capelleta voltant pel barri i que, en constituir-se la parròquia, hi va quedar vinculada definitivament. Actualment hi ha tres zeladores a la parròquia de Sant Pau que s'ocupen de quatre capelletes.¹⁰

Circuit en terme manlleuenc que correspon a una altra parròquia

En esmentar l'organització parroquial, ja s'ha constatat que una part del sector sud del terme municipal de Manlleu depèn eclesiàsticament de la parròquia de Sant Esteve de Granollers de la Plana del municipi de Gurb. Fins a mitjan segle XIX, aquesta zona formava el municipi independent de Vilamirosa, i tenia com a temple religiós el de Sant Julià de Vilamirosa. A aquest terme hi estaven agregades unes quantes masies de l'entorn i no tenia un nucli urbà definit. L'annexió a

10. Informacions facilitades per Maria Anfruns, Pilar Illamola i Conxita Vilalta.

Capelleta de la Sagrada Família de la parròquia de Granollers de la Plana, 2006. (Joan Arimany)

Manlleu, el 1844, es va fer en l'àmbit civil, però no en l'eclesiàstic. És habitual, entre els veïns de la zona, fer referència a aquest fet amb la sentència següent: «Per vius a Manlleu i per morts a Granollers.»

Per les cases de pagès que tenen la doble adscripció hi passa un circuit de les capelletes de visita domiciliària: una d'aquestes cases és la Rierola.¹¹ L'itinerari entre cases disperses sol ser lent i irregular, però es manté una certa freqüència de pas de la capelleta. Les famílies s'hi han d'esforçar més, ja que la distància entre les cases és més gran que en el nucli urbà. El transport sempre se sol fer a peu i mai en cotxe. Quan s'arriba a la destinació, és costum de dir: «Aquí teniu aquesta família que sabeu que no gasta, ni menja ni destorba.»

11. Informacions facilitades per Isabel Casadevall i Antoni Rierola, de la masia la Rierola.

Reflexions sobre les capelletes de visita domiciliària a Manlleu

D'aquest estudi sobre les capelletes de visita domiciliària a Manlleu se n'han extret diverses conclusions. La primera és que pretenen difondre la fe, en general, i estendre la devoció a la Sagrada Família, en especial. La segona, almenys en el cas de les capelletes de la Sagrada Família, és proporcionar suport econòmic a les parròquies o congregacions.

Les capelletes de visita domiciliària, més abans que ara, responen a un model de cristianització del context familiar. Malgrat això, tret de casos puntuals, la continuïtat de les capelletes en un mateix grup familiar sembla que està subjecta més a la tradició i al costum que a la devoció. La mostra d'aquest fet es troba en la irregularitat en el ritme de la gran majoria de circuits estudiats; si hi ha prou devoció en allò que representa, la capelleta segueix el seu curs sense interrupcions ni aturades. També cal destacar la dificultat de fer créixer els circuits, que més aviat van minvant, entre les noves famílies i, concretament, entre la població juvenil.

Malgrat l'interès de les zeladores i d'algunes famílies dels cors, la mostra de religiositat popular que representen les capelletes està en declivi. Les noves generacions no coneixen o no consideren important aquesta forma de culte entre els seus deures dins la comunitat cristiana, malgrat prendre-hi part en ocasions puntuals (casaments, bateigs, comunions, etc.). És probable, com ja s'ha pogut constatar, que els circuits vagin desapareixent a mesura que les zeladores deixin de fer la seva funció per edat o per defunció. D'altra banda, no sembla que des de les parròquies es mostri prou esforç per mantenir el caliu al voltant de les capelletes. És probable, per tant, que passades algunes generacions hagin desaparegut la gran majoria de cors o circuits.

Finalment, cal constatar que la tasca de seguiment de les capelletes de visita domiciliària és cosa de dones. L'any 2006, de totes les persones que exerceixen de zeladores a Manlleu, només una és home. La revisió duta a terme aquest 2009 ofereix el mateix nombre de presència masculina en els cors manlleuencs. El zelador ha agafat el relleu de la seva esposa.

La implantació de capelletes de noves advocacions, com és el cas de la Mare de Déu de Lurdes demostra que la tradició, malgrat tot, és viva. La societat imposa els seus criteris respecte a les noves formes de relació social i de veïnatge. Es resisteixen a desaparèixer, però, alguns costums tradicionals relacionats amb la religiositat popular.

/ Epíleg: de la recerca a l'exposició i a les rutes urbanes

L'any 2005 l'autor d'aquest llibre va rebre una beca del Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya per realitzar l'estudi «Elements de la religió popular en context urbà fora dels edificis eclesiàstics. Les capelletes de carrer o fornícules a Manlleu (Osona)». Aquest estudi va treure a la llum un ric patrimoni cultural urbà les dimensions del qual eren poc conegudes.

Amb l'objectiu de difondre aquest treball de recerca, el Museu Industrial del Ter va organitzar l'exposició temporal «Petits temples, capelletes de carrer. Devoció, festa i veïnat a Manlleu», que es va poder veure entre el 14 de desembre de 2007 i el 18 de maig de 2008. Els continguts d'aquesta exposició

van ser elaborats també per Joan Arimany, autor del llibre.

La mostra constava d'una trentena de lones impreses en format vertical on s'hi havien reproduït les imatges actuals i històriques de les diferents capelletes acompanyades per un plànol de situació i una ressenya històrica de cada capelleta. El disseny d'aquestes lones, amb una gran imatge actual de la capelleta situada en la part alta, evocava la posició en què es miren aquestes construccions al mateix carrer. El disseny de l'exposició va anar a càrrec de Laura Morató i les fotografies de les capelletes van ser realitzades per Carles Martorell.

Al costat d'aquests elements expositius es van poder veure tres de les imatges que ocupaven una fornícula als

Accés a l'exposició,
2008. (Joan Arimany)

Plafons verticals dedicats a les capelletes, 2008. (Joan Arimany)

Ruta de les capelletes,
2008. (Fons MIT)

carrers de Manlleu i que en aquells moments, per diverses raons, no estaven ubicades en el seu espai habitual.

La dimensió social i devocional la va recollir un audiovisual realitzat per Xef Vila. En aquest reportatge hi intervenien Lluís Agramunt Tartera sobre la marededéu del Carme del carrer de Torrent i Garriga, Wenceslau Bosch Rovira sobre la imatge de sant Roc del carrer de la Passió, Ramon Codina Caralt sobre la marededéu de Fàtima del carrer d'Umbert, Lluçia Ferrer Prat sobre la imatge de sant Domènec del carrer de sant Domènec, Dolors Martínez Padrós sobre la marededéu dels Àngels del carrer del Pont, Maria Masoliver Delgar sobre la imatge de sant Joan Baptista del passeig de sant Joan i Isidre Paterna Plajats sobre la imatge de sant Arnau del carrer d'Arnau de Corcó. Les manlleuenques i els manlleuencs oferien les seves visions i anècdotes personals respecte de les capelle-

Ruta de les capelletes a la font de la Mare de Déu, 2008. (Fons MIT)

tes de carrer que els eren més properes i les manifestacions festives organitzades al seu voltant. Aquestes aportacions es van combinar amb imatges preses en les diferents festes de carrer vinculades amb les capelletes i celebrades durant l'estiu de l'any 2007.

Durant els cinc mesos que «Petits temples, capelletes de carrer. Devoció festa i veïnat a Manlleu» va estar instal·lada al Museu Industrial del Ter hi van passar 1.400 visitants. Aquesta mostra es va complementar amb set sessions d'una ruta urbana guiada per les capelletes manlleuenques. Durant alguns dissabtes dels mesos de març i abril es va oferir l'oportunitat de participar en un itinerari de dues hores pels barris de la Cavalleria, Dalt Vila i Baix Vila. Els 70 participants en el conjunt de les sessions van poder observar una vintena de capelletes i escoltar la petita història que les envolta.

/ Agraïments

Voldria fer constar el meu agraïment a les diverses persones que han participat, d'alguna manera o altra, en el projecte i realització de l'estudi que ha donat origen a aquest llibre i, molt especialment, per mantenir viu un exemple de la nostra religiositat popular.

Per les seves valuoses aportacions sobre el passat i el present de les capelletes de carrer de Manlleu a: Lluís Agramunt, Maria Arisa, Gaspar Ballús, Mercè Bosch, Wenceslau Bosch, Manel Caballeria, Joan Cabanas, Francesc Camps, Pere Casal, Toni Casals, Ramon Codina, Josep Codony, M. Àngels Collell, M. Rosa Collell, Maria Colomer, Jacint Contijoch, Miquel Corbatera, Gloria Cuadrado, Josefina Fajeda, Lluçia Ferrer, Dolors Font, Francesca Freixanet, Guàrdia Civil de Vic, Peronella Guàrdia, Maria Illa, Manlleu Cavalleria, SL, Pilar Martín, Dolors Martínez, família Masnou, Maria Masoliver, Enrica Mitjavila, Maria Molera, Joan Molera, Isidre Paterna, Facund Perez, Família Prat, Rafael Ramírez, Maria Rifà, Ubaldo Rovira, Ramon Saborit, Carme Serra, Francesca Soldevila, Carme Tarrés, Dolors Traveria, Pere Vallbona, Xavier Valls, Pere Vila i Ramon Vila.

Per les seves valuoses aportacions sobre el passat i present de les capelletes de visita domiciliària de Manlleu a: Maria Anfruns, Josepa Autet, Josep M. Blanquet, Maria Bou, Francesc Capdevila, Isabel

Casadevall, Carme Costa, Toni Donada, Núria Grieria, Pilar Illamola, Montserrat Madirolas, Dolors Martínez, Maria Masoliver, Maria Molist, Carme Pajerols, Montserrat Parareda, Teresa Prat, Antoni Rierola, Cànida Sala, Bartomeu Subiranas, Angeleta Suriñach, Dolors Traveria, Xavier Valls, Ramona Verdaguer, Trini Vila i Conxita Vilalta

Per l'assessorament documental a: Empar Costa de l'Arxiu Municipal de Manlleu.

Per l'assessorament lingüístic a: Assumpta Grabolosa i Alícia Andreu del Consorci per a la Normalització Lingüística a Manlleu.

Per la seva inicial inspiració en l'estudi de les capelletes de carrer de Manlleu a: Kim Oliu.

Per la correcció en l'apartat bibliogràfic i pel valuós suport en la redacció de textos a: Nora Vela.

Pel seu suport continuat i la seva paciència a escoltar tantes i tantes històries de capelletes, a les meves companyes i company de feina a la Biblioteca Municipal de Manlleu: Magda Bassas, Montserrat Fontserè, Montserrat Ribé, Núria Silvestre i Lluís Pujol.

I a moltes altres persones —i a les diverses institucions— que, d'una manera o d'una altra, han fet aportacions que han ajudat a fer possible aquest llibre i que la falta de memòria no permet esmentar.

A totes elles i a tots ells: moltes gràcies.

/ Bibliografia general

- ABIAN, Angelina (1970). «Evocacions manlleuenques: Sant Lluís Gonçaga a Catalunya». *Comarca*, núm. 365 (20 juny).
- ABIAN, Angelina (1973). «Les festes de la Gleva». *Comarca*, núm. 448 (1 setembre).
- ALBAREDA, Joaquim (1981a). *La Industrialització a la Plana de Vic: 1770-1875*. Vic: Patronat d'Estudis Ausonencs.
- ALBAREDA, Joaquim (1981b). «Les societats manlleuenques del segle passat». Dins: *Les Entitats de Manlleu*. Manlleu: Gràfiques Manlleu.
- ALBAREDA, Joaquim (1987). *La Industrialització a Manlleu: energia hidràulica: creixement urbà: treballadors i fabricants: 1760-1931*. Manlleu: Museu de Manlleu: Ajuntament de Manlleu.
- ALCOVER, Antoni M.; MOLL, Francesc de B. (1962). «Capelleta». Dins: *Diccionari català-valencià-balear*. Vol. 2. 2a ed. Palma de Mallorca: Gràfiques Miramar.
- ALCOVER, Antoni M.; MOLL, Francesc de B. (1979). «Estiuet». Dins: *Diccionari català-valencià-balear*. Vol. 5, 2a ed. Palma de Mallorca: Moll.
- ALCOVER, Antoni M.; MOLL, Francesc de B. (1968). «Fornícula». Dins: *Diccionari català-valencià-balear*. Vol. 6. 2a ed. Palma de Mallorca: Moll.
- ALSIUS, Salvador (1999). *Hem perdut l'oremus: petita enciclopèdia de la cultura catòlica*. Barcelona: La Campana.
- AMADES, Joan (1952). *Costumari català: el curs de l'any*. Vol. 3. Barcelona: Salvat.
- AMADES, Joan (1953). *Costumari català, el curs de l'any*. Vol. 4. Barcelona: Salvat.
- AMADES, Joan (1991). «Sant Isidre i els cultes agraris». Dins: *Festes i costums dia a dia: calendari de la cultura tradicional viva segons Joan Amades*. [Barcelona]: Avui, fascicle 2.
- ARIMANY, Joan; CASADESÚS, Josep (1982). «Les llandes de Manlleu». *Manlleu-publicació*, IV època, any VI, núm. 205.
- ARIMANY, Joan (2008). *Capelletes de carrer de Manlleu* [en línia]. <<http://capelletesdecarrer.blogspot.com/>> [Consulta: 2 octubre 2009].
- ARIMANY, Joan (2009). *Capelletes de visita domiciliària de Manlleu* [en línia]. <<http://capelletesdevisita.blogspot.com/>> [Consulta: 2 octubre 2009].
- ARIMANY, Joan (2007). «Les capelletes de visita domiciliària a Manlleu». *Revista d'etnologia de Catalunya*, núm. 31 [en línia]. <<http://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=2390453>> [Consulta: 2 octubre 2009].
- ARIMANY, Joan (2006). «Les fornícules, exemples de religiositat popular». *Revista d'etnologia de Catalunya*, núm. 28 [en línia]. <<http://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=2278410>> [Consulta: 2 octubre 2009].
- BASAGAÑA, Maria del Mar (2001). *L'Abans: Manlleu, recull gràfic 1886-1965*. Barcelona: Efadós.
- BELTRAN, Oriol (2005). *El temps i els objectes: memòria del museu de Ripoll*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.
- Bíblia: *Antic testament* (1997). Barcelona: Associació Bíblica de Catalunya; Claret: Societats Bíbliques Unides.
- Bíblia: *Nou testament* (1997). Barcelona: Associació Bíblica de Catalunya; Claret: Societats Bíbliques Unides.
- BLANQUET, Josep M. (2005). «Apòstol de la Sagrada Família: Sant Josep Manyanet (1833-1901)». *Temes*

- d'avui, revista de teologia i qüestions actuals, núm. 17 [en línia]. <<http://www.temesdavui.org/pdf17/06.pdf#search=%22Sant%20Josep%20Manyanet%20filetype%3Apdf%22>> [Consulta: 21 agost 2006].
- BOLÒS, Jordi (2000). *Catalunya medieval: una aproximació al territori i a la societat a l'edat mitjana*. Barcelona: Pòrtic.
- BOLÒS, Jordi (2004). *Els orígens medievals del paisatge català: l'arqueologia del paisatge com a font per a conèixer la història de Catalunya*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- BOLÒS, Jordi; HURTADO, Víctor (2001). *Atles del comtat d'Osona (798-993)*. Barcelona: Rafael Dalmau.
- Brins d'història, les Nadales de Miquel Rufé: monografies rubinenques 1979-2002 (2004). Rubí: Fundació Museu-Biblioteca de Rubí.
- CAMÓS, Narcís (1949). *Jardín de María plantado en el Principado de Cataluña* [edició facsímil]. Barcelona: Orbis.
- CASAS, Pere; CROSAS, Carles (2007). *Nouvinguts a la ciutat: la construcció urbana de Manlleu, 1900-2005*. Manlleu: Museu Industrial del Ter; Vic: Eumo Editorial.
- CLAPAROLS, Pere (1984). «Història postal de Manlleu». *Manlleu Publicació*, núm. 287.
- CLAPAROLS, Ramona; VILA, M. Pilar (1981). *Les entitats de Manlleu*. Manlleu: Gràfiques Manlleu.
- CORBELLA, Ramon (1923). «Quistors y santuaris autorisats pel bisbe de Vich en 1519-1522». *Butlletí del Centre Excursionista de Vich*, núm. XLVII (setembre-desembre).
- COSTA, Marcel; MAZÓN I BUESO, Jordi (2008). *100 qüestions per entendre l'atmosfera*. Barcelona: Cossetània.
- COSTA, Roger (2007). *El gran llibre dels sants*. Badalona: Ara Llibres.
- CUÉLLAR, Alexandre (1985). *Els 'Sants' d'Olot*. Olot: Edicions el Bassegoda.
- DANÉS, Agustí (1998). «Una història de més d'un segle». *El Ter*, núm. 31 (octubre).
- DELGADO, Manuel (2005). «L'apropiació festiva del carer». Dins: *Tradicionari*. Vol. 4: *La festa*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana: Generalitat de Catalunya.
- DÍEZ, Francisco (1995). *Hombres, ritos y Dioses: introducción a la historia*. Madrid: Trotta.
- DOMINGO, Miquel (2005). «El terme municipal i les creus de terme. La forma de les ciutats». Dins: *Tradicionari*. Vol. 1: *La vida de la gent*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana: Generalitat de Catalunya.
- DURAN, Eulàlia; JANERAS, Sebastià (1987). «Concepció Immaculada». Dins: *Gran Enciclopèdia Catalana*. 2a ed. Vol. 8. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- El Ter, periódico independiente* (1899). Any III, núm. 42 (22 juliol).
- El Ter, periódico independiente* (1899). Any III, núm. 45 (9 setembre).
- El Ter, periódico independiente* (1900). Any IV, núm. 67 (14 agost).
- Els Sants d'Olot* (1991). Girona: Generalitat de Catalunya. Servei de Museus.
- Episodis de la Sagrada Família de Nazaret. Llibre de lectura amena i piadosa per als devots de la Sagrada Família, i en especial per als associats de la «Visita mensual domiciliària»... per un devot de la mateixa* (1914). Barcelona: Llibreria Catòlica Internacional.
- Escrits de bisbes catalans del primer mil·lenni* (1992). Barcelona: Proa.
- ESPLUGA, Xavier; MIRÓ, Mònica (2002). *Vida religiosa a l'antiga Roma*. Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya.
- FÀBREGA, Àngel (1986). «Antoni». Dins: *Gran Enciclopèdia Catalana*. 2a ed. Vol. 2. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- FÀBREGA, Àngel (1989). «Tres Tombs, els». Dins: *Gran Enciclopèdia Catalana*. 2a ed. Vol. 23. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- FÀBREGAS, Xavier (1979). *Tradicions, mites i creences dels catalans: la pervivència de la Catalunya ancestral*. Barcelona: Edicions 62.

- FÀBREGAS, Xavier (1987). *Les arrels llegendàries de Catalunya*. Barcelona: La Magrana.
- «Fiesta de la Hispanidad» (1961). *Comarca*, núm 139 (7 octubre).
- «Fiesta del Pilar» (1959). *Comarca*, núm 87 (10 octubre)
- FIGUEROLA, Jordi (1994a). «Regeneració religiosa i catalanisme: el cas del bisbe Morgades». *L'Avenç*, núm. 177.
- FIGUEROLA, Jordi (1994b). *El bisbe Morgades i la formació de l'Església catalana contemporània*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- GAJA, Esteve (1952); PUJOL, Francesc d'A. *Croquis manlleuencs*. Manlleu: Gràfiques Manlleu.
- GAJA, Esteve (1956). «Els carrers de Manlleu». Dins: *Lletres amicals*, vol. 11. [Sèrie dipositada a la Biblioteca Municipal de Manlleu].
- GAJA, Esteve (1976). *Història de Manlleu*. Manlleu: Jaimes.
- GAJA, Esteve (1979). *La Guerra Civil a Manlleu*. Manlleu: Gràfiques Manlleu.
- GAJA, Esteve (1983). *El Manlleu del segle XIX*. Manlleu: Edició de l'autor.
- GAJA, Esteve (1986). *La reconstrucció del temple de Santa Maria de Manlleu*. Manlleu: Edició de l'autor.
- GALTÉS, Joan; UDINA, Josep Manuel (1987). «Cor de Jesús, Sagrat». Dins: *Gran Enciclopèdia Catalana*. 2a ed. Vol. 8. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- GARCÍA CÁRCEL, Ricardo (1990). «La religiositat popular i la història». *L'Avenç*, núm 137.
- GARRUT, Josep M. (1960). «Capillas de vecindad dedicadas a San Roque». *Revista Divulgación Histórica de Barcelona*, vol. XI.
- GASOL, Josep M. (1958). «Calendari folklòric manlleuenc». Dins: *Lletres amicals*, vol. 18. [Sèrie dipositada a la Biblioteca Municipal de Manlleu].
- GELABERTÓ, Martí (2005). *La Palabra del predicador: contrarreforma y superstición en Catalunya (siglos XVII-XVIII)*. Lleida: Milenio.
- Goigs del Glorios Màrtir Sant Mamet que's venera en la Santa Iglesia Catedral Basílica de Vich*. Vic: Tip. Catòlica de Sant Joseph.
- Granollers de la Plana: nou-cents anys d'història* (1998). A cura de la Comissió del 900 aniversari de la Parròquia de Granollers de la Plana. Vic: Eumo Editorial.
- Heralt manlleuenc* (1918). núm. 1 (4 maig).
- Hoja dominical* (1946-1956)
- Ideal manlleuense, semanario de actualidades, avisos, noticias y literatura. Órgano oficial de la Villa de Manlleu* (1916). Núm. 15 (20 maig).
- «La pesca fluvial a Manlleu». (1972). *Manlleu*, núm. 420-421 (agost).
- Llibre d'El Record: història i antologia de la revista setmanasentera manlleuencs: 1917-1959* (1960). Manlleu: Gràfiques Manlleu.
- LLOPART, Dolors (1989). «Sant Isidre». Dins: *Calendari de festes de Catalunya, Andorra i la Franja*. Barcelona: Fundació Serveis de Cultura Popular: Alta Fulla.
- MADIROLAS, Ramon (1885). *Discursos y narraciones*. Barcelona: Sucesores de N. Ramírez.
- Manlleu, portaveu quinzenal dels manlleuencs i de llur vila* (1929). I època, any I, núm. 14.
- Manlleu, portaveu quinzenal dels manlleuencs i de llur vila*. (1935). I època, any VII, núm. 261.
- Manlleu-publicació* (1987), núm. 438 (26 juny 1987).
- MIRÓ, Mònica (2002). «Aigua, Emocions, sentiments, experiències i processos religiosos». Dins: *Antropologia de la religió [material docent]*. Barcelona: Fundació per a la Universitat Oberta de Catalunya.
- MONTOYA, Jèp de; PEDRALS, Xavier; SOLER, Joan (2005). «Hivern i Nadal Sant Nicolau». Dins: *Tradicionari*. Vol. 5: *El calendari festiu*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana: Generalitat de Catalunya. .
- MORERA, Joan (coord.) (1996). *Borgonya: una colònia industrial del Ter: 1895-1995*. Vic: Eumo Editorial.
- OLLIH, Imma [et al.] (1995). *A banda i banda del Ter: història de Roda*. Roda de Ter: Ajuntament de Roda de Ter; Vic: Eumo Editorial.
- PALOMAR, Salvador (2005). «Religiositat, festa i identitat». Dins: *Tradicionari*. Vol. 4: *La festa*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana: Generalitat de Catalunya.

- PARÉS, Fina (1999). «L'art popular religiós» Dins: *Art de Catalunya, Ars Cataloniae: Art i etnologia*. Vol. 13. Barcelona: L'Isard.
- PLA, Josep (1945). *Un senyor de Barcelona*. Barcelona: Destino.
- Plaça Sant Antoni. Projecte de reforma de la plaça Sant Antoni de Manlleu. Els veïns i veïnes donen la seva opinió* (2009). Vol. 2. Manlleu: Institut de Desenvolupament de l'Erm. Ajuntament de Manlleu.
- PLADEVALL, Antoni (1970). «Sant Mamet, antiga sufragània de Balenyà». Dins: *Goigs del gloriós sant Mamet, ques cantan en sa capella del mas Sant-Mamet de la parròquia de Balenyà del bisbat de Vich*. Barcelona: Ultra.
- PLADEVALL, Antoni (1988). *Santa Maria de la Gleva, patrona de la plana de Vic*. Barcelona: Montblanc-Martín.
- PLADEVALL, Antoni (1990). «L'època medieval». Dins: DIVERSOS AUTORS. *Manlleu aproximació a la història, l'entorn, l'economia i l'estructura territorial*. Manlleu: Ajuntament de Manlleu; Vic: Eumo Editorial.
- PLADEVALL, Antoni (1992). *La Mare de Déu de Bellmunt: història i tipisme d'un vell santuari marià*. Barcelona: Montblanc-Martín.
- PLADEVALL, Antoni (1993). *La Mare de Déu de Cabrera: patrona del Cabrerès*. Barcelona: Montblanc-Martín.
- PLADEVALL, Antoni (1995). *Taradell: passat i present d'un terme i vila d'Osona*. Vic: Eumo Editorial: Ajuntament de Taradell.
- PLADEVALL, Antoni (2008). *La Canònica de Santa Maria de Manlleu*. Manlleu: Fundació Caixa Manlleu: Parròquia de Santa Maria: Ajuntament de Manlleu.
- POUS, Pilar (1995). «La parròquia de Sant Pau». Dins: *Pinzellades històriques de Manlleu: 1945-1995*. Manlleu: Parròquia de Santa Maria.
- PRAT ROCA, Josep (1956). *La pagesia de Manlleu*. Manlleu: Gràfiques Manlleu.
- PRAT BALMES, Josep (1994). «Un tomb per la vila de Manlleu». *Manlleu-publicació*, núm. 749 [extraordinari de Festa Major] (juliol-agost 1994)..
- PUJOL LLAGOSTERA, Marta (1995). «L'església de Nostra Senyora de Gràcia». Dins: *Pinzellades històriques de Manlleu: 1945-1995*. Manlleu: Parròquia de Santa Maria.
- PUJOL, Francesc d'A. (1954). «Tres capelles desaparegudes». Dins: *Lletres amicals*. Vol. 2. [Sèrie dipositada a la Biblioteca Municipal de Manlleu].
- PUNTÍ, Joan (1918). «El carrer del Comte». Dins: *Cofret de versos*. Barcelona: Imp. Mestre Altés.
- PUNTÍ I COLLELL, Joan (1931). «Festa Major» *Manlleu*, núm. 60 (11 abril).
- PUNTÍ, Joan (1955). *Litúrgia pràctica: llocs, coses, persones*. Barcelona: Balmes.
- PUNTÍ, Ramon (1978). *Les generacions parlen: biografia "Cal noi Ramon" Manlleu 1745 a 1930*. Vic: Copivic.
- Resum històric i novena de Ntra. Sra. del Far: venerada en la Parròquia de Sant Martí Sacalm: bisbat de Vich* (1930). Vich: Imp. de J. Portavella.
- RIBAS, Rosa (2006). *Culte i iconografia de Sant Martí a Catalunya: una proposta didàctica*. Barcelona: Claret.
- RIBADENEYRA, Pedro de (1790). *Flos sanctorum de las vidas de los santos*. Vol. 3. Barcelona: Imprenta de los consortes Sierra, Olivér y Martí.
- RIQUER, Borja de (1989). «Una església franquista, uns fidels dividits». Dins: *Història de Catalunya*. Vol. 7: *El franquisme i la transició democràtica*. Barcelona: Edicions 62.
- ROCA, Àlex (2003). *Manlleu, episodis d'ahir*. El Papiol: Efadós.
- ROCA, Àlex (2006). «El carrer de la Gleva». *El Ter*, núm. 119.
- ROCA, Àlex; PUJOL, Francesc d'A. (2002). *Els tres patronats de Manlleu*. Manlleu: Patronat de Formació Professional de Manlleu.
- ROMA, Josefina (1989). «Sant Josep». Dins: *Calendari de festes de Catalunya, Andorra i la Franja*. Barcelona: Fundació Serveis de Cultura Popular: Alta Fulla.
- ROMEU, Lluís (1910). «Himne á la Sagrada Familia pera cantarse en las festas de la visita mensual domiciliaria». [Música impresa]. Barcelona: Librería y Tipografía Católica.

- SALLÉS, Paquita (1984). «Acta de consagració de l'església de Santa Maria de Manlleu (906)». Dins: *Catalunya romànica*. Vol. 12: *Osona I*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- SENDÍN BLÁZQUEZ, José (2000). *Santos de leyenda, leyendas de santos*. Madrid: Biblioteca de autores cristianos.
- SERRA BOLDÚ, Valeri (1981). *Calendari folklòric d'Urgell* [edició facsímil]. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- SOLÀ, Fortià (1935). *Nostra Senyora de Cabrera: monografia històrica*. Barcelona: Imp. i Llib. La bona parla.
- SOLER, Joan (1998). *Enciclopèdia de la fantasia popular catalana*. Barcelona: Barcanova.
- SOLER, Joan (2007). «Els sants i santes en la religiositat popular» Dins: *Tradicionari*. Vol. 8: *L'univers màgic. Mites i creences*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana: Generalitat de Catalunya.
- SURINYACH, Miquel (1983). «Aproximació a la forma del casc urbà de Manlleu». *Manlleu-publicació*, IV època, any VII, núm 256.
- SURINYACH, Miquel (1984). «Aproximació a la forma del casc urbà de Manlleu a través de les tipologies urbanístiques i arquitectòniques». *Manlleu-publicació*, IV època, any VIII, núm 304.
- TORRENT, Domingo (1893). *Manlleu, croquis para su historia*. Vic: Imprenta y Librería de Ramon Anglada.
- TORRENT, Domingo (1899). «Crònica rancia». *El Ter*, núm. 41 (8 juliol).
- VERDAGUER, Josep. *Records viscuts al Passeig de Sant Joan de Manlleu en els anys 1950, 1960 i 1970*. Roda de Ter: Ajuntament de Manlleu: Caixa de Manlleu.

- VILAMITJANA, Jordi (2003). «Les caixes almoïneres-tradició, religió i art». [Catàleg de l'exposició celebrada del 7 al 30 de març de 2003 al Centre Cultural de Caixa de Girona-Fontana d'or-de la Fundació Caixa de Girona].
- VILARRASA, Salvador (1975). *La vida a pagès*. Ripoll: Impremta Maideu.
- VORÁGINE, Santiago de la (1982a). *La leyenda dorada*. Vol. 1. Madrid: Alianza Editorial.
- VORÁGINE, Santiago de la (1982b). *La leyenda dorada*. Vol. 2. Madrid: Alianza Editorial.
- ZAMORA, Francisco de (1973). *Diario de los viajes hechos en Catalunya*. Barcelona: Curial.

Arxius consultats

Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic
 Arxiu Municipal de Manlleu
 Fons de la Biblioteca Joan Triadú de Vic
 Fons de la Biblioteca Municipal de Manlleu

Fons fotogràfics

Fons de la Biblioteca Municipal de Manlleu
 Fons Carles Molist. Arxiu Municipal de Manlleu
 Fons L'Abans. Arxiu Municipal de Manlleu
 Arxiu particular de Xavier Valls
 Arxiu particular de Facund Pérez
 Arxius particulars diversos

Passejant per Manlleu es pot veure en la façana de molts edificis, especialment del centre històric, petites capelletes ocupades per la imatge d'un sant o de la Mare de Déu. Són mostres de devoció popular col·locades a la recerca de protecció o de representació de la comunitat que les envolta. El llibre recull i descriu la significació històrica i social de la trentena de capelletes de Manlleu, que ens parlen dels carrers i de la gent que hi ha viscut i hi viu. En definitiva, són el testimoni d'un model social que va desapareixent en què el carrer ha estat la unitat principal de relació humana i veïnatge.

Dintre de les cases la religiositat també té una expressió singular amb un caràcter més íntim. És el cas de les capelletes de visita domiciliària, capelletes portàtils també vinculades a una advocació, que segueixen una ruta específica de casa en casa en el context d'una parròquia. El llibre analitza també el funcionament d'aquestes capelletes domèstiques, els seus itineraris i les seves advocacions a Manlleu.

El llibre conté un DVD amb un audiovisual realitzat per Xef Vila per a l'exposició temporal «Petits temples, capelletes de carrer. Devoció, festa i veïnat a Manlleu».

La turbina 4

EumoEditorial
Universitat de Vic

Ajuntament de Manlleu

